

МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ
«ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ХУҶАНД БА НОМИ АКАДЕМИК
БОБОҶОН ҒАФУРОВ»

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 82.09 (575.3) (83.3 – 5Т)

РАҲИМОВА НАРГИС ҚАҲОРОВНА

НАҚШИ ТАРҶУМА ДАР ЭҶОДИЁТИ ФАРЗОНА

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси

10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ

Роҳбари илмӣ:

доктори илми филология, профессор

Ўлмасова Замирахон Ҳабибуллоевна

ХУҶАНД – 2023

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА.....	3-8	
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ.....	9-14	
БОБИ I. ТАРҶУМА – ВОСИТАИ ИНКИШОФИ БАДЕИИ АДАБИЁТИ		
ТОҶИК.....	15-58	
1.1. Аз таърихи тарҷума ва нақши он дар рушди равобити адабӣ.....	15-33	
1.2. Нақши тарҷума дар муаррифии ашъори Фарзона.....	34-58	
БОБИ II. ИСТЕЪДОДИ ТАРҶУМОНИИ ФАРЗОНА ВА ТАРҶУМАИ		
АШЪОРИ АДИБОНИ РУС.....	59-113	
2.1. Тарҷумаи ашъори Александр Пушкин.....	59- 73	
2.2. Тарҷумаи ашъори Федор Тютчев ва Сергей Есенин.....	74-88	
2.3. Тарҷумаи ашъори Анна Ахматова.....	89-99	
2.4. Ашъори Александр Блок ва Марина Светаева дар тарҷумаи Фарзона.....	100-113	
БОБИ III. ТАРҶУМАИ АШЪОРИ АДИБОНИ ҒАРБ ВА ШАРҚ.....		114-152
3.1. Тарҷумаи осори адибони Ғарб дар эҷодиёти Фарзона.....	114-129	
3.2. Намунаи ҳайкуҳои чопонӣ дар тарҷумаи Фарзона.....	130-140	
3.3. Тарҷумаи ашъори Абай Кунанбоев.....	141-152	
ХУЛОСА.....	153-156	
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ.....	157	
РЎЙХАТИ АДАБИЁТ.....	158-170	
НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	171-173	

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Таърихи тамаддуни башар гувоҳ бар он аст, ки адабиёти ягон қавму миллат танҳо дар доираи муҳити адабиву фарҳангии халқи худ маҳдуд намонда, дар масири рушду ташаккули худ пайваста дар доду ситади адабиву фарҳангӣ бо адабиёти халқҳои дигар қарор доштааст. Бинобар ин, ҳар як фарҳангу адаби миллӣ баробари истифодаи суннатҳои дохилӣ дар робита бо адабиёти халқҳои дигар ва қорбурди арзишҳои адабӣ, ғоявӣ ва эстетикӣ онҳо марҳалаҳои инкишоф ва қамоли худро паймудааст. Аз он ки яке аз вазифаҳои муҳими адабиётшиносии муосир таҳқиқи ҳамаҷонибаи робитаҳо бо адабиёти халқҳои дигар аст, тарҷума дар ташаккул ва таҳаввули равобитӣ фарҳангӣ ва адабии миёни халқҳои гуногун яке аз воситаҳои муҳим ва қуҳан маҳсуб меёбад.

Дар қаламрави Тоҷикистон истиқлолияти сиёсӣ барои ба миён омадани тозатарин тамоюлҳои муҳими иҷтимоиву фарҳангӣ ва густариши тафаккури миллӣ нақши пуртаъсир мегузорад. Тарҷумаи бадеӣ ҳамчун шакли зухуроти робитаҳои адабӣ таърихи тӯлоние дошта, сабаби ошноӣ ва омезиши афкори миллатҳо гаштааст. Ошноӣ бо осори беназири адабиёти форсу тоҷик барои бархурди тафаккури халқҳо ва адабиёту фарҳангҳои ҷаҳонӣ имкони мусоид фароҳам овард, то шинохти васеи адабиёти мо дар байни аҳли олам сурат гирифт. Хонандагони рус ва ҷаҳон ба шинохти шаклҳои ифода ва воситаҳои дигари адабӣ имкон ёфта, ба воситаи тарҷума ба адабиёт ва тафаккури халқҳои дигар ворид шуданд, ки дар айни замон боиси вусъати воситаҳои нави тасвир, ифода ва шаклҳои тоза гардиданд.

Муқолаҳои фарҳангӣ, ки дар ҷараёни тарҷума сурат мегирад, пеш аз ҳама барои рушди адабиёти ин ё он қавму миллат муҳим аст. Дар ҷараёни тарҷума ин адабиётҳо бо шаклҳои нави жанри мазкур ошноӣ пайдо намуда, мавзӯ ва муҳтаво, композицияи асарӣ бадеӣ, дар баробари ифодаи он васеъ гардидани имкониятҳои тасвирию ғановатмандии забони асарӣ бадеӣ ба миён меояд. Мубодилаи коммуникативии байнифарҳангӣ барои муаррифӣ қардани

осори бадеӣ, проблемаҳои актуалии миллӣ ва ҳам умумибашарӣ дар раванди ҷаҳонии адабӣ мусоидат менамояд.

Тарҷумаи бадеӣ яке аз мураккабтарин навъҳои тарҷума аст, ки дар тӯли мавҷудияти худ ба он тавачҷуҳи адабиётшиносон, забоншиносон, равоншиносон, файласуфҳо ва муаррихон бештар гардид. Аммо муҳаққиқони тарҷума бошанд бештар ба масъалаҳои марбут ба тарҷумаи осори манзум мутаваҷҷеҳ мешуданд. Тарҷума ҳамчун як рукни барҷастаи равобити адабӣ дар омӯзиши адабиёти олам нақшу мақоми назаррас дорад. Аз ин рӯ, адабиётшиносон тарҷумаро шакл ва воситаи равобити адабӣ донистаанд [95, с. 256].

Дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ тарҷума чун яке аз шаклҳои таъсиргузори ва таъсирпазирӣ дар робита бо адабиёти халқҳои дигар, алалхусус, бо адабиёти Ҳинд, Юнон ва Араб собиқаи қадимӣ дошта, намунаҳои он аз аҳди Ҳахоманишиён ва Ашкониёну Сосониён дар шакли санадҳои рӯйисафолӣ ва сангнавиштаҳои Кӯҳи Бесутун, Таҳти Ҷамшед, Нақши Рустам ва ғайра боқӣ мондаанд. Ҷамчунин, тарҷумаҳои «Авесто», «Калила ва Димна», «Ҳазору як шаб», «Синбоднома» ва дигар осори диниву адабӣ аз забонҳои қадими эрониву санскрит ба забони паҳлавӣ ва сипас, ба арабӣ аз далелҳои таърихи зуҳури тарҷума гувоҳӣ медиҳанд.

Коре, ки имрӯз анҷом додани он дар адабиётшиносии тоҷик муҳим ба назар мерасад, таҷрибаи шинохти маҳорати баргардонии ин ё он тарҷумон аст. Ҷанӯз дар ибтидои солҳои 50-уми асри ХХ мақолаҳо дар бораи танқиди тарҷумаҳои тоҷикии ашъори шоирони рус таълиф шуда, дар баробари зикри маҳдудиятҳо заминаҳои муҳими ривочи афкор оид ба тарҷумаи шеърро дар адабиёти тоҷик ба вуҷуд оварданд.

Таҳқиқи фаъолияти тарҷумонии Фарзона ва тарҷумаи шеъри ӯ ба забони русӣ барои омӯзиши вежагиҳои адабии нимаи дуюми асри ХХ аҳаммияти хося дорад. Фарзона дар баробари нишон додани истеъдоди баланди шоирӣ ба коргоҳи тарҷума низ ворид гашта, дар ҳамин ҷода ҳамчун яке аз нодиракорон шинохта шуд.

Бисёре аз донишмандон дар мақолаву маърӯза ва гузоришоти хеш оид ба тарҷумаҳои Фарзона изҳори андеша намудаанд, аммо омӯзиши густурдаи масъала, муайян кардани арзиши бадеии ашъори тарҷума аз дидгоҳи илми адабиётшиносӣ ҳамаҷониба таҳқиқ нашудааст.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Масъалаи баррасишаванда дар адабиётшиносии тоҷик амалан омӯхта нашудааст. Дар диссертатсия муҳимияти назарияи муосири тарҷума аз қабилӣ баробарарзиши матни асл бо тарҷума, хусусиятҳои жанрӣ-услубӣ, анвои тарҷума, мувофиқатии луғавӣ ва наҳвӣ ва ғайра мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Доир ба масъалаи ҷавоб ва проблемаҳои тарҷумаи бадеии адабиёти тоҷик то имруз чанд рисолаву мақолаҳои алоҳида мавҷуд аст.

Масъалаҳои умумии тарҷумашиносӣ, таърихи тарҷумаҳои адабиёти форсу тоҷик ба забони русӣ ва баргардонии осори адабии русӣ ба забони тоҷикӣ дар рисолаву мақолаҳои арзишманди як зумра олимони тоҷик Ҳабиб Аҳрорӣ, Раҳим Ҳошим, Муҳаммадҷон Шукуров (Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ), Эммонуил Муллоқандов, Хуршеда Отахонова, Атахон Сайфуллоев, Закия Муллоҷонова, Валӣ Самад, Матлубаи Мирзоюнус (Матлуба Ҳоҷаева), Шоқир Мухтор, Ҷовид Холов, Абдурашид Самадов, Насимҷон Ҳамрӯбоев, Хол Холов, Қимматбӣ Элназар, Сокина Мирзоева, Зебунисо Бобоалиева, Гулпарӣ Шарипова, Шоҳона Каримова ва дигарон ба таври васеъ ва доманадор омӯхта шудаанд.

Тарҷумашиносии тоҷик бо асарҳои профессор Ш. Мухтор, ки солҳо ба масъалаҳои таърихи тарҷума ва тарҷумашиносии тоҷик фазилятҳои осори тарҷумавии тоҷик ва ҷаҳон саҳми мутарҷимон дар баргардонии осори адабии як миллат ба забони миллати дигар машғул буд, вусъат ёфтааст. Осори мавсуф дар солҳои 70-90-уми асри ХХ сатҳи илмии тарҷумашиносии тоҷикро муайян мекунад. Ш. Мухтор зарурати як силсила мавзӯҳои вобаста ба тарҷума ва тарҷумашиносиро ба миён гузошта, таҳқиқи масъалаҳои ба монанди «Таърихи тарҷумаҳои осори А. Пушкин дар Тоҷикистон», «Таърихи тарҷумаи тоҷик дар

солҳои 20-30-юми асри XX»-ро аз мавзӯҳои муҳими проблемавӣ, замонавӣ ва барои адабиёт зарур доништааст [110, с. 74].

Монографияи профессор А.Сайфуллоев «Ҳаким Карим» низ дар омӯзиши фаъолияти тарҷумонии нависанда қадами чиддие мебошад. А.Сайфуллоев пас аз донишманди тоҷик Р.Ҳошим аз муҳаққиқонест, ки дар як фасли доманадори китоб «Ҳунари тарҷумонии Ҳаким Карим» мақоми тарҷумонии нависандаро муфассалан равшан кардааст. Ин кӯшиши муҳаққиқ муҳим аст, ки имконияти мактаби тарҷумонии нависандаро бо махсусиятҳои хосса пеши назари хонанда меоварад ва ин вежагиро дар мисоли тарҷумаи чанд намунаи сурудҳои мардуми рус дар романи «Фома Гордеев» ба таври барҷаста дида метавонем [119, с. 304-306].

Адабиётшинос А. Сайфуллоев оид ба маҳдудият ва имконияти танги тарҷумашиносӣ дар адабиёти тоҷик низ масъала ба миён гузошта, чунин менависад: «Афсус ки таърихи тарҷумаи бадеӣ дар Тоҷикистон мавриди пажӯҳиши чиддӣ қарор наёфтааст. Дар ин чода баъзе мақолаҳо ва рисолаҳо офарида шудаанд, аммо то ба ҳол ягон асари бунёдӣ ба майдон наомадааст. Ин вазифаи адабиётшиносон ва мунаққидон аст. Ба фикри мо, бояд тарҷумашиносӣ чун илми мустақил арзи ҳастӣ бикунад. Зеро омӯзиш ва тадқиқи таърихи тарҷумаи бадеӣ кори ашхоси ҷудогона набуда, балки заҳмати эҷодии гуруҳи калони олимонро тақозо менамояд...» [119, с. 309].

Абдусалом Деҳотӣ дар мақолаи «Барои сифати баланди тарҷумаи асарҳои назмӣ» ба вежагии кори тарҷумонӣ аҳаммияти хосса дода, ҳангоми таҳлили таърихи тарҷумаи шеърӣ рус ба забони тоҷикӣ дар солҳои 30-юми асри XX ба маҳорати тарҷумонии шоироне монанди Пайрав Сулаймонӣ ва Муҳаммадҷон Раҳимӣ баҳои баланд додааст. Пайрав Сулаймонӣ ба тарҷумаи бархе аз шеърҳои А.Жуков машғул шуда, маҳсули тарҷумаҳояш дар таърихи тарҷумашиносӣ мақбул аст. Ҷанбаи интиқодӣ дар мақолаи мазкур пурқувват мебошад. Муаллиф тарҷумаҳои Ҳабиб Юсуфиро «мувофиқи шакли мазмуни асли матни худ» доништааст. [101, с. 161].

Профессор Човид Холов дар китоби «Назарияи тарҷума» таърифи мафҳуми тарҷумаро чунин шарҳ додааст: «Тарҷума гуфта аз шакли як забон ба шакли забони дигар баргардонидани матн ва ё чараёни сӯхбат/гуфтугӯро меноманд» [130, с. 5].

Мутахассиси соҳаи тарҷума ва тарҷумашиносӣ Комиссаров Вилен Наумович, намояндаи мактаби назарияи забоншиносии тарҷума, муаллифи якчанд осори илмӣ оид ба масъалаҳои семасиология ва забони англисӣ доир ба тарҷумаи бадеӣ чунин ибрози ақида намудааст: «Тарҷума яке аз анвои қадимтарини фаъолияти фикрии одамон буда, аз рӯйи таснифи жанрӣ-услубӣ ба ду навъ чудо карда мешавад: тарҷумаи бадеӣ ва тарҷумаи иттилоотӣ. Тарҷумаи осори бадеӣ, тарҷумаи бадеӣ номида шуда, воситаи муҳими бой гардонидани адабиёти ин ё он халқу миллат мебошад» [159, с. 94].

Баррасиву омӯзиши хунари шоирӣ ва фаъолияти тарҷумонии Фарзона то ба имрӯз аз тарафи муҳаққиқони тоҷик бо чанд пажӯҳишоте ба анҷом расидааст. Аз ҷумла, мақолаҳои Абдунабӣ Сатторзода [148,с.3], Сафар Абдулло [148,с.1], Абдучаббори Суруш [148,с.13], Нуралӣ Нурзод [148,с.14], Ромизи Абдулло [148,с.12] ва дигарон, аз ин қабиланд. Инчунин бояд қайд намуд, ки чанд рисолаи номзадӣ низ доир ба хусусиятҳои забонӣ ва ҷойгоҳи шеърӣ Фарзона аз тарафи муҳаққиқони ҷавон, аз ҷумла Тайиба Бобоева, Сарфароз Юнусов, Зоҳид Қурғонов таълиф ёфтаанд. Оид ба фаъолияти тарҷумонии Фарзона бошад, Сокина Мирзоева, Холмуҳаммад Холов, Қиматбӣ Элназар, Шоҳона Каримова дар фаслҳои корҳои илмӣ хеш бо чанд намуна тарҷумаҳои ӯро таҳқиқ ва таҳлил намудаанд.

Ҳамин тавр, корҳои анҷомшуда дар робита ба таҳқиқи тарҷумаҳои Фарзона собит месозад, ки бо вучуди тавачҷуҳи муҳаққиқони алоҳида ба ин мавзӯ то ҳанӯз кори фарогир ва натиҷавӣ анҷом наёфтааст. Матолиби мавҷуда ба масъалаҳои ҷузъии тарҷумаҳои шоира ва осори тарҷумашудаи эшон маҳдуд шудаанд. Ин далолат бар он медиҳад, ки мавзӯи таҳқиқ мубрам буда, баҳсу баррасии онҳоро дар диссертатсия ҷоизу тақозои замон мешуморем.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ.

Диссертатсия дар доираи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи адабиёти муосири тоҷики МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» омода гардида, бо барномаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии «Масъалаҳои таърих, нақд ва робитаҳои адабӣ дар адабиёти навини тоҷик» (2021-2025) робитаи зич дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Ҳадафи аслии таҳқиқ муайян кардани нақши тарҷума дар эҷодиёти Фарзона, таҳлили тарҷумаҳо аз забонҳои халқҳои гуногун ба забони тоҷикӣ ва дар навбати худ, аз забони тоҷикӣ ба забонҳои дигари дунё суратгирифта, таъйини дараҷаи мувофиқат ва хусусиятҳои тарҷумаи ашъори Фарзона ва тарҷумонҳои осори ӯ ба ҳисоб меравад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Вазифаҳои асосии рисолаи мавриди зикр баррасӣ ва таҳқиқи мушаххаси масъалаҳои дар зер овардашуда мебошад, ки барои ҳалли пурраи мавзӯ мусоидат мекунанд:

- бозтоби мухтасари таърихи тарҷумаҳои осори адибони рус ва тоҷик дар робита бо таҳаввули тарҷумашиносии тоҷик;
- баррасии мухтасари ҷойгоҳи тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ дар раванди равобити адабии халқҳо;
- таҳқиқи осори шоирони маъруфи олам дар тарҷумаи Фарзона, ки аз забони русӣ сурат гирифтаанд;
- муқоисаи усулии тарҷумаҳо ва нусхаҳои таҳриршудаи онҳо;
- таснифи тарҷумаи ашъори Фарзона ба забонҳои дигар;
- муайян кардани ҷанбаҳои мухталифи тарҷумаҳо, махсусияти кори тарҷумонӣ, мазмуну мухтаво ва ҷойгоҳи тарҷумаҳо;
- баррасӣ намудани падидаҳои ҳунарии Фарзона дар тарҷумаҳо;
- таҳқиқи хусусиятҳои забонӣ ва сабку баёни ашъори тарҷумашуда;
- муайян кардани ҷойгоҳи Фарзона дар адабиёти Ғарбу Шарқ ҳамчун мутарҷим;
- омӯзиши моҳияти ҷараёнҳои кори тарҷумонӣ ва тамоюлҳои хосаи он дар адабиёти охири асри XX ва ибтидои садаи XXI;
- омӯзиши қонуният ва ҳамоҳангии арзишҳои ҳунарии тарҷумаҳо ва ҷанбаҳои мухталифи онҳо.

Объекти таҳқиқ. Объекти таҳқиқ омӯзишу пажӯҳиши тарҷумаҳои Фарзона ва осори тарҷумашудаи мавсуф мебошад.

Предмети таҳқиқ. Предмети пажуҳиширо масоили марбут ба тарчума ва мухтассоти жанриву мавзуи ашъори тарчуманамудаи Фарзона ва осори тарчумашудаи шоира ба забонҳои дигар ташкил медиҳад.

Асосҳои назарии таҳқиқ. Асосҳои назарии таҳқиқ ба равишу усулҳои пажуҳишии олимони ватанӣ, чун М. Шакурӣ, А. Сайфуллоев, З. Муллоҷонова, В. Самад, Ш. Мухтор, Х. Отахонова, А. Самадов, Ҷ. Холов, Н. Назар ва афкори назарии олимони хориҷӣ, аз ҷумла Н.В. Комиссаров, А.В. Фёдоров, В.С. Виноградов, С. Влахов, Н.К. Гарбовский, Г.Р. Гаччиладзе, М.Ю. Илюшкина ва дигарон таъя мекунад.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Кори таҳқиқӣ ба усулҳои асосии илми тарчума асос ёфтааст: усулҳои муқоисавии типологӣ, таҳлилӣ, системавӣ, инчунин муқоисавӣ ва контекстии таҳлил. Таҳқиқ ба таҳлили муқоисавии нусхаи аслии ва тарчума асос ёфта, робитаи байни матни аслии ва матни тарчумашуда дар ҷараёни баргардон муқаррар карда шуда, дар он сохтори дохилии тарчума ба силки таҳқиқ кашида шудааст. Самаранокии ин усул дар он аст, ки душвориҳои маъмулии тарчума муайян карда шуда, натиҷаҳои он ба «фактҳои тарчума» нисбат дода мешавад. Инчунин, ин усул барои ошкор кардани тағирот дар шакл ва мундариҷа, муқоисаи ду ё зиёда тарчумаҳои як асл кумак мекунад.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Сарчашмаҳои асосии таҳқиқ дар рисола маҷмуаҳои ашъори Фарзона, ашъор ва маҷмуаҳои ҷудоғонаи ба забони тоҷикӣ тарҷумакардаи мавсуф аз суханварони маъруф Ли Бо, Майуо Басё, Ҷорҷ Байрон, Иохан Хӯте, Александр Пушкин, Федор Тютчев, Афанасий Фет, Абай, Иван Бунин, Александр Блок, Анна Ахматова, Марина Светаева, Сергей Есенин, Темур Зулфиқоров, Мухтор Шоҳонов ва дар айни замон тарҷумаҳои ашъори Фарзона ба забонҳои русӣ, белорусӣ, англисӣ, олмонӣ, ўзбекӣ, арабӣ мебошанд, ки бо номҳои «Двадцать лепестков» («Бист гулбарг»), «Соловей в клетке» («Булбул дар қафас»), «Таджикистан: мгновенья вечности» («Тоҷикистон: лаҳзаҳои ҷовидонӣ»), «Пад зоркай Рудаки» («Зери ахтари Рӯдакӣ»), «Farzaneh Khojandi Poems» («Ашъори Фарзонаи Хучандӣ»),

«Таҳажжуд», «Ишқ тасбеҳӣ» ба таъб расидаанд. Дар айни ҳол, баъзе намунаҳои осори тарҷумашудаи шоирони дигар ба забони русӣ ва тоҷикӣ барои қиёс ва бозтоби матлаб мавриди истифода қарор гирифтанд.

Дар чараёни баррасии мабоҳиси матраҳ дар рисола аз асарҳои илмии шарқшиносону адабиётшиносони ватанию хориҷӣ, китобҳои таърихи адабиёт, осори таҳқиқотии марбут ба шинохти шаклҳои тарҷума, китобҳои таълифшуда доир ба санъати суҳан истифода кардаем, ки рӯйхати онҳо дар феҳрасти рисола оварда шудаанд.

Навгони илми таҳқиқ. Рисола мутаносибан ду ҷиҳати муҳими тарҷумаи ашъори шоирони шинохтаи олам ба забони тоҷикӣ аз ҷониби Фарзона ва баргардонии ашъори Фарзонаро ба забони русӣ аз тарафи мутарҷимони рус дар бар мегирад. Тибқи ин ҳадаф меҳвари асосии таҳқиқоти мазкур бозтоби заминаҳо ва омилҳои рӯй овардани Фарзона ба тарҷумаи осори шоирони олам ба забони тоҷикӣ ва тарҷумаи шеърӣ ӯ ба забонҳои дигар маҳсуб мешавад. Дар ин ҷода ба шакли муҳими равобити адабӣ-тарҷума таваҷҷуҳи ҳарчи бештаре сурат гирифта, дар мисоли тарҷумаи осори шоирони олам ба забони тоҷикӣ ва баръакс баргардонии шеърӣ шоири тоҷик ба забони русӣ ба баъзе масъалаҳои равобити адабии тоҷику рус ишораҳо шудаанд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Тарҷума ва тарҷумашиносӣ ҳарчанд дар адабиёти ҷаҳон собиқаи зиёди таърихӣ доранд, аммо дар адабиёти тоҷик ба замони пайдоиши мактаби шуравии тарҷума пайванд мегиранд, ки пажӯҳиши он он дар диссертатсия ба миён омадааст.

2. Бо густариши ҳаракати тарҷума дар даврони инкишофи илму адаби форсӣ тарҷума ҷойгоҳи ҳосе касб намуда, ҳатто ба як воситаи бадии шеърӣ ин давра табдил ёфт.

4. Дар қаламрави адабиёти давраи шуравӣ ва муосири тоҷик қорбурди тарҷума роҳу шеваҳои мухталиф касб намуд. Қарор гирифтани суҳанварони муосири тоҷик, шурӯъ аз устодони шеърӣ ин давр – Лоиқ Шералӣ, Бозор

Собир, Гулназар, Гулрухсор, Фарзона дар сароғози як марҳилаи муҳими таърихи адабиёти муосир ба рушди соҳаи тарҷумонӣ асос гузошт.

5. Омӯзиш ва баррасии муфассали фаъолияти тарҷумонии Фарзона метавонад, дар ифшои бисёре аз паҳлуҳои ҳанӯз таҳқиқнашудаи эҷодиёти ӯ саҳм гузорад.

6. Тарҷумаҳои Фарзона аз нигоҳи мавзӯ ва масоили мавриди таваҷҷуҳи ӯ баҳо дода шуда, бозгӯи он аст, ки шоира масъулияти баланд нишон дода, шеъри тоҷикро бо ҷаҳонбинии хоси комилан нав ва образҳои тоза бой гардонад.

7. Омӯзиши тарҷумаҳои Фарзона аз ҷиҳати муқоисавӣ ва дараҷаи мувофиқати онҳо бо матнҳои аслий, барои муайян намудани услуби тарҷумонии ӯ аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Ин муносибат ба мо имкон медиҳад, ки хусусиятҳои тарҷумаи ашъори адибони рус ва хоричиро маълум намоем.

8. Дар ифшои вижагиҳои ашъори Фарзона, муайян намудани назари шоирии ӯ, бахусус, дар интиҳоби мавзӯ, шакл ва низоми образнокӣ таъсири адибони рус хеле бузург аст.

9. Тарҷумаи ашъори шоирони ҷаҳон ба забони тоҷикӣ ва тарҷумаи ашъори Фарзона ба забони русӣ ва дигар забонҳо давоми он суннатҳои тарҷума ҳастанд, ки дар даҳсолаҳои пешин сурат гирифта буданд. Ин тарҷумаҳо ба ташаккули рушди адабиёт ва фарҳанги милливу байналмиллалӣ замони нав таъсири кулӣ расонидаанд.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Масъалаҳои назарӣ, равишҳои таҳқиқ ва ҳулосаҳои ҳосилшуда дар ин рисола ҷанбаҳои назарии омӯзиши тарҷумаро пурратар гардонид, дар таъйини арзишҳои ҳунариву адабӣ ва тарҷумонии Фарзона метавонад нақши бориз дошта бошад.

Таҳлилҳои назарии анҷомёфта дар асоси омӯзиши таълифоти донишмандони ватанӣ хориҷӣ, ки дар рисола ҷой гирифтаанд, афкори назарии муаллиф ва натиҷаҳои бадастомада аз омӯзиши адабиёти давраи навин, дар таъйини вижагиҳои тарҷума дар давраҳои гуногуни таърихӣ, хусусан давраи навини ташаккули адабиёти муосири тоҷик мусоидат карда метавонад. Натиҷаҳои дар заминаи мабоҳиси ҷудоғонаи рисолаи бадастомада

ва равишҳои пажӯҳиши мавриди назари моро дар таҳқиқоти ҳамгун низ метавон ба кор гирифт.

Арзиши амалии диссертатсия аз он иборат аст, ки маводи ҷамъовардашуда дар рисола ва натиҷаҳои таҳқиқро метавон ҳангоми навиштани мақола, таълифи рисолаҳои илмӣ оид ба масъалаҳои хусусиятҳои мавзӯиву ҳунарии тарҷумаи шеърӣ тоҷикӣ ва русӣ, иншоии китобҳо дар бораи таърихи адабиёти муосири тоҷик ва давраи истиқлолият, таълиф ва мураттаб сохтани китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ дар донишгоҳу донишкадаҳо, мактабҳои миёна, омода кардани курси лексияҳо аз таърихи адабиёти тоҷик, курс ва семинарҳои махсус дар мактабҳои олии, суҳанронӣҳо дар мактабҳои миёна ва олии истифода кард.

Мутобиқати мавзуи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия – «Нақши тарҷума дар эҷодиёти Фарзона» бо шиносномаи ихтисоси илмии 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Мавзӯ ва масъалаҳои асосии таҳқиқ аз ҷониби роҳбари илмӣ тарҳрезӣ гардида, ҷустуҷӯ ва натиҷагириҳои илмии унвонҷӯ дар мақолаҳои илмӣ, маъруза дар маҳфилу конференсҳо ва диссертатсия инъикос ёфтаанд.

Дар ҷараёни таълифи рисолаи илмӣ муайян гардид, ки ин дастовардҳо, хосса, истиқлоли фикрӣ дар ҷараёни таҳқиқ, ҳангоми таҳқиқот дар мақолаҳо ва кори илмӣ ба мушоҳида мерасанд. Дар ҷараёни таълифи диссертатсия муаллиф ба он мушарраф гардидааст, ки ба сайри таърихӣ зуҳури тарҷума, марҳилаҳои ташаккули он дар адабиёти тоҷик ва хориҷӣ бар асоси таҳқиқоти анҷомдодаи муҳаққиқони дигар рӯчуъ намуда, муҳимтарин вежаҳои тарҷумаро дар ашъори шоирони тоҷик ва хориҷӣ, махсусан, дар эҷодиёти Фарзона баррасӣ намуда, ҳулосаҳои илмии хешро баён созад.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Мундариҷа ва қисматҳои асосии диссертатсия дар конференсҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ илмию амалии зерин дар шакли маърузаҳо баён шудаанд: конференсияи онлайнии

байналмилалии «Шеърӣ имрӯз: суннат ва навоарӣ». – (Хучанд, 2022), конференсияи илмию амалии «Саҳми Пешвои миллат дар тақвияти мақоми забони тоҷикӣ дар арсаи байналмилалӣ» (Хучанд, 2023), конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии «Ҷойгоҳи Садриддин Айнӣ дар рушди забон ва адабиёти тоҷик» (Хучанд, 2023), конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии «Саъдӣ ва инкишофи ғазал» (Хучанд, 2023).

Диссертатсия дар маҷлиси кафедраи адабиёти муосири тоҷики МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» аз 8.11.2022 (суратчаласаи №4) баррасӣ ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия. Муҳтавои асосии диссертатсия дар 16 мақолаи муаллиф дар маҷмуаҳои илмӣ, маводи конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣю донишгоҳӣ ва як мақола дар нашрияи хориҷи кишвар ба ҷоп расидаанд. Аз онҳо 5 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, 9 фасл, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 173 саҳифаро ташкил медиҳад.

БОБИ I

ТАРЧУМА – ВОСИТАИ ИНКИШОФИ БАДЕИИ АДАБИЁТИ ТОЧИК

1.1. Аз таърихи тарчума ва нақши он дар рушди равобити адабӣ

Тарчумаи бадеӣ яке аз мураккабтарин навъи тарчума ба ҳисоб меравад, ки дар тӯли мавҷудияти худ адабиётшиносон, забоншиносон, равоншиносон, файласуфон ва муаррихон ба он тавачҷуҳи хосса додаанд. Мусаллам аст, ки муҳаққиқони тарчума бештар ба масъалаҳои марбут ба тарчумаи осори манзум тавачҷуҳ менамуданд. Дар замони муосир тарчума яке аз соҳаҳои мубрами илми адабиётшиносӣ ба ҳисоб меравад. Воқеан, тарчумаи бадеӣ барои рушду такомули адабиёти миллӣ ва ҷаҳонӣ аҳаммияти хосро касб менамояд. Ба воситаи тарчумаи бадеӣ на фақат бо мероси гаронбаҳои шоирону нависандагони миллӣ ва халқҳои дигар огаҳӣ меёбем, балки аз фарҳангу маданияти бойи олами муосир бархурдор мегардем.

Мафҳуми тарчума ва тарҷумонӣ дар Эрон қабл аз ислом таърихи беш аз сеҳазорсола дошта, бо вожаҳои «таргамоно» ва «таргумон» дар забони оромӣ, ки яке аз се забони роиҷи давлати Ҳахоманишиён дар баробари эломӣ ва форсии қадим маҳсуб мешуд, мустаъмал будааст. Дар оғоз вожаи оромии «таргамоно» ба маънии «баланд сухан гуфтан» истифода гардида, тадриҷан маънои «ба таври мафҳум сухан гуфтан» ва баъдтар «ба таври мафҳум баён кардани сухани номафҳум»-ро ба худ гирифтааст, ки ҳадаф аз он аз як забони бегона ба забони дигар баргардонидани матн мебошад [149, с. 12].

Бо гузашти вақт тарчума мафҳуми истилоҳӣ ва таърифи илмии худро пайдо намуд. Аз нимаи дуюми асри XX тарчума, хусусан тарчумаи бадеӣ, ки таърихи хеле қадим дорад, илмҳои ба он марбут, ба монанди таърихи тарчума, назарияи тарчума ва нақди тарчума ташаккул ва таҳаввул ёфта, моҳият, вазифа ва хусусиятҳои дигари тарҷумаро муайян кардаанд.

Вазифаи тарҷумон аз он ҷиҳат хеле мураккаб аст, ки ҳар як марҳалаи инкишофи тарҷума проблемаву масъалаҳои нав ба навро ба миён мегузорад ва вазифаҳои навро, ки ба муҳокима гузошта мешаванд, ошкор мекунад. Аксар вақт мушкилоти тарҷума бо он парадоксҳо алоқаманданд, ки дар фаҳмиши вазифаҳои тарҷумон, қоидаҳо, меъёрҳои баҳодиҳии тарҷума мавҷуданд. Бо вучуди ин, вазифаи муҳимтарине, ки дар назди тарҷумон истодааст, таъмини сифати хуби тарҷума мебошад.

Роҷеъ ба ин масъала донишмандони русу хориҷӣ, аз қабили А. В. Фёдоров, В.С.Виноградов, Н.Гарбовский, П.Латишев, Линн Висон, Ричард Брислин, Эдмунд Керри, Катрина Рейс, Валтер Кейсер ва дигарон андешаҳои худро баён намудаанд.

Назарияи тарҷума ва ё тарҷумашиносӣ одатан ҳамчун фанни алоҳида шинохта шудааст, ки вазифаи он баррасӣ ва омӯзиши раванди тарҷума ва қонуниятҳои он, ошкор намудани моҳияту мутобиқсозии байнизабонӣ дар тарҷума, баррасии таърихи назария ва амалияи тарҷума, тасвири усулҳои тарҷума, муайян сохтани нақши тарҷума дар инкишофи адабиёту фарҳанги дахлдор ва амсоли инҳо мебошад [152, с. 12].

А.В. Фёдоров назарияи умумии тарҷумаро ҳамчун системаи ҷамъбасти доништааст, ки онро дар тарҷумаи маводҳои гуногун аз як забон ба забони дигар мавриди истифода қарор медиҳанд [165, с. 20].

Н.К. Гарбовский назарияи тарҷумаро як предмети алоҳидаи илмие, мешуморад, ки он қонуниятҳои умумии тарҷумаро бо назардошти усулу равишҳои гуногуни тарҷума мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Мавсуф тарҷумаро яке аз намудҳои қадимтарин ва паҳншудатарин фаъолияти инсонӣ медонад.

Табиист, ки масъалаҳои умумӣ ва ҷузъии тарҷума ҳамеша ба якдигар иртиботи наздик доранд. Назарияи ҷузъии тарҷума ба маводҳои таҷрибавӣ таъя мекунад, назарияи умумиро инкишоф медиҳад, ғанӣ ва саҳеҳу эътимоднок мегардонад. Барои исботи фикр рисолаи тарҷумашинос З.Муллоҷонова «Стиль оригинала и перевод» (Услуби асл ва тарҷума) мисол шуда метавонад.

Муаллиф зимни пажӯҳиш натанҳо аз таърихи тарҷумаи асарҳои устод Айнӣ ба забони русӣ мисол меорад, балки ҳусну қубҳи тарҷумаи он осорро бо далелҳои муътамад нишон медиҳад [163, с. 32].

Аз назарияи тарҷума маълум аст, ки дар маҳалли иттисоли ду забон ва фарҳангҳо вазифаи махсуси маъноиро воҳидҳои забонӣ иҷро мекунанд, ки ба категорияи луғатҳои бемуодил шомиланд ва ба воқеияти ғайр фаҳмиши хосро илқо мекунанд. Дар урфи тарҷума онҳоро калима – реалияҳо меноманд. Реалияҳо воситаҳои луғавии таъсирбахше ҳастанд, ки барои сохтани матни бадеӣ бештар истифода гашта, воқеаҳои дар дигар кишвар рухдодаро таҷассум мекунанд.

Дар модели семантикиву семиотикӣ проблемаи интиқол ва ё тарҷумаи воҳидҳои бемуодил мақоми махсус дорад. Зери мафҳуми воҳиди тарҷума Л.С. Бархударов чунин воҳидеро дар матни асл мефаҳмад, ки дар матни тарҷума ба он муодил ёфтани мумкин аст. Ҳамин тариқ, воҳидҳои гуногуни забонӣ метавонанд воҳиди тарҷума бошанд. Вобаста ба он, ки воҳиди тарҷума ба кадом дараҷа мансуб аст – дар сатҳи фонема, морфема ва калима тарҷума амалӣ карда мешавад. Масалан, воҳиди тарҷума ва муодилнокии онро дар сатҳи гуногун Л.С.Бархударов бо се навъи тарҷума алоқаманд медонад: тарҷумаи комил, озод ва таҳтуллафзӣ [151, с.56].

Бояд қайд кард, ки калима – реалияҳо дар дигар забонҳо навъ надоранд. Албатта, ин мафҳум шартӣ аст ва дар назария ва амалияи тарҷума чуноне ки қайд намудем роҳҳои махсус ва гуногуни тарҷумаю интиқоли реалияҳо аз як забон ба забони дигар вучуд доранд: транслитератсия, калимасозӣ, шарҳ дар поварақ ё дар матн ва ғайра. Олимони шинохтаи соҳаи тарҷумашиносӣ С.Влахов ва С.Флорин дар ин самт чунин мешуморанд, ки «Баъзе реалияҳо хусусияти исмҳои хосро доро мебошанд, дигарҳо дар сарҳади ҳар ду категория меистанд ва таъкид кардан ҷоиз аст, ки бисёре аз исмҳои хос метавонанд реалия бошанд» [153, с. 34].

Тарҷумаи бадеӣ дар замони муосир ба яке аз навъҳои асосии равобитии адабӣ ва фарҳангии миллатҳои гуногун табдил ёфтааст, ки ба монанди пули

бузург адабиётхоро мепайвандад. Ҳамин ҳамбастагиву ҳамгирой имконият медихад, ки аз ашъору дигар навиштаҳои адибони халқиятҳои гуногун бохабар шуда, бузургиву нодиракории онҳоро омӯзем. Адабиётшинос Ҳамроҳкул Шодикулов дар мақолаи худ «Тарҷумаи бадеӣ» қайд мекунад, ки ибтидои тарҷумаи бадеии ҳар як халқ ба таърихи пайдоиш ва инкишофи он саҳт вобастагӣ дорад. Муҳаққиқ таърихи тарҷумаи тоҷикро ба се давра, яъне давраҳои қадим, асрҳои миёна ва таърихи нав тақсим мекунад. Умуман, агар ба таърихи тарҷума ва тарҷуманигорӣ назар кунем, марҳилаҳои онро муайян карда метавонем. Мувофиқи ақидаи тарҷумашиносон оғози ин навъи адабӣ ба забони форсии миёна (пахлавӣ) тарҷума ва тафсир шудани як қисмати муҳимми «Авасто» - «Занд» мебошад, ки ба асри III рост меояд [145, с. 42].

Сабаби асосии дар асри VIII васеъ доман паҳн кардани осори тарҷума дар адабиёти форсӣ вобаста ба талаботи завуқ саліқаи бадеии замон ба омӯзиши осори халқу миллатҳои дигар вобастагӣ дорад. Дар ин давра тарҷума аз забонҳои лотинӣ, юнонӣ, сурёнӣ, пахлавӣ, ҳиндӣ ба арабӣ сурат гирифта, ин забонҳо ба забони форсии миёна вусъат ёфт. Робитаи байни забонҳои фавқуззикр густариш ёфт.

Аз заҳматҳои тарҷумонии Ибни Муқаффаъ имрӯз ахбори мукамал дастрас шудаанд. Хидмати муҳимми ӯ ошно кардани олами араб бо бехтарин асарҳои илмию бадеии ниёгони мо буд. Саҳмгузори дар таҳқиқи бадеии замони худ хоси тамоми тарҷумонҳо мебошад, ки дар боло рафтани обрӯю эътибори халқ, пешрафти адабиёту илми замони худ хизматҳои нотақроре кардаанд [145, с. 72].

Аз рӯи маълумоте, ки дар як мақолаи Носирҷон Маъсумӣ омадааст, дар миёнаи асри VIII кори тарҷума ва усулу дастурҳои он дар «Дор-ут- тарҷума» ном хонаи махсусе тарҳрезӣ мешуд ва ин як шубҳаи мустақили тарҷума ва кори тарҷумонӣ ҳисоб меёфт. Дар ҳамин боргоҳ кори баргардонии осори илмӣ ва адабиёти бадеию таърихӣ ба таври васеъ ба роҳ монда шуданд. Минбаъд кори тарҷума аз миёнаҳои асри VIII мелодӣ дар аҳди халифаи дуҷуми аббосӣ Мансур пурсамар идома ёфта, дар давраи Маъмун махсусан авҷ гирифт. Маъмун

маркази тарҷумаро аз ҳисоби уламо, файласуфон, нависандагон дар Бағдод таъсис дод ва онҳоро «ба сари тарҷума шинонд». Китобхонаи «Байт-ул-ҳикмат» дар олами ислом аз ҳама калонтарин ба ҳисоб мерафт. Ҳорун-ар-Рашид ин китобхонаро бо «Дор-ут-тарҷума» якҷоя намуд. Мутарҷимони зиёд дар ин муассисаи бонуфузи илмию эҷодӣ фаъолият карданд. Кори аз ҳама ибратбахш он буд, ки Маъмун бо мақсади ривочу равнақи тарҷума барои забонамӯзӣ ва муовизаи таҷриба ба кишварҳои дигар сафарҳо ташкил карда буд.

Муҳаққиқон Ҳ. Шодиқулов ва А. Давронов ахбори Ибни Надимро овардаанд, ки «...Маъмун гурӯҳро монанди Ҳачҷочи Матар, Батриқ ва Салмо мутасаддии «Байт-ул-ҳикмат» ва чанд нафари дигарро бад-он сӯй (ба Рум) равона дошта ва онон низ чизҳои интихоб намуда ва бо худ овардаанд, ки бо амри Маъмун тарҷума гардид...» [145, с. 75]

Дигар аз осоре, ки на танҳо дар адабиёти Шарқ шуҳрат дорад, балки адабиёти ахлоқии давраи қадими халқу миллатҳо аз он таъсир пазируфтааст, китоби «Калила ва Димна» мебошад. Ҷавҳари аслии китоб асари ҳиндии «Панчатантра» аст, ки имрӯз ҳам бо ҳамин ном дар қатори шоҳкориҳои бузурги адабиёти ҷаҳонӣ қарор дорад. «Панчатантра», яъне «панҷ фасл» ё «панҷ асл», ки каму беш бо панҷ боби нахустини аслии «Калила ва Димна» -и то имрӯз расида мутобиқ аст, маъхазии аслии қисмати зиёди ин асар шинохта шудааст.

Ба замми ин, бештари тағйиру изофаҳо маҳз, тавассути мутарҷимони асар, сар карда аз Ибни Муқаффаъ то шореху мутарҷимони дигар, ба «Калила ва Димна» роҳ ёфтаанд. Достони аз Ҳиндустон бо фармони Хусрави Анӯшервон оварда шудани китоби «Калила ва Димна» ва аз забони санскрит ба забони паҳлавӣ мавриди тарҷума қарор гирифтани он машҳур аст, ки ба андешаи мо ба тақрор ниёз надорад. Танҳо ҳаминро бояд таъкид намуд, ки китоби «Панчатантра», ҳамроҳи чанд достони дигар, ҳудуди солҳои 200 то 400 милодӣ дар Ҳинд мудавван гашта, баъдан дар Хуросони бузург бо дастури супориши Хусрави Анӯшервон ба форсии миёна бо номи «Калилак ва Димнак» тарҷума шудааст. Тарҷумаи мазкур тарҷумаи маҳз набуда, балки бознигариӣ

асари адабӣ аз рӯйи созгории фарҳангӣ будааст [134, с. 36].

Чуноне академик Муҳаммадҷон Шакурӣ қайд мекунад, «дар душвортарин ва номусоидтарин давраҳои таърих ҳам робитаҳои байналмилалии тоҷикон қатъ нагардида буд. Яке аз сабабҳои асосии ба дараҷаи олии камолоти бадеӣ расидани адабиёти классикии форсу тоҷик ҳамин аст, ки ба танҳои ва ҷудо аз дигарон зиндагӣ намекард, балки ҳамеша бо дастовардҳои адабии халқҳои дуру наздик ва хурду калон бо чашми ибрат менигаристанд ва аз таҷрибаи онҳо эҷодкорона баҳра бардоштан мехостанд. Бисёре аз он чизҳои, ки моҳияти асосии адабиёти классикии форсу тоҷикро ташкил медиҳанд, ба робитаҳои маданияву адабӣ вобастагӣ доранд. Вазни арӯз, баъзе жанрҳои шаклҳои жанрӣ, баъзе сужетҳои образҳои адабиёти мо аз адабиёти араб омадааст, на фақат сужетҳои бисёре (ба мисли «Калила ва Димна»), балки баъзе хусусиятҳои фалсафию дидактикии классикони форсу тоҷик ҳам аз робитае, ки адабиёти мо бо адабиёти бузурги Ҳинд дошт, дарак медиҳад» [143, с. 51].

Асарҳои дигаре, ки аз ин давра боқӣ мондааст, китобе фарогири афсонаҳои бо номи «Ҳазору як шаб» мебошад. Феҳристиғор ва муаррихи маъруф Ибни Надим дар боби «Дар ахбори мусомирон ва афсонагӯён...» форсиёнро аввалин таснифкунандагони афсона ҳисобида, шеваи ҳифозат ва интиқоли онро чунин баён доштааст: «...эронӣён онро ба сурати китоб дароварданд ва дар хизонаҳои худ нигоҳдорӣ ва онро аз забони ҳайвонот нақлу ҳикоят менамуданд. Ва пас аз он подшоҳони ашқонӣ, ки дуҷумин силсилаи подшоҳони Эронанд, онро ба сурати игроқомезе дароварда бошанд ҳам, чизҳои бар он афзуданд ва арабон онро ба забони худ гардонда ва фусаҳову булагҳои араб шоҳу баргҳояшро зада ва бо беҳтарин шакле ба риштаи таҳрир дароварданд. Аввалин китобе, ки дар ин маврид таълиф шуд, китоби «Ҳазор афсона» мебошад. Асли асар ҳиндӣ буда, ба паҳлавӣ ва баъдтар бо иловаи такмил ба забони арабӣ тарҷума шуда, «Ҳазору як шаб» ном гирифтааст» [134, с. 38].

Мероси дигаре, ки аз сарчашмаҳои куҳан маҳсуб ёфта, аз забони паҳлавии миёна ба забони арабӣ тарҷума шудааст, достони «Синдбоднома» мебошад. Достони мазкур ба андешаи бархе аз муҳаққиқон решаи ҳиндӣ дошта,

аз санскрит ба паҳлавӣ тарҷума шудааст. Ба андешаи гурӯҳи дигар, ки саҳеҳ эътироф гаштааст, ин асар гарчанде шабоҳат ба афсонаҳои ҳиндӣ дорад, аммо дар даврони Анӯшервон таълиф шуда, аз таълифоти забони порсии миёна шинохта шудааст [123, с. 48].

«Тӯтинома» аз дostonҳои дигари эронӣ мебошад, ки сарчашмаи ҳиндӣ дошта, ба эҳтимоли муҳаққиқон, шояд дар аҳди Сосониён аз санскрит ба забони форсии миёна тарҷума шуда бошад. Аз ахбори дар пешгуфтори «Тӯтинома» зикргашта маълум мегардад, ки асли дostonҳои ҳиндии ин асар ба кӯшиши бараҳмане мавсум ба Чинтомани Баҳта чамъоварӣ шудааст. Достони мазкур дар шакли мазмуни асари «Синдбоднома» таълиф шуда, дар ин давра чанд таҳрири ин дoston муайян шудаанд.

Дар аҳди Сомониён тарҷумаҳои мазкур ҳамчун заминаи равнақи минбаъдаи баргардонии осори илмиву бадеӣ ва дар айни замон рушди робитаҳои адабиву фарҳангӣ гардида, ба дараҷаи аъло расиданд. Адабиётшинос А.Кучаров дар мақолаи худ «Давлати Сомониён ва забони модарӣ» менависад: «Амирони сомонӣ барои ҷалб намудани диққати ҷомеа ва бедор кардани ҳисси ватандӯстиву ҳудогоҳии миллӣ ба омӯзиш ва тарҷумаи таърихи гузаштагонамон шурӯъ намуданд» [103, с. 51].

Дар замони ҳукмронии хонадони Ғазнавиён тарҷумаи осори илмӣ, таърихӣ ва бадеӣ каме коста гардид. Шуҳрати «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ низ дар байни қавму миллатҳои дигар мақом ва ҷойгоҳи шоиста пайдо намуд. Дар аввали асри XIII Фатҳ ибни Алӣ ин асарро аз забони форсӣ ба забони арабӣ бо насри зебову равон тарҷума намудааст [134, с. 227].

Ҳамин тариқ, тарҷума дар асрҳои VIII - XIII ба яке аз воситаҳои равобити адабии байни халқу миллатҳо хизмат намуда, пайванди ногусастаниро байни адабиётҳо ба вучуд меорад. Махсусан, диққати адибони рус ва хоричиро осори Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Низомӣ, Ҳофиз, Саъдӣ, Хайём ва дигарон ҷалб намуда, онҳо ба тарҷумаи мероси гаронбаҳои ин нобиғаҳои адабиёти форсу тоҷик оғоз намуданд.

Равобити адабӣ ҳамчун як шоҳаи муҳими адабиёт дар таъсири

байниҳамдигарии адабиётҳо, омӯзиши таҷрибаи бадеии як адабиёт аз тарафи адабиёти дигар зоҳир мешавад. Пешрафти ҷараёни адабии ҳар халқу миллат дар ҳамбастагӣ бо сарвати маънавии халқи дигар моҳияти аслии равобити адабро дар бар мегирад.

Омӯзиши чандсолаи таърихи равобити адабӣ нишон медиҳад, ки дар Россия адабиёти форсу тоҷик пеш аз ҳама ба воситаи забонҳои Ғарб англисӣ, олмонӣ ва фаронсавӣ маъмул шуданд [145, с.11].

Бо вучуди ин, робитаи адабии тоҷикон бо халқҳои дигар якхела набуда, ба усули дороиафзоиҳои мутақобила пойбанд будааст. Дар ин замина мақоми адабиёти гузаштаи мо шоиста доништа шудааст. Вусъат ва моҳияти ин робитаро дар нимаи аввали садаи бист дар мисоли эҷодиёти Айнӣ нависандаи олмон А.Курелла шарҳ дода Айниро «миёнрави бузурги байни Шарқу Ғарб» номида буд.

Тарҷумаи бадеӣ на танҳо ҳамчун муҳимтарин омили бойшавии ганҷинаи фарҳангии дигар халқҳо хизмат мекунад, балки восита ва шакли самарабахши муовизаи таҷрибаи бадеию эстетикӣ байни халқҳо, воситаи муҳимми ташаккул ва рушди жанру шаклҳои нави адабӣ, шеърӣ назму наср мебошад [122, с. 116].

Ташаккули равобити адабии байни миллатҳо ба воситаи тарҷумаи бадеии назму насри форсу тоҷик аз забони асл, хусусан зуҳури мактабҳои шарқшиносӣ ва пешрафти равобити адабӣ мусоидат кард, ки ин таҷриба дар таърихи пайвандҳои адабӣ ҳодисаи нав ба шумор мерафт.

Марҳилаи дигари рушду нумӯи равобити адабии тоҷикӣ рус охири асри XIX ва ибтидои садаи XX буда, давраи пайдоиши «воситаҳои нави таҷрибаи эстетикӣ» ба шумор меравад. Дар ин марҳила «...намунаҳои адабиёти рус дар сарзамини мо аввал ба забони асл ва баъд дар тарҷума паҳн гардидаанд» [118, с. 135]. Мактабҳои шарқшиносӣ аз он сабаб имкони воқеии рӯй овардан ба осори форсу тоҷикро дошт, ки бевосита мутахассисон ба тарҷума аз забони асл шуруъ намуданд. Яъне, агар дар давраи аввал дostonҳои «Шоҳнома», панду ҳикматҳои Саъдӣ, рубоиёти Хайём, ғазалиёти Ҳофиз ба воситаи тарҷумаҳои

Рюккерт, Лафонтен, Фитсчералд вориди Россия шуда бошанд, сипас тарчумаи ин намунаҳо аз забони асл сурат гирифтанд. Ба ин тариқ, тарчумаи осори адабии форсу тоҷик ба забони русӣ аз забони асл яке аз натиҷаҳои равобити адабии асри ХХ маҳсуб меёбад.

Бояд гуфт, ки муҳаққиқони таърихи равобити адабӣ дар ин бора хулосаҳои муҳим бардоштаанд. Масалан, Ҳ.Шодикулов навиштааст, ки «дар ибтидои асри ХХ... тавачҷуҳ ба таҷрибаи адибони Европайи Ғарбӣ аз роҳи ғаболияти ҳамкасбони англису немис расидан ба андӯхтаҳои адабиёти форсу тоҷик қатъ нагардид...» Ў ба ин далел таъя қардааст, ки масалан «мутахассиси соҳаи омор ва иқтисодиёт И.Воронов аз Воронеж, ки забони форсиро намедонист, соли 1904 дар Лондон 50 рублии Хайёмро аз тарҷумаҳои англисии Фитсчералд ба русӣ баргардонид» [145, с.11].

Муҳаққиқ А.Самадов таъкид мекунад, ки тарҷумонон ва ховаршиносони Ғарб аз навиштаҳои адибони форсу тоҷик илҳом гирифта, ба воситаи тарҷумаи осори онҳо равобити адабии миллатҳоро қавитар гардониданд. Масалан, Эдуард Браун ашъори Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ ва Ҳофизии Шерозиро ба забони англисӣ, Анна Мари Шиммел ашъори Мавлоноии Балхиро ба забони олмонӣ, Николсон «Маснавии маънавӣ»-и Ҷалолиддини Балхӣ ва «Шоҳнома»-и Фирдавсиро ба забони англисӣ, Ноай Контесед ашъори Саъдию Ҳофизро ба забони фаронсаӣ тарҷума намуда, манзури хонандаи Ғарб гардониданд [123, с. 44].

Мусаллам аст, ки В. Ҷонс сездаҳ ғазали Хоҷа Шамсиддини Ҳофизро ба забонҳои англисӣ ва фаронсаӣ (ба тариқи назм) тарҷума қардааст. То ин вақт аксари мутарҷимони Ғарб баъзе осори адибони форсу тоҷик, алалхусус, «Шоҳнома»-и Фирдавсиро фақат ба тариқи наср тарҷума мекарданд, чунки ба қолаби назм даровардани матни тарҷума мушкилии зиёдро пеш меовард. Дар ин хусус муҳаққиқ А. Самадов дар мақолаи худ қайд мекунад: «Тарҷумаи ашъори ҳақим Абулқосим Фирдавсӣ низ аз доираи ғаболияти В. Ҷонс берун намондааст. Номбурда чанд порчаеро аз «Шоҳнома» хеле ҷаззобу моҳирона ба забони лотинӣ тарҷума қарда, онҳоро дар китоби «Шарҳ ва тафсири шеъри

осиёӣ» ғунҷондааст. Гузашта аз ин В.Ҷонс қисме аз ашъори Фирдавсро ба забони фаронсавӣ (ба тариқи мансур) баргардон намуда, онро дар китоби «Таърихи Нодиршоҳ» ба ҳайси замима истифода менамояд» [123, с.52].

Баргардони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ба забонҳои гуногуни дунё дар қарни XIX равобита адабии халқҳои ҷаҳонро боз ҳам мустаҳкам намуд. Ҷунончи, мутарҷими фаронсавӣ Жюль Мол барои тарҷумаи мансури ин асар ҷиҳил соли умрашро бахшид ва дар натиҷа матни фаронсавӣ бо матни аслии «Шоҳнома» дар як ҷилд ҷоп шуд. Шоири олмонӣ Рюккерт «Шоҳнома»-ро дар қолаби шеъри сафед тарҷума намуда, ба ҳаммиллатонаш пешниҳод кард. Шоир ва мутарҷими рус В.Жуковский аз рӯйи тарҷумаи Рюккерт достони «Рустам ва Сухроб»-ро дар қолаби шеъри бевазну қофия тарҷума кард ва аз сабаби надониستاني забони форсӣ асарашро «Рустем и Зораб» номидааст. Хусусияти муҳимми ин асар дар он аст, ки хонандагони рус маҳз тавассути асари ғавқуззӣ бо асари безаволи Фирдавсӣ ошноӣ пайдо карданд. Баъдтар порчаҳои ҷудоғонаи «Шоҳнома»-ро С.Липкин, В. Державин, И. Селвинский, М.Лозинский, К. Липскеров, М.Зотов, В.Левик, Р.Ашкинадзе ва дигарон низ ба забони русӣ тарҷума намуданд. Аммо тарҷумаи комили «Шоҳнома» ба ин забон ба қалами С.Бону мансуб аст.

Ҳенрих Ҳейне низ яке аз адибонест, ки ба Фирдавсӣ ва «Шоҳнома» –и ӯ пайванди хос дошт ва ҷанд асаре ҳам дар ин замина таълиф кардааст. Манзумаи «Фирдавсӣ»-и Ҳенрих Ҳейне аввал ба забони русӣ, баъд соли 1942 ба забони тоҷикӣ аз ҷониби Муъмин Қаноат ва Абдулло Субҳон тарҷума шудааст.

Мутарҷим Артур Арбери рубоӣҳои Хайём ва осори Абдурраҳмони Ҷомиро ба забони англисӣ тарҷума намудааст. Ғайр аз ин, тарҷумаи манзумаҳои адибони Шарқ аз қабилӣ «Лайлӣ ва Мачнун»-и Аҳмади Шавқӣ, «Ашъори ирфонӣи Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ» аз ҷониби А. Арбери дастраси хонандаи ҷаҳон гардидааст.

Аз рӯйи хулосаҳои Ҳ.Шодикулов «лирикаи табиатан баландпарвоз ва оламгири Рудақӣ ва Фирдавсӣ, Хайём ва Сино, Ҳофиз ва Саъдӣ, Ҷомӣ ва Камол, Румӣ ва Гургонӣ, Айнӣ ва Лоҳутӣ ба туфайли тарҷумаи бадеӣ ба забони

русӣ ва сипас ба забонҳои дигар... болу пари навед пайдо карда, то дурдасттарин гӯшаҳои олам расидааст» [122, с. 3].

Маҳз ин тарҷумаҳо сабаб шуданд, ки роҳ ба сӯйи тарҷумаҳои дигарро аз адабиёти форсӣ ба забони русӣ кушоданд.

Паҳлуи дигари равобити адабии тоҷикӣ рус дар асри XIX, наву тоза гардидани шаклу навъҳои тарҷума аз адабиёти форсӣ, тақлид ба намунаҳои олӣ ва илҳом аз оҳангу сужетҳои он мебошад. Маҳз дар ҳамин марҳила тарҷумаи олмони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ба қалами Ф.Рюккерт ва тарҷумаи русии достони «Рустам ва Сухроб» ба қалами В.Жуковский ба дасти мутафаккири бузург Н.Г.Чернишевский расида, афкори худшиносии русро тақон ва ҷилваӣ бештаре бахшиданд. Ҳамин ҳол сабаб шудааст, ки вай Фирдавсро ба радифи Данте, Боккаччо ва Шекспир гузорад ва Гурдофарид беҳтарин намунаи зани ҷаҳонӣ шинохта гардад [123, с. 111].

Минбаъд низ тарҷума ва шинохти тарҷумаҳои шоирони форсӣ дар ҷойи муҳим қарор гирифт. Аз рӯйи таҳқиқи мурағбии китоби «Хайямада» Андрей Андриенко баргардонии Хайёмро ба забони русӣ 53 мутарҷим, аз ҷумла И.Алиев, К.Арсенева, К.Балмонт, С.Бону, С.Ботвинник, В.Величко ва дигарон анҷом додаанд. Илова ба ин, 464 рубоии Умари Хайём аз тарафи мутарҷими фаронсавӣ Ж.Никола тарҷума шуд, ки он аз аввалин тарҷумаи назми тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ ба ҳисоб мерафт. Дар асрҳои гузашта мутарҷимони фаронсавӣ Перл Сегерс, Гарсиа де Тасси, Жорж Фрайли, Фернанн Анри ашъори Хайёмро омӯхта, мавриди таҳқиқ қарор додаанд.

Ба ақидаи яке аз тарҷумонҳои фаронсавии ғазалиёти Ҳофиз Артюри Ги тарҷумаи нахустини шеърҳои шоир дар охири асри XVIII сурат гирифта, чанд ғазали Ҳофиз аз тарафи шарқшиноси фаронсавӣ Шарл Дефремери ва Анри Массэ дар маҷмуаҳои алоҳида тарҷума шуда, пешкаши хонандагон гардидааст. Муҳаққиқ Ш.Мухтор қайд менамояд, ки «пас аз Саъдию Ҷомӣ, ки шуҳраташон дар Фаронса барвақт оғоз шуд, Фирдавсӣ сеюмин адибе аст, ки франсавиёноро бо сарвати маънавии адабиёти форс-тоҷик ошно кард. Нахустин мутарҷим ва муҳаққиқи Фирдавсӣ дар Фаронса шарқшинос Л.Лангдэ мебошад» [110, с. 42].

Савтҳои ғазалиёти Ҳофиз дар эҷодиёти Ч.Байрон, В.Скотт, В.Гюго ва дигар шоирону нависандагон низ ба мушоҳида мерасад. Назми Ҳофиз дар Россия тавассути Аврупои Ғарбӣ паҳн мегардад. Аввал тавассути тарҷумаи «Девони Ғарбию Шарқӣ»-и Гёте, сипас дар нусхаи асл. Тарҷумаи аввали «Девон»-и Гёте ба забони русӣ ба қалами шоир М.А.Дмитреев тааллуқ дорад. Дертар, шеъри «Ҳичрӣ» («Хеджры») – ро Тютчев Ф.И. тарҷума мекунад.

Дар баробари ин гуна тарҷумаҳо осори Умари Хайём дар эҷодиёти Эдвард Фитсчералд «Рубоиёти Умари Хайём», романи Георгий Гулиа «Гуфторҳо дар бораи Умари Хайём», Г. Плисетский «Умари Хайём. Рубоиёт», З.Н.Ворожейкина «Умари Хайём ва рубоиёти хайёмӣ», З.Н.Ворожейкина ва А.Ш.Шаҳвардов «Умари Хайём дар шеъри тарҷумашудаи русӣ», В.Державин «Назми ҳикмат», ки ба забонҳои гуногун тарҷума шудаанд, аз ҳамин қабиланд. Яке аз мутарҷимони рубоиёти Умари Хайём Иван Тхоржевский мебошад, ки дар маҷмуаи алоҳида ашъори шоирро гирдоварӣ намуда, бо тарҷумаҳои худ дар қалби хонандаи рус ҷо гирифтааст:

Прекрасно – зерен набросать полям!
Прекрасней – в душу солнце бросить нам!
И подчинить добру людей свободных
Прекраснее, чем волю дать рабам [76, с.74].

Инчунин В.Державин дар маҷмуаи ашъори адибони форс бо унвони «Ситораҳои назм» 190 рубоии Хайёмро бо мазмуни аслии ҷаззоб тарҷума намудааст:

Напрасно не скорби о бывшем дне,
Не думай о ненаступившем дне.
Не расточай души, живи сегодня
Вот в этом небо озарившем дне [69, с. 254].

Омили дигари равобитаи адабии тоҷику рус эҷодшудани дostonҳои романтикии шарқӣ аст, ки оғози онро дар адабиёти рус А.Пушкин ва М.Лермонтов асос гузоштаанд. Аз ин шоирон то Сергей Есенин беҳтарин дostonҳо сароида шудаанд, ки афкори адабии русро ғановат бахшид.

«Фаввораи Боғчасарой», «Руслан ва Людмила», «Бандии Қафқоз», «Лӯлиён», «Ба Чаадаев», «Бародарони ғоратгар» - и А.Пушкин, «Лӯлиҳои гуреза», «Иблис», «Мсири», «Черкесҳо», «Охири писари озодӣ», «Ҳочӣ Абрек», «Ду канизак», «Калли» (қиссаи черкасӣ) «Фариштаи марг» (қиссаи шарқӣ) ва «Азроил»-и М.Лермонтов ҷолибтарин мавзӯ ва оҳангҳои романтикаи шарқ, хосса, шарқи форсиро дар худ ғунҷоиш додаанд.

Сарчашмаи дигари рушду такомули тарҷума ва вусъат ёфтани равобити адабии тоҷику рус тақлид ба осори шарқӣ буд. Масалан, А.Пушкин яке аз аввалинҳост, ки ба мактаби қиссапардозии шарқӣ дар таърихи шеъри русӣ тавачҷух зоҳир кард (манзур «Ҳазору як шаб», «Иқтидоъ ба Қуръон» ва ғ.). Сабаби эҷоди «Тақлиди Қуръон» (ибораат аз 9 шеъри лирикӣ бо талқини мазмуни озоди 9 сура), «Илҳом аз Ҳофиз» ва тазминҳои Саъдӣ натиҷаи ҳамин гуна омӯзиш ба ҳисоб меравад. Табиист, ки А.Пушкин, пеш аз ҳама, ба шеърӣ баланди асарҳои форсӣ, фалсафаи инсонпарварона ва рангорангии мавзӯҳои он содиқ монда, равиши пайванди адабии русӣ ва форсиро пурқувват кардааст. Ин навоварие, ки дар таърихи адабиёти рус А.Пушкин анҷом дод, боиси пайвандҳои барҷастаи руҳониву маънавии Шарқу Ғарб ва омезиши анъанаҳои он гардид.

Шоири рус М.Лермонтов, ба василаи тарҷумаи осори Гёте ва Ҳейне аз оҳангу сужетҳои форсӣ мазмун гирифт, ки ин ашъор ба моли худи шоир табдил ёфтаанд. Аз қабилӣ «Бандӣ», «Шоҳае аз Фаластин», «Тақлиди Байрон» ва ғайра.

Яке аз омилҳои ташаккули тарҷумаи бадеӣ ин чашм гирифтани рӯзу солгардҳои адибони рус ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, тавачҷуҳи мутарҷимону адибони тоҷик ба ашъори гаронбаҳои халқи рус афзуда, асарҳои тарҷумашуда сабаби бою ғанӣ гаштани хазинаи адабиёти ду миллат ва пайдо шудани пайванди ногуастани байни адабиётҳо мегардад.

Умуман, тарҷума дар адабиёти рус боиси пайдо шудани шаклҳои шеърӣ форсӣ, аз қабилӣ ғазал гардид. Тавассути тарҷумаҳои шарқшинос П.Я.Петров адабиёти миллии рус соҳиби навъи адабии ғазал гардид. Фаъолияте, ки

номбурда дар ин замина анҷом дод, риояи шакли ғазал, ҳамқофия будани ду мисраъ ва мисраъҳои чуфти дигар мебошад.

Тарҷумаҳои шеърӣ форсу тоҷик бо пешгуфтору тақриз, мақолаву рисолаҳои илмӣ, муросилот ва дигар сарчашмаҳои илмиву оммавӣ дар асри XIX дар саҳфаҳои маҷаллаву рӯзномаҳои рус «Вестник Европы», «Вестник Азии», «Северная лира», «Пчела», «Современник», «Литературная газета», «Библиотека для чтения «Московский телеграф», «Сын Отечества» ба таъбири расиданд, ки маъҳази омӯзиши масъалаҳои тарҷума, робитаҳои адабӣ ва таъсири дучонибаи адабиёти тоҷику рус ба шумор мераванд.

Бояд гуфт, ки марҳилаи нави таърихи тарҷумаи бадеии тоҷик аз баргардон шудани осори адибони рус А.С.Пушкин, Н.В.Гогол ва Л.Н.Толстой оғоз шудааст. Аз рӯйи ақидаи муҳаққиқон аввалин тарҷумаи намунаи осори Пушкин «Сказка о рыбаке и рыбке» буда, дар ҷашни 100-солагии ин адиби барҷастаи рус, соли 1899 аз тарафи маорифпарвари тоҷик Абдулқодир Шакурӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст. Повести «Дубровский» (1936) аз ҷониби Саидризо Ализода, «Бандии Қафқоз» (1938) аз тарафи Ҳабиб Юсуфӣ дар сатҳи баланд тарҷума шуда, борҳо интишор гардида, ба хонандаи тоҷик пешниҳод шудааст.

Зухури ҷараёни маорифпарварӣ низ сабаби ворид шудани афкори адабии рус ба тафаккури маънавии халқи тоҷик гардид. Интишори матбуот, сафари олимони рус ба Осиёи Миёна, ривочи муносибати тиҷоратӣ байни Россия ва Осиёи Миёна дар ин ҷода таъсири калон расонданд. Асарҳое, ки дар он давр нашр шуданд, бо баробари доштани арзиши илмиву адабии баланде сабаби бедории шуури мардум ва устувории ҳамкории дучонибаи иҷтимоиву фарҳангӣ гардиданд.

Барои мактабҳои ҷадидаи тоҷик хидматҳои маорифпарварон, алахусус, Мирзо Ҷалол Юсуфзода дар тарҷумаи дурдонаҳои назму насри рус ва китобҳои дарсӣ назаррас аст. Шахсияти Мирзо Ҷалол ва ғаъолияти ӯ дар нахустин нашрияи тоҷикӣ шаҳодати он аст, ки адибони тоҷик дар он марҳалаи тақдирсоз ба равобити адабӣ оғоз намуда, дар ҳолатҳои зарурӣ аз таҷриба ва усулҳои

пешрафтаи адибони равшангар истифода намудаанд. Вобаста ба ташкил шудани макотиби усули нав барои онҳо китобҳои дарсӣ ва аз осори кӯдаконаи адабиёти рус, аз забони русӣ ба тоҷикӣ тарҷума карда шуданд. Албатта, ин тарҷума ба навҳои гуногун анҷом дода мешуд. Як бахши онҳо аз забони русӣ бевосита тарҷума шавад, пас бахши дигарашон аз тарҷумаи туркӣ баргардон мешуданд ва ё аз баргардонҳои форсӣ бо андак таҳрир барои хонандагони тоҷик пешниҳод мегардид.

Солҳои 20-уми асри ХХ давраи сукути тарҷумаи тоҷик шинохта шудааст, ки бо баста шудани матбуоти тоҷик иртибот дорад. Аммо ривочу равнақи нашриёти тоҷик дар қори тарҷума ва фаъолияти тарҷумонӣ самарабахш гардид, шоирони рус ба тафаккури шеърӣ тоҷикӣ афкори нави инқилобӣ ворид намуданд. Солҳои 30-юм ва 50-ум давраи пурмахсул ва рушди тарҷумаи осори русӣ ба забони тоҷикӣ гардид. Чунин ба назар мерасад, ки дар ин давра як барномаи комили тарҷумаи забони русӣ ба тоҷикӣ мураттаб гардид ва дар он тарҷумаи намунаҳои беҳтарини адабиёти рус ҷой дода шудаанд. Мутарҷимон кӯшидаанд, ки осори тарҷумашуда ҳосили назару андешаҳои он замон ба ҳисоб рафта, ба завқу талаботи рӯз ва ҷомеа ҷавобгӯ бошанд. Бинобар ин, дар осоре, ки ба забони тоҷикӣ тарҷума шуданд, ҳислату андешаҳои қаҳрамони ба ниёзҳои давраи шуравӣ ҷавобгӯ мавқеи муҳим пайдо карданд.

Рушди матбуот дар таъбу нашри осори русӣ ба забони тоҷикӣ нақшу таъсири зиёде ба адабиёт ва пайванди он пайдо карданд. Дар маҷаллаи «Раҳбари дониш» ба нашри осори адибони рус таваҷҷуҳи зиёд дода мешуд. Солҳои 30-юми асри ХХ шеърӣ русӣ дар тарҷумаи тоҷикӣ дар маҷаллаи адабии Ҷавҳурият, ки унвони «Барои адабиёти сотсиалистӣ» (БАС)-ро гирифта буд, маъруфияти хосро пайдо кард. Аз осори ба тоҷикӣ тарҷумашудаи ин давра ашъоре ба монанди «Мурғи тӯфон» (тарҷумаи О.Исматӣ, Р.Абдулло), «Мамлакат»-и Бону (тарҷумаи Лоҳутӣ), «Вафоти шоир»-и М.Лермонтов, «Дмитрий Фурманов»-и А.Безимьянский (тарҷумаи Ҷ.Сухайлӣ), «Левой»-и В.Маяковский (тарҷумон Р.Абдулло), «Таронаи мурғи тӯфон» (тарҷумаи Ҳ.Карим ва Р.Абдулло), «Бӯрон»-и А.Пушкин, «Моҳигир ва моҳии тилло»,

«Закум», «Ба Сибир», «Маҳбус», «Дехқондухтар», «Қиссаи Шохсултон», «Бандии Қафқоз» (тарҷумаи Ҳ.Юсуфӣ), «Ман чӣ тавр ғуссаи худро бо гирия тамом кунам?»-и Кривошеева (мутарҷим М.Аминзода), «Роҳи оҳан»-и Н.А.Некрасов (мутарҷим М.Турсунзода ва А.Дехотӣ), «Бодбон. Бандӣ. Се нахл»-и М.Лермонтов (тарҷумаи Ҳ.Юсуфӣ) ва ғайра ба таъб расиданд.

Дар таърихи ташаккули тарҷума ва равобити адабии тоҷикӣ рус ҳодисаи тарҷумаи як асар аз ҷониби чанд мутарҷим низ ба қайд гирифта шудааст. Масалан, «Мсири»-ро Ҳ.Юсуфӣ, Р.Ҳошим, Қ.Киром, «Достони Калашников»-и М.Ю.Лермонтовро Ҳ.Юсуфӣ, Б.Фирӯз, «В.И.Ленин»-и В.Маяковскийро М.Раҳимӣ ва Ғ.Мирзо анҷом додаанд. Дар адабиёти муосири тоҷикӣ низ шеърӣ «Найшакар»-и Гётеро Л.Шералӣ, М.Миршакар, Фарзона, Ш.Шифо ва К.Сафавӣ тарҷума кардаанд, ки муқоисаи онҳо барои шинохти ҳунари мутарҷимон, аз як тараф, ва дарки беҳтари ашъори шоир, аз тарафи дигар, мусоидат мекунад.

Дар қатори тарҷумаи осори адибони рус А.С.Пушкин, М.Лермонтов, В.А.Жуковский, Н.А.Некрасов, Ф.И.Тютчев намунаи ашъори Н.Толстой (Гулназар), Я.Полонский (С.Маъмур), А.А.Фет (Гулназар), И.Ф.Аненский (С.Маъмур), А.Бунин (Ҳ.Ғоиб), С.Есенин (Лоик), А.Ахматова ва М.Светаева (Фарзона) ба табиати шеърӣ рус наздик буда, ба забони тоҷикӣ тарҷума шудаанд, ки як марҳилаи рушду ташаккули тафаккури ин замонро ташкил медиҳад.

Ш.Ҳусейнзода яке аз аввалин муҳаққиқони тарҷумаҳои А.С.Пушкин дар адабиёти тоҷикӣ мебошад, ки усулҳои баргардонии А.Лохутиро аз шеърӣ шоири рус ошкор карда, онҳоро аз лиҳози навҷӯиҳои мутарҷим дар мазмун ва шакл ба таҳқиқ гирифтааст. Албатта, навҷӯиҳое, ки муҳаққиқ арзёбӣ кардааст, бо назардошти вазъи замон ва талабот ба мазмуну муҳтаво ва забони шеър сурат гирифтаанд. Аммо муҳим аст, ки тарҷумаи ашъори шоири рус, хосса А.С.Пушкин «мактаби бисёр самарабахш дар тараққиёти эҷодии нависанда ва шоири мо шудааст».

Тарҷума ва омӯзиши таҷрибаи эстетикӣ русӣ ба адабиёти қадимии тоҷикӣ шакл ва жанрҳои нав, мазмун, образнокии ҷолиб ва воситаҳои тасвири наву

тоза ворид намуд. Дар зери таъсири адабиёти рус адабиёти муосири тоҷик низ соҳиби жанрҳое, аз қабиле шеъри репортаж, ғазали сиёсӣ, достони лирикӣ ва ғайра гардид. Ин суннати наҷиб дар тамоми давраҳои рушди адабиёт чун сарғаҳи маърифат хидмат намуд ва тавассути заҳмати донандагони забон – мутарҷимон, ғояҳои ҷадиди башарпарастӣ дар адабиёт манзалат пайдо кард.

Дар пешрафту ташаккули тарҷумаи шеъри русӣ дар Тоҷикистон бештар саҳми А.Лоҳутӣ, Ҳ.Юсуфӣ, Ш.Собир, М.Қаноат, Лоик, Бозор Собир, Гулрухсор, С.Маъмур, Гулназар, Фарзона ва дигарон бузургу беназир аст.

Мутарҷимони шеъри тоҷикӣ ба забони русӣ ва баръакс шеъри русӣ ба забони тоҷикӣ кӯшиш ба ҳарч додаанд, ки созгории руҳи тарҷумаро ба руҳи забон ва миллат таъмин намоянд. Ин амал вобастагии комил бо фаъолияти эҷодии тарҷумон дорад. Чӣ хеле ки профессор А.Сайфуллоев менависад, «тарҷума дар адабиёти ҳалқе замоне таъсири мусбат дошта метавонад, ки он дуруст, бо қалами моҳири шахси бо адабиёт ошно ва донандаи нозукиҳои ҳар ду забон ба амал омада бошад» [118, с. 142]. Вале мутарҷим ва адиби Олмон Алфред Курелла акси ин ақидаро тарафдорӣ намуда, мегӯяд: «Тарҷумон бояд: а) бо забони модарии худ озодона ҳарф зада, эҷодкорона навишта тавонад; б) реалияҳоро аниқ ва ҳама тарафа донад; в) забони маводи аслро амиқан сарфаҳм равад ва онро хуб донад. Бинобар ин, донишмандони забонҳои хориҷӣ ба фикри ман, маҳз шартҳои сеюми касби тарҷимонист» [161, с. 72].

Солҳои 70-80-уми асри ХХ марҳалаи дигари вусъати ҷустуҷӯҳои илмӣ ва ба низомии муайян даромадани таҳқиқоти академикӣ ба ҳисоб рафта, фаъолияти равобити адабиро ранги нав бахшид. Дар Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1981-1995 шӯбаи робитаҳои адабӣ амал мекард ва дар ин ҷо масъалаҳои зиёде вобаста ба пайвандҳои адабии ҳалқӣ тоҷик бо ҳалқҳои дигар ва фаъолияти мутарҷимии як гурӯҳ тарҷумонони тоҷик мавриди баррасӣ қарор гирифта буд. Натиҷаи ин кор нашр шудани як силсила асарҳои илмӣ муҳаққиқон Р.Ҳошим, Ҳ.Шодиқулов, А.Сайфуллоев, Ш.Мухтор, В.Самад, А.Давронов, Б.Ҳочибоева, М.Мирзоюнус, Ш.Мухтор ва дигарон мебошад, ки дар ин ҷода, тадқиқоти судманде анҷом додаанд.

Маҷаллаи адабии «Садои Шарқ» низ дар таъбу нашри шеъри русӣ саҳми муносиб дорад. Далели гуфтаҳои боло, нашри тарҷумаҳои сершумор аз шоирони рус дар ин маҷалла мебошад. Хусусан, дар марҳилаи дигаргуниҳои иҷтимоии солҳои 80-ум ба тарҷума ва нашри осори як силсила шоирон, ки дар солҳои қомат рост қардани андешаи марксистӣ ному осорашон сиёҳ шуда, хондани асарҳои мамнӯ шуда буд, имкон фароҳам омад. Масалан, шеъри Анна Ахматова дар тарҷумаи К.Насрулло дар шумораҳои маҷалла ба таъб расид. Гулназар ба тарҷумаи Николай Гумилёв пардохт, ки дар ҳамин маҷалла нашр гардид. Шеърҳои Марина Светаева, Анна Ахматова дар тарҷумаи Фарзона дар маҷмуаи алоҳида ба таъб расиданд.

Беҳтарин тарҷумаҳои ашъори А.Пушкинро профессор Б.Ҳочибоева дар «Маҷмуаи шеърҳо» гирд оварда, ба забони тоҷикӣ ва русӣ интишор намуд. Саҳми Б. Ҳочибоева дар равобуди адабии тоҷику рус хеле бузург буда, барои ғанигардони ганҷинаи адабиёти ин миллатҳо нақши беандоза гузоштааст. Пажӯҳишоти ӯ перомунӣ чараёни зиндагӣ, осору афкори адибони рус А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов, Н.Г.Чернышевский, В.В. Маяковский, С.Есенин, А.Блок, Н.Островский ва дигарон барои адабиёти рус ва ҷаҳон муҳим буда, дар соҳаи тарҷумонӣ низ аҳамияти хоссаро касб менамояд.

Хизмати ин шахси бузургро дар адабиёти миллатҳои гуногун профессор З. Ёлмасова дар мақолаи «Васлгари адабиёти тоҷику рус» таъкид намудааст: «Натиҷаҳои ҷустуҷӯи илмӣ Б. Ҳочибоева асари «Пушкин ва Шарқ», ки ба муносибати ҷашни 200-солагии шоири бузурги рус бахшида шуда буд, аз ҷониби Кумитаи ҷашнии Федератсияи Руссия соли 2000 бо нишони тиллоии Пушкин шарафманд гардидаанд. Китоби фавқузиқр бо ҳамқаламии пайванди фозили эшон доктори илмҳои филологӣ, профессор Матлубаи Мирзоюнус рӯйи қор омада буд. Заҳмати пайдарҳами Б.Ҳочибоева барабас нарафт. Инчунин, асари «Чекан души. Иван Бунин и Восток» аз тарафи Кумитаи ҷоизаи И.А. Бунин бо қарори махсус оид ба дастгирӣ ва инкишофи фарҳанги рус дар Тоҷикистон соли 2015 бо диплом ва нишони тиллоии Бунин шарафёб гардид» [127, с. 206].

Дар замони истиқлол низ адабиёт ба тамоми қолабҳояш - назму наср ва драматургия мувоҷеҳи тағйиротҳои назарраси сифатӣ гардид ва бо таъя ба анъанай меросӣ иртиботу алоқай худро ба адабу фарҳанги халқҳои дигар густариш дод. Минбаъд тарҷумаи бадеӣ чун рӯкни муҳими адабиёт ва робитаҳои адабӣ аз ҷониби дастаҳои тозаандеши забондон аз қабилӣ Аскар Ҳаким, Ҳикмат Раҳмат, Нур Табар, Низом Қосим, Юнус Юсуфӣ, Азимқул Насимов, Маҷид Салим, Абдуғафғори Абдучаббор ва дигарон идома ёфт, ки миёни онҳо шоир ва тарҷумони хубандешу дорои ҷаҳонбинии густурда Фарзона ҷойгоҳи вижа дорад.

Хулоса, барои таблиғи адабиёти классикӣ ва нави тоҷик омилҳои зиёде таъсир расонида, таҳқиқи масъалаҳои он дар кишвари рус ва хориҷӣ бо роҳу усулҳои мухталиф давом кард ва гузашта аз ин санаву ҷашнҳои адабӣ боиси ривож ва афзоиши миқдори тарҷумаҳо гардиданд. Ин ҳодисаҳо дар навбати дигар суръати омӯзиши хусусиятҳои ҷудоғонаи ду адабиёт ва дарёфти шаклу васоили нави ҳамкориӣ дӯҷониба ва робитаи адабиро ба миён овардаанд.

1.2. Нақши тарҷума дар муаррифии ашъори Фарзона

Аз фасли аввали рисола маълум гардид, ки тарҷумаи осори бадеӣ яке аз воситаҳои асосии бой гардидани адабиёти тарҷумақунанда ва омили мустаҳкам шудани робитаҳои адабии халқҳои гуногун ба шумор меравад. Маҳз ба воситаи осори тарҷумавӣ мо бо назму насри адибони бузурги дунё ошноӣ пайдо мекунем.

Тарҷумаи бадеӣ як навъ эҷодиёти бадеӣ, тафсири ваҳдати шаклу мазмуни асари бадеӣ аз як забон ба забони дигар, аён намудани таъсири эстетикӣ асари оригинал ба забони ғайр мебошад. Тарҷумаи бадеӣ дар пешрафти тамаддун мақоми баланд дорад ва инкишофи тамаддун ҳам ба ривочи он мусоидат менамояд, яъне тарҷума ва шароити таърихӣ ҳамбастаанд [147, с.775].

Тарҷума дар ташаккулу рушди бисёр забонҳо ва адабиёти миллии нақши муҳим бозида, осори безаволи Гомер ва Шекспир, Данте ва Гёте, Толстой ва Достоевскийро дастраси тамоми башарият гардонд. Тарҷума, ки яке аз муҳимтарин василаҳои ворид шудани асари бадеӣ ба фарҳанги дигар аст, бидуни миёнаравии он адабиёти миллати дигар вучуд дошта наметавонад. Дар ҷаҳони муосир тарҷума ҳамчун шакли асосии робитаи адабии байни халқҳо торафт бештар баромад мекунад. Тавассути осори тарҷумашуда ҳар як халқ имконият пайдо мекунад, ки бо ганҷинаи адабиёти халқҳои дигар ошно гардад.

Ба зиммаи мутарҷимон масъулияти баланд гузошта шуда, нақши муҳимми тарҷумаро дар ҳаёти маданият ҳар як халқу миллат дарк мекунад. Дар садаи XX мутарҷимон кӯшиш мекарданд, ки тамоми қимати ғоявӣ бадеии беҳтарин асарҳои классикони ҷаҳонро ба хонанда расонанд. Аз замони қадим мутарҷимон тадриҷан омилҳои тарҷумаи комилро таҳия мекарданд.

Инқилоби Октябр дар ташаккули тарҷумаи бадеӣ дар Тоҷикистон нақши бағоят калон бозида, барои мутарҷимон роҳҳои васеу фарохро боз намуд. Профессор А.Сайфуллоев навиштааст, ки «тарҷумаи бадеӣ дар Тоҷикистони шуравӣ аз нимаи дууми солҳои бистуми қарни бист ибтидо гирифт» [118, 261] ва «баъд аз анҷумани якуми нависандагони Иттиҳоди Шуравӣ масъалаи ба

хамдигар наздик овардани адабиётҳои миллӣ ва робитаи мутақобили онҳо ҳамчун яке аз масъалаҳои муҳим диққати нависандагон, тарҷумонҳо ва адабиётшиносону мунаққидонро ба худ бештар ҷалб кард» [118, с. 263].

Дар боби шеъри Фарзона муҳаққиқон ва адабиётшиносон ба сифати падидаи нодири ҳунар эътироф карда, дар мавриди ҳунари шоирии ӯ, нуфузи Мавлоно ба шеъри Фарзона, вижагиҳои забон ва тозакориҳои шоир дар сатҳи истифодаи мазомини иҷтимоӣ ва ирфонӣ дар шеъри ӯ назароти судманд ва ҷолиби таваҷҷуҳро ироа кардаанд. Бинобар ин, шуҳрати ҷаҳонии шеърҳои Фарзона аз тарҷумаи ашъори ӯ ба забонҳои дигар низ маншаъ мегирад.

Алиризои Қазва зимни баҳогузурӣ ба ҳунари шоир таъкид кардааст, ки «Фарзона ба шаҳодати осори хубу навоариҳояш дар ин асл воқеият дорад ва Фарзона яке аз пурфурӯғтарин чехраҳои адабии муосири Тоҷикистон аст «.

Тарҷумаи ашъори Фарзона ба забони русӣ дар қатори баргардониҳо ба забонҳои ўзбекӣ, қазоқӣ, туркманӣ, қирғизӣ, форсӣ, англисӣ, немисӣ, арабӣ, белорусӣ мавқеи намоён дорад. Масалан, дар бораи арзиши баъзе намунаҳои тарҷумаи шеъри Фарзона ба забони русӣ муҳаққиқ А.Сайфуллоев дар мақолаи «Фариштаи ишқи ҷовид» чунин навиштааст: «Ашъори Фарзона... дар соҳилҳои гулпӯши ҳамин рӯди қадим (Сир-Р.Н.) чун тифли нозпарвар по ба арсаи вучуд ниҳода, чун селани мурғони хушнаво аз болои дарёҳову барфҳо, кӯҳҳову кӯталҳо, заминҳову замонҳо, шаҳрҳову мамлакатҳо нағмасароёна ба парвоз омада, то ба пойтахти давлати Русия - шаҳри муаззами Маскав расидаанд» [118, с. 493].

Бояд гуфт, ки ин ҷо сухан дар бораи тарҷумаи маҷмуаи ашъори Фарзона ба забони русӣ «Двадцать лепестков» (Бист гулбарг) меравад, ки онро тарҷумони хушсалиқа Татьяна Смертина дар нашриёти «Советский писатель» интишор намудааст. Маҷмуаи мазкур 127 шеъри Фарзонаро дар бар гирифта, бо маҳорату истеъдоди баланд ба забони русӣ тарҷума шудаанд. Муҳаққиқ бар он ақида аст, ки «шоирон, мутарҷимон ва ноширони муосири рус низ суннатҳои деринаи миллии худро ҷустуҷӯкорона идома дода, аз ситораҳои тозаи назми тоҷик ба дурахши варақаи ашъори Фарзона бештар эътибор доданд» [118, с.

493].

Маҷмуаи мазкур дар 25-солагии Фарзона нашр гардид ва аз ҳамин ҷиҳат ба ақидаи муҳаққиқ «Бист гулбарг» ном гирифтани он рамзист. «Аз шоирони муосири Осиеи Марказӣ дар ин синну соли ҷавонӣ китоби ягон нафар боистеъдодтарин шоир ҳам дар Маскав бо забони русӣ ба нашр нарасидааст. Пайдост, ки ин китоб, ин кавкаби муҷаллои тоҷик навзод бошад ҳам, шуои он зуд то ба Маскав расидааст» [118, с. 493-494].

Худи шоири рус қайд мекунад, ки «Шеърҳои шоири ҷавони тоҷик Фарзона пур аз нақҳати баҳор, ҳаёти ҷавонист. Муҳаббати поку оӣ ва масъулияти баланди беолоиш барои шукуфоии олами шеър шахсияти шоираро дар ашъораш таҷассум мекунад» [78, с. 3].

Смертина Татьяна Ивановна шоири маъруфи рус буда, зодаи деҳаи Сорвичи ноҳияи Арбачи вилояти Киров мебошад. Нашри аввалин шеърҳои ӯ дар давраи наврасӣ, дар рӯзномаи вилоятӣ ба чоп расида буд. Вай устодони адабиётшинос надошт, узви маҳфилҳои шоирона набуд. Вай, на аз рӯйи қоидаҳои адабӣ, балки худ ба ҷаҳони адабиёт ворид гардидааст.

Дар муқаддимаи яке аз китобҳои шоири рус, оид ба шеърҳои Татьяна Смертина гуфта мешавад: «Дӯстдорони назми баланд! Дар назди шумо китоби нави ашъори Шоири беҳамтои замони мо – Татьяна Смертина меистад. Шеърҳои Татьяна Смертина аз нури қувваҳои аҷиб ва неруҳои руҳӣ офарида шудаанд - бинобар ин онҳо руҳ ва ақдро ба таври қавӣ ҷалб мекунанд. Дар шеъри ҳақиқӣ муъҷизаи пурасрор ва баланде ҳаст, ки дар ашъори ӯ мавҷуд аст» [78, с. 4].

Татьяна Смертина баробари шоираи мумтоз ва ширинсухан буданаш ба тарҷумаи ашъори бархе аз шоирон, ба монанди «Вестник радуги» Жола Бадеъ (аз забони форсӣ), «Двадцать лепестков» Фарзона (аз забони тоҷикӣ), «Песнецвет» Тугузбоева Факия Ҳадиевна (аз забони бошқирӣ) машғул шудааст. Бояд гуфт, ки Татьяна Смертина оид ба санъати суҳанварӣ ва маҳорати эҷоди шеъри Фарзона дар сарсухани китоб чунин қайд кардааст: «Шеърҳои аҷоибӣ ӯ бо тароват, кушодагии руҳ, покизагӣ ва меҳрубонии беҳамто касро ба ҳайрат

меандозанд. Бале, шеърҳои ӯ дар сабки баланди шарқӣна эҷод шуда, ба ӯ хеле мувофиқ омада, аз ҷониби хонандагони муосир хуш пазируфта шудаанд. Илова бар ин, Фарзона зани хеле зебо ва боҳаё аст. Бинобар ин, ман хостам шеърҳои аҷиб, поку шармгини ӯро ба хонандаи рус шинос намоям. Ин аст, ки ман як маҷмуаи ашъори «Бист гулбарг»-ро аз забони тоҷикӣ тарҷума кардаам» [78, с. 4].

Бояд қайд кард, ки ашъори Фарзона бори аввал аз тарафи муҳаққиқ ва тарҷумони тоҷик Б.Ҳочибоева ба забони русӣ ба тариқи наср тарҷума шуда буд, баъд ин вазифаи пурмасъулро Татьяна Смертина давом додааст.

Маҷмуаи «Двадцать лепестков» ба ду қисм ҷудо шуда, бо номҳои «Дочь весны» («Духтари баҳор») ва «Цветы миндаля» («Гули бодом») гирд оварда шудааст. Дар қисмати аввал 47 шеър ва дар қисмати дуюм 80 шеъри Фарзона ҷамъоварӣ шудааст. Ғайр аз ин, якчанд ғазалҳои шоир ба монанди «Ангел», «О тебе одном мечтаю», «Приходи!», «Отчаянье», «Приду», «Не обижайся», «Свет звезды» бо сабку услуби хос аз тарафи мутарҷими рус баргардон шудааст.

Бояд гуфт, ки мо бештар ба вежагиҳои тарҷумаҳои адаби рус Татьяна Смертина таваҷҷуҳ намуда, дар тарҷумаҳои ашъори Фарзона бо самимият ва муҳаббати мутарҷим ошно мешавем, ки шеъри зер даъвои моро ба исбот мерасонад:

Буридаам зи ҳама риштаи рафоқатро,
Кунун чу рӯди мусофир ғарибу танҳоям,
Ки мавҷбандаму вораства то кучоҳоям...

Дилам хазинаи дурдонаҳои муъҷиза аст,
Касе намерасад охир ба шавқи марворид.
Касе, ки маънии танҳояш бувад тавҳид... [41, с. 203].

Тарҷумаи адаби рус:

Зачем я осталась одна, без друзей?
Теперь, как река, я теку, но куда?
Печальна волна, в берег плещет вода.

Ах, тыщи жемчужин есть в сердце моем!
Но где же нырлящик, что их извлечет?
Иль в поисках жемчуга мусор гребет?... [78, с. 28]

Шоира ин чо сохти семисраъгии шеърро истифода бурда, талқин карданист, ки умри инсон гузаранда асту бебако ва дубора ба дунё омадану зистан имкон надорад, бинобар ин, лаҳзаҳои умрро бояд ғанимат шумурд ва онро тавре гузаронд, ки дар дил ҳасрат намонаду дӯстиву рафоқат гум нагардад. Шеъри мазкур «Танҳо» ном гирифта, шоир худро ба рӯди танҳову мусофир ташбеҳ дода, таъкид мекунад, ки инсон вақте ки аз ёру дӯстон канда мешавад, дар ҷаҳон танҳо, ғариб, муфлису танҳо мемонад, ягон дурру гавҳар, марвориду дурдонаҳо ва сарвати олам ҷои онҳоро пурра карда наметавонад. Мисраи сеюми шеър банди натиҷавӣ ва хулосавӣ аст, ки дар тарҷумаи Татьяна Смертина ба гунаи «озод» баргардон шуда, мазмуни дигаре дар таносуб бо «нырлящик» – ғаввос (яъне, оббозе, ки аз зери об садафу марворид мебарорад) ба вучуд овардааст.

Ҳаёт мегузарад бо хурӯши шаршараҳо,
Маро ба олами хомӯш мебаранд охир,
Ба дурдасти фаромӯш мебаранд охир [41, с. 203].

Дар тарҷумаи Татьяна Смертина шеъри Фарзона бо истеъдоду санъати суханварии воло тарҷума шуда, мисраҳо ба таври ҷумлаҳои саволӣ оварда шудаанд. Агар шоир пастию баландии ҳаётро ба хурӯши шаршараҳо ташбеҳ дода бошад, адиби рус ба таври савол ояндаи ҳаёти хешро пурсида истодааст. Инчунин «олами хомӯш» ва «дурдасти фаромӯш»-ро «пустота», «сон забвения» ифода намудааст. То ки хонанда ҳангоми мутолиаи он ба мазмуну муҳтавои шеър бештар сарфаҳм раваду ба олами ботинии шоири тоҷик ворид шуда, шеър ҷаззобияти худро гум накунад:

Меня ожидает вдали водопад?
Безумнейших брызг так заманчив венец.

Потом - пустота, сон забвенья, конец [78, с. 28]...

Мисраи охир дар матни асл навъе дорои оҳанги фалсафӣ аст, ки ба номукаррар ва номуайян будани ҳаёт, зиндагӣ ишора мекунад. Лекин дар тарҷума сабки омиёна ниғаҳдорӣ шудааст.

Шабихи рӯд дамидам зи худ, вале афсӯс,
Ба манзиле нарасидам чу санги хоболуд,
Ки бар чаҳон на бигӯяд дуруд, на падруд [41, с. 203].

Ҳадафи асосии шоир талқин намудани гузарандагии ҳаёт ва бебақо будани он мебошад. Инсоне нест, ки пастиву баландӣ ва нишебу фарохи онро эҳсос накарда, душворию ғаму андуҳашро начашида бошад. Ӯ худро ба рӯде монанд кардааст, ки ба манзиле нарасидаасту яккаву танҳо монда, касе на «дуруд» гӯяду на «падруд»:

И вот я теку в этой жизни рекой,
Порой натываясь на берега край.
И некому «здравствуй» сказать и «прощай» [78, с. 28]!

Шеъри «Дар роҳ» низ намунае дар шиноҳти имкониятҳои тарҷумаи шеъри Фарзона муҳиммияти худро нигоҳ доштааст:

Раҳ – раҳи нопадиду сарбаста,
Ман – мани аз азоби раҳ хаста.
Дил – дили ман, ки то ту раҳ чуста,
Ту – туйи бо рақиб пайваста [41, с. 72].

Тарҷумаи русии шеъри мазкур содаю фаҳмо анҷом ёфта, мазмуни матлубро медиҳад ва қофиябандии он низ ба талаботи адабиёт ҷавобгӯ аст. Шоира бо калимаҳои «сарбаста», «хаста», «чуста», «пайваста» мақсади худро таъсирбахшу пурмуҳтавогар баён намудааст. Мутарҷим бошад, ҳар як сатрро бо калимаи таъкидии «Вот» оғоз намудааст, ки ин вежагии хоси тарҷумонро нишон медиҳад:

Вот – путь в эту даль непростую,
Вот – я, что устала, тоскую.
Вот – сердце, что ищет дорогу к тебе,

Вот – ты, что глядишь на другую [78, с. 37].

Фарзона гузаштани ҳаётро ба роҳи нопадиду сарбаста монанд карда, бе ишқи ҳақиқӣ, бо ёри дигар онро саҳлу бефоида мепиндорад:

Донам онро, ки бо дигар ёре,
Зиндагӣ саҳлу сода хоҳад шуд.
Ҳар қадар саҳлу сода хоҳад шуд,
Он қадар бефоида хоҳад шуд [41, с. 72]

Дар тарҷумаи русӣ калимаҳои «саҳлу сода», «бефоида» бо ифодаҳои «веселее», «смелее», «пустее» омада, таъсирбахшу пурэъҷоз баромадааст, яъне мутарҷим ба воситаи ин калимаҳо ҳиссиёти ботинӣ, ҳолати руҳии шоирро ифода намудааст :

Мне б тоже - с другим веселее!
Я б тратила время смелее.
Но чем облегченнее стала бы жизнь,
Тем стала бы она и пустее [78, с. 37]!

Шеъри мазкур, ки фарогири рӯзгори ҷавонист дар худ характеру ормон ва одоби шарқӣёнаро таҷассум мекунад ва барои онҳое, ки аз зиндагии мардуми Шарқ огоҳӣ доранд, фаҳмиши тарҷума ва дарки моҳияту мазмуни он осонтар буда метавонад. Хусусияти хоси мисраъҳои охири шеър дар он аст, ки Фарзона боз ба мисраъҳои аввал бар мегардад ва дубора таъкид мекунад, ки мояю пояи ҳаёт ишқи ҳақиқии ӯ мебошад ва ин меҳру муҳаббати самимӣ нисбати шахси дигар эҳсос карда намешавад:

Боз раҳ, роҳи дархаму носоз,
Боз дил, раҳнаварди некоғоз.
Боз ман, ки, мурдам аз ишқат
Ва ту, ки дӯстам надорӣ боз [41, с. 72].

Чун ҷавонии мутарҷим ва муҳити зисти ӯ аз ҷавонии адиб ва қаҳрамони дар шеър тасвиршуда тафовут дорад, ӯ гоҳо дар тасвири манзара, баргардони таркибу хитобаҳо моҳияти аслии шеърро дар канор монда, ба ифодаи калимаҳои мазмунан танг ва бардоштҳои заиф қаноат кардааст, ба монанди

роҳи дархаму носоз – пропасть, дил– взгляд. Инчунин зимни тарчума иборай «рахнаварди некоғоз» партофта шудааст:

Вот – путь, что над пропастью взвился,
Вот – взгляд, что к тебе устремился.
И я – что давно от любви умерла,
И ты - что еще не влюбился [78, с. 37].

Дар ашъори пурмазмуну пурмухтавои Фарзона мавзуи табиат, баҳор, гул, сабза, бод ва монанди инҳо мавқеи намоёнро касб менамояд. Махсусан, баҳори сабзпӯш ва гулҳои шукуфони баҳорӣ бо накҳати анбарин дар шеърҳои ӯ хеле зебову нотакрор тасвир гардидааст. Мавсими аввали баҳорро бо иборай «баҳори шавқзо» дар шеъри «Гули зардолу мерезад» ифода намуда, дар шеъри мазкур таҷаллий ёфта, тамоми зебоиву дилороиҳои он дар ҷавҳари шеър инъикос ёфтааст:

Замин гулпӯшу сабзоғӯш, шафақ бо қуллае ҳамдӯш,
Сабо дар соғари гулҳо шароби қатра дорад нӯш.
Сабо бедору мо бедор, наво дар шохаҳо бедор,
Баҳори шавқзо бедор, дилам бонге занад хомӯш:
Гули зардолу мерезад [41, с.142].

Дар тарҷумаи адиби рус Татьяна Смертина ин бедории табиат, сабзпӯшу гулпӯш гардидани дашту даман аз омадани фасли зебои сол баҳори нозанин дарак медиҳад. Мутарҷим зимни тарчума калимаи «бедор»-ро ихтисор намуда, ба ҷои он калимаи «расшумелся»-ро истифода кардааст. Хусусияти тарҷумаи русӣ дар он аст, ки ба ҷои «гули зардолу мерезад» мутарҷим «абрикосовый цвет осыпается»- ро истифода бурдааст, ҳарчанд агар ин ифодаро тарчума намоем «ранги зардолу мерезад» мешавад:

Здесь земля вся усыпана густо цветами,
И заря пробудилась, встаёт над горами.
Ветерок расшумелся напевом средь веток,
И весна пышной зеленью веет над нами
Абрикосовый цвет осыпается [78, с. 8].

Шоир борони баҳориро, ки начотбахшу ҳаётбахши замини гулу гиёҳ аст, бо ифодаи «дарёи дамидаи ширинком» тавсиф намудааст. Ин ибора маъноии борони баҳориро надорад, аммо алоқаманд ба ҳамин тасвир аст. Чунки «ширинком»-ии дарё, рӯд аз резиши борони баҳор аст, ки «ширин» мебошад. «Ширин» будани борони баҳор ишора ба софу тактиршуда будани «катраҳои борон» мебошад, ки аз положишгоҳи табиӣ – абр мегузарад. «Дарёи дамидаи ширинком» киноя аз лабрешавии рӯд аз оби борон аст. Ба ғайр аз киноя ин ҷо санъати ташхис низ ба мушоҳида мерасад, зеро «рӯди лабреш» ба инсон, ки комаш аз лаззати чизе ширин шудааст, ташхис ёфтааст. Ин тасвирро Татьяна Смертина низ мазмунан дуруст дарк кардааст, ки дар тарҷумааш маълум аст. Оина, ки рамзи покию шаффофият аст, дар мисраҳои Фарзона ба худ симои инсониро мегирад, яъне эҷоди ҳама навҷӯихоро шоир аз боридани борони найсон медонад ва таъкид мекунад, ки баҳор паёме бар ба гӯши инсонҳо аз резиши гули зардолу:

Руҳи оина тар гашта зи ашқу атри боронҳо,
Дамад дарёи ширинком зи нӯшонӯши найсонҳо.
Ту, эй ҳамзоди боронҳо, ту эй эҷоди найсонҳо,
Баҳори тар! Паёме бар ба гӯши чумла инсонҳо:
Гули зардолу мерезад [41, с. 142].

Ин манзараи зебои табиат, борони баҳорӣ ва ҳаёти нави гулу гиёҳ, зиндашавии дашту даман дар тарҷумаи адиби рус чунин омадааст:

Наши окна мокры от накрапин дождливых
Полноводна река от ручьев говорливых.
Ты, весна, сотворена дождями и солнцем,
Принеси, молодая, вестей нам счастливых
Абрикосовый цвет осыпается [78, с. 8].

Мутарҷим зимни тарҷума ба маъниофаринӣ ва тозапардозии шоир аҳаммият дода, ҳангоми тасвири фасли баҳор, ҳавои боронӣ ва рехтани гули зардолу таркибҳои «накрапин дождливых», «полноводна река», «ручьев говорливых», «сотворена дождями и солнцем» – ро истифода намудааст,

харчанд ки дар мисраҳои Фарзона калимаи офтоб ё хуршед ба кор бурда нашудааст. Инчунин «бахори тар»-ро «молодая» тарҷума намудааст. Ин, албатта, ба диду фаҳмиши тарҷумон вобастагии қавӣ дорад.

Фарзона аз зумраи он нафаронест, ки мафохимро қурбони вазн намекунад ва дар навиштаҳои ӯ маъниву мантиқи калом дар қолабҳои суннатӣ бо маҳорати хос рехта шуда, маъниҳои тозаву ғайриинтизорро ба бор меорад. Дар мисраҳои баъдӣ Фарзона баҳори навро ба оғози зиндагии нав, орзуҳои нав ва дигаргун гаштани на танҳо табиат, балки қалби инсониро низ тасвир намуда, ба вайрона табдил додани онро кори сахлу хато шуморидааст, ки инро мутарчим чунин изҳор намудааст:

Ты, весна, – обновленье, рождение надежд,
Чтоб у мира - зелеными были одежды.
Эй, желающий взрывов, войны, разрушенья,
Слушай песни весны и не шурь злобно вежды:
Абрикосовый цвет осыпается [78, с. 8].

Тарҷумаи ашъори Фарзона аз ҷониби мутарчим рус Татьяна Смертина моҳирона ва дар сатҳи баланд баргардон шуда, ҷаззобияту таъсирнокии худро нигоҳ доштааст. Ин тарҷумаҳо сабаби ошноии васеи хонандаи рус бо шахсият ва шеъри Фарзона ва тавачҷуҳ ба мақоми адабии ин суханвар дар танқиди адабии рус гардиданд.

Инчунин, бисёр маҷмуаҳои шоири мумтози тоҷик Фарзона дар тамоми ҷаҳон нашр гардида, шуҳрати ҷаҳонии ин шахси нотақрорро боз ҳам зиёд гардонидаст.

Маҷмуаи «Паёми ниёгон» соли 1996 дар Техрон ба таъб расида, дар оғози китоб оид ба рӯзгору осори Фарзона маълумоти мухтасар дода шудааст. Таълифи силсилаи ашъори «Паёми ниёгон» намунаи барҷастаи шеъри худшиносиву худогоҳии миллии Фарзона гардид, ки ба таъбири худи эшон дар он паямбарони Аҷам ба сухан даромада, ҳар яке аз асолату рисолати хеш ҳарфи бедорӣ барои имрӯзиён мегӯянд. Дар он каломии Рӯдакӣ, Дақиқӣ, Фирдавсӣ, Носири Хусрав, Хайём, Мавлавӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Камол, Бедилу Иқбол ва

дигарон чун мучассамаҳои беҳамтои худшиносии милливу маънавӣ суҳан ронда, баробари муаррифии рисолати таърихии худ навъе чароғи ҳидоят барои имрӯз меафрӯзанд. Ин силсила аз суҳанронии сардафтари адабиёти тоҷик Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ оғоз меёбад, яъне аз забони шоир тамоми рӯзгору зиндагӣ ва ҳодисаву воқеоти замони ӯ нақл мегардад. Фарзона ба воситаи тасвири ҳаёту саргузашти шоирони Аҷам ба таърихи ватандориву ватанпарастии халқи тоҷик назар карда, имрӯзиёнро тарбия намудааст.

Дигар маҷмуаи ашъори Фарзона «Сӯзи нотаом» мебошад, ки соли 2005 дар Техрон ба таъб расида, дар муқаддимаи он доктор Сафар Абдуллоҳ доир ба зиндагиномаи шоираи суҳанвари тоҷик маълумоти муфассал додааст. Дар маҷмуа шеърҳои волои шоира ҷамъоварӣ шуда, ба алифбои форсӣ баргардон шудаанд.

Маҷмуаи «Набзи борон» бо ибтикори Суҳайло Ҳусайнӣ соли 2013 ба забони форсӣ баргардон ва таҳия гардидааст. Дар муқаддимаи китоб ҷамъоваранда менависад, ки «ман он шеърҳоро интиҳоб кардам, ки ба хонандаи эронӣ фаҳмову наздик аст» [59, с. 4].

Китоби «Маро, эй шеър тармими дигар кун» соли 2014 аз тарафи Маҳдии Шарифи Ҷомӣ дар нашриёти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ба таъб расид. Дар пешгуфтори китоб муаллиф навиштааст: «Ман як бор шеъри ӯро шунида будам ва бе игроқ ба дунболи ҳамин шеър ба Тоҷикистон рафтам» [60, с. 6]. Маҷмуаи мазкур ба муносибати 50-солагии Фарзона мурағбат шуда, дар он шеърҳои интиҳоб шудааст, ки ба хонандаи эронӣ фаҳмову сабқу услуби баёнаш наздик мебошад. Шеърҳои маҷмуа мувофиқи алифбои форсӣ тартиб дода шуда, баъзе калимаҳо дар поварақи китоб тавзеҳ шудаанд.

Маҷмуаи дигаре, ки дар ИМА, штати Верҷиния соли 1992 бо кӯшиши Шаҳрбону Тоҷбахш ба ҷоп расидааст, «Шеъри муосири тоҷик» унвон дорад. Дар он аз ашъори Фарзона ҷакидаҳо оварда шуда, ба забони ўзбекӣ тарҷума шуда, бо алифбои форсӣ навишта шудаанд.

Бояд гуфт, ки ашъори Фарзона ғайр аз забони русӣ ба забонҳои англисӣ, олмонӣ, беларусӣ, ўзбекӣ ва дигар забонҳои дунё низ тарҷума шудааст. Ӯро

берун аз Тоҷикистон тамоми форсабонони дунё мешиносанд ва чун яке аз шоирони беҳтарини асри мо эътироф мекунад. Дар байни суҳанварони насли нави муосири тоҷик, ки пас аз солҳои 80-ум ба арсаи адабиёт қадам гузоштаанд, эҷодиёти Фарзона мақоми махсусро соҳиб мебошад, зеро ончунонки аксари муҳаққиқони адабиёти тоҷик тасдиқ мекунад, муҳимтарин хусусияти эҷодиёти шоира таҳким бахшидани пайванди байни шеъри гузашта ва имрӯз аст. Ба ин маънӣ, шоира қариб дар тамоми анвои шеърии адабиёти классикӣ қаламфарсоӣ намуда, барои ба вучуд овардани мазмун ва тасвирҳои наву бадеъ сахми муҳим гузоштааст. Дар тамоми маҷмуаҳои шеърии шоира метавон ба олами тасвирҳои тоза, мазмунҳо ва образҳои бикру обнорасида ошно шуд, зеро Фарзона ба ҳаёт нигоҳи махсус дорад.

Силсилаи шеърҳои Фарзона дар чандин мамлақати олам, аз ҷумла, дар ИМА, Инглистон, Олмон, Фаронса, Миср, Арабистони Саудӣ, Ироқ ва аксари ҷамоҳири шуравӣ тарҷума ва ҷоп шудаанд. Маҷмуаи ашъори шоир «Булбуле дар қафас» соли 2008 дар Алмаато ба забонҳои русию англисӣ, «Тоҷикистон: лаҳзаҳои ҷовидонӣ» соли 2009 ва «Зери ахтари Рӯдакӣ» соли 2013 дар Минск ба забони белорусӣ, «Ашъори Фарзонаи Хучандӣ» ба забони англисӣ ва олмонӣ, «Таҳажжуд» ва «Ишқ тасбеҳӣ» ба забони ўзбекӣ тарҷума шуда, дастраси хонандагони хориҷии ӯ гардидааст.

Дар Маскав нашриёти «Молодая гвардия» маҷмуаи адибони ҷавонро бо номи «Истоки» соли 1989 аз ҷоп баровард. Ин маҷмуа аз тарафи П.Горелов ҷамъоварӣ шуда, намунаи ашъори шоирони ҷавонро дар бар гирифта, муносибати онҳо ба муҳаббат ва оила мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Аз эҷодиёти Фарзона шеърҳои «Слушай, любовь, ты безумнейший бунт» [68, с. 167], «Что я скажу тебе» [68, с. 168], «Сказка ночи» [68, с. 168], «Тону в его взглядах, как в речке» [68, с. 169], «Приходи!» [68, с. 169], «Еще одна весна» [68, с.170] ба забони русӣ оварда шудаанд.

Маҷмуаи дигар бо унвони «Соловей в клетке» аз тарафи Лилия Калаус соли 2008 дар Алмаато ҷоп шуда, дар он намунаи ашъори баъзе шоирони Осиёи Марказӣ ҷамъоварӣ шудааст. Дар муқаддимаи китоб ҷамъоваранда қайд

мекунад, ки «мақсад аз овардани намунаи ашъори шоирони собиқ ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Қазоқистон, Тоҷикистон ва Туркменистон, ин ошно гардонидани хонандаи ҷаҳон, алалхусус мамлакатҳои Ғарб бо намунаи ашъори шоиразанҳое, ки бо эҷодиёташон халқу миллати худро муаррифӣ намудаанд, мебошад». Махсусияти асосии ин маҷмуа дар он аст, ки намунаи ашъори адибон ба ду забон – русӣ ва англисӣ тарҷума шудааст. Дар ин маҷмуа, инчунин шеърҳои Фарзона аз қабилӣ «Дочь ивы плакучей» («Духтари маҷнунбед») [72, 200], «Добрый вестник утра» («Паёмбари субҳ») [72, 201], «Похороны любви» («Маросими дафни ишқ») [72, 202], «Тубероза» [72, 202], «Кража яблока» («Себи дуздӣ») [72, 203], «Кто же счастлив» («Кӣ хушбахт аст») [72, 204], «Надо бежать» («Давидан лозим») [72,205], «Забывтый временем» [72, 206]. «Зеркало» («Оина») [72,207], «Соловей в клетке моей души» («Булбул дар қафас») [72, 208], «Наступает весна» («Баҳор меояд») [72, 208], «Играющий на свирели» («Найнавоз») [72, 209] гирдоварӣ шуда, аз тарафи Зарина Ҷондосова таҳия ва тарҷума шудааст.

Шеъри «Оина» дар ин маҷмуа бо унвони «Зеркало» ва «Mirror» ба забонҳои русӣ ва англисӣ тарҷума шудааст. Фарзона бо тозақориву навпардозии хеш оинаро ҳам мояи хубиву ҳам зиштӣ тасвир карда, дар ин диёр бадбахт будани оинаҳоро ибраз намудааст. Оина – шишаест, ки тавассути ҷавҳар сурати ҷаҳонро ба худаш менамоёнад. Вай таъкид мекунад, ки бояд зи худ оинае сохта ба ҳарфи он бовар кард. Инчунин фасли сармои зимистонро фасли сафеди оинабандон гуфта, яхпораҳоро ба ғичирроси дандони гурги гурусна шабеҳ додааст. Фарзона аз баҳору мурғу кабкҳо ёдовар шуда, дӯсти оинавии худро ҷустуҷӯ дорад:

Дар ин диёр оинаҳо бадбахтанд.

Зеро табассуми ҷарақарези касе

Ба рӯи оина гармӣ намедавонад.

Фари ҷабини азизе

Ҷароғи оина рӯшан намекунад.

Чашми касе зи дидани тимсоли хеш

мамнун нест.

Дар қоби оина

Андомиҳои коҳил

Бо руҳҳои мурдаи худ маҳбусанд

Андомиҳои кӯфта дар зери чархи вақт.

Ман ҳам зи чашми оина метарсам.

Балки зи чашми хеш, ки дар чашми оинаст.

Аммо ба сӯи оина бояд рафт.

Бояд ба ҳарфи оина бовар кард...[40, с. 287]

Тарҷумаи русии он, ки аз ҷониби Зарине Ҷондосова баргардон шудааст, бо калимаву таркибҳои «сверкающие улыбки» ба ҷои «табассуми ҷарақарез», «сияния» ба ҷои «фар», «зеркальная рама» ба ҷои «қоби оина» ифода ёфтааст. Мутарҷим руҳу ҳиссиёти шоираро дарк намуда, шеърро бо тавсифоти зебову ҷаззоб ба хонандаи рус пешниҳод кардааст:

В этой стране зеркала - несчастны,
потому что хладную их поверхность
не греют сверкающие улыбки
и их светильники не возгораются
от сияния милых лбов.

и ни ҷиҳои афта ни гоғда ни радуються
своему отражению
в зеркальной раме.

Вялые тела

В плену омертвелых душ –

Тела, измочаленные колесом времени.

И я очень боюсь очей зеркала.

Но все-таки надо подойти к зеркалу!

Надо поверить речам зеркала! [72, с. 11]

Мутарҷим Михаил Иосол низ шеъри мазкурро бо калимаву таъбироти фаҳмо ба забони англисӣ баргардонидааст:

In this land mirrors are – unfortunate
because their cool surfaces
are not warmed by radiant smiles/
and their lamps are not lit
by the shining of endearing brows
and no one’s eyes ever rejoice
at their own reflection
in the mirror frame.

Withered bodies
Prisoners of deadened souls –
Bodies wrung out by the wheel of time
And I’m very afraid of the mirror’s eyes
And my own eyes in the eyes of the mirror
But one still has to come up to the mirror!
One needs to believe the mirror’s speeches!..[72, с. 12].

Маҷмуаи «Тоҷикистон: лаҳзаҳои ҷовидонӣ. Чакомаҳо» соли 2009 дар нашриёти «Звезды гор» ба таърифи расида, тарҷумаи Микола Мятлитский мебошад. Дар ин маҷмуа чанд тан шоирони барҷастаи кишвари Тоҷикистон оварда шуда, барои ошно гардидани хонандаи белорус бо назми тоҷик намунаҳо аз ашъори адибон ворид шудааст. Аз Фарзона шеърҳои «Лист у будучыню», «Праравесник дасвецця», «Витаю цябе, бясконцасць!», «Разнасцеж у вечнасць акно», «Дзверы у вечнасць» оварда шудааст.

Шеъри «Лист у будучыню» («Номаи фардо») дар шакли шеъри сафед навишта шуда, дар мавзуи ояндаи бузург фикр кардан ва онро чӣ тавр пешвоз гирифтани эҷод шудааст. Маълум аст, ки шеъри сафед аз вазну қофия озод аст ва ин танҳо як вежагии содаи шакли он аст ба ин далел, ки дар ҷунин навъи шеъри нав хунари шоир бештар падидаи гашта, истифодаи мавзуоти фалсафӣ, иҷтимоӣ, ахлоқӣ мавриди назар қарор меёбад.

Дар шеър таъкид шудааст, ки ҳар яке оғуштаи ташвишҳои зиндагии худ аст, ҳеч нафаре аз омадани ҳазорсолаи нав фикр ҳам намекунад, лекин Фарзона

хамаро ба хурсандиву хушҳолӣ кардан ва аз ояндаи нек андеша кардан даъват мекунад. Инак, шоири мо ба сӯи фардо қадам мегузорад ва «фардо» дар назари ӯ пеш аз ҳама замони пешрафти технологияи навин аст, ки тамоми офаридаҳои зехнии инсон дар хотираи компютерҳо ҳифз хоҳад шуд. Мутарҷим низ зимни тарҷума аз мавзӯ дур нарафта, бо сабки равони хеш ба забони белорусӣ баргардон кардааст:

Дык вось, да сваіх слабых валасоу
Якія страцілі папярэдняю пышнасьць,
Прымацоуваю з бантам заколку,
і у таким выглядзе,
Які выклікае насмешку,
Уваходжу у век новы –
Насустрач будучыні,
камп’ютэрная памяць каторай,
не ведаю, чые вершы запомишь.
Насустрач будучыні, каторая, спадзяюся,
Зноу у вачах якога-небудзь чалавека...[84, с. 55]

Асли шеър:

Инак ба гесувони заифам,
ки аз шаҳомати пешин асар надоранд,
Гулбанд мезанам ва меравам
бо чунин сурати музҳик ба асри нав.
Сӯи фардое, ки хотираи компютерияш
Намедонам, чакомаҳои киро ҳифз мекунад.
Сӯи фардое, ки умедворам
боз дар чашми касе партави самимият,
боз дар хилқати касе асолати мардӣ...[40, с. 5]

Дигар маҷмуае, ки ба забони англисӣ тарҷума шудааст, «Ашъори Фарзонаи Хучандӣ» унвон дорад. Дар маҷмуаи мазкур чанд шеъри Фарзона ба

забони тоҷикӣ оварда шуда, аз тарафи мутарҷимон Ҷо Шапкот ва Наргис Фарзод ба забони англисӣ баргардон шудаанд. Дар пешгуфтори маҷмуа мутарҷим Наргис Фарзод оид ба зиндагиномаи шоираи хучандӣ маълумоти муфассал додааст. Ҷо Шапкот он шеърхоеро интихоб кардааст, ки аз урфу одат, табиат ва манзараҳои зебои Хучанд бештар маълумот медиҳад. Масалан, шеъри «Найнавоз», ки баъди тарҷумаи он мутарҷим соҳиби ҷоизаи Малика Елизаветта гардидааст. Ҷо Шапкот менависад: «Ман дар бораи мураккабӣ ва ғаноатмандии суннатҳои, ки ашъори Фарзонаро бар онҳо мубтанист, бохабар будам, аммо на ба дараҷаи кофӣ. Аввалин шеъри ӯ, ки ба тарҷумааш саъй кардам, «Найнавоз» буд, ки раҳнамои тарҷумаҳои ман аз форсӣ Наргис хуш қабул кард ва муҳокимаҳо бо ӯ барои ворид шудан ба шеъри Фарзона ва ҷаҳони андешаҳои ӯ мусоидат намуданд». [39, с. 6] Ин шеъри нав мавзӯи баланди фалсафӣ дошта, инсонро ба олами маъниофарии шоири тавонои тоҷик ғӯтавар месозад. Дар шеъри мазкур шахси ғиноӣ роҳи бозорро мечӯяд, вале аз мисраи дуюми шеър маълум мешавад, ки ниёзи ӯ чизе ғайримуқаррарист, ки дар бозори маъмулӣ фурухта намешавад. Ӯ мехоҳад аз чашме меҳрубонӣ бихарад, чунки чашм оинаи дил аст. Шеъри «Найнавоз» дар тарҷума:

Where is the real bazaar?
I want to buy an eyeful of kindness.
I want to dress my soul in hyperbole.
There's a merchant who brings me
a whole spectrum of leaping colour
from the city of desires.
But here at the bazaar at Khujand,
faces are sour, talk is hot
and I long for the cool sweets of Tabriz.
Where is the real bazaar'
The flute-player tells me:
come when your ears used to insults.
and listen to the light recite a prayer to the dark.

Open your eyes used to pale shame
and see the beauty of Truth.
Where is the real bazaar?
The flute-player is there
calling my heart towards his hat
full of old change, but not a single pearl,
and since I am the jewel in the teardrop
I must go [50, с. 9]

Асли шеър:

Роҳи бозор кучост?
Ман баче меҳоҳам аз чашме меҳрубонӣ бихарам.
Ман баче меҳоҳам пираҳане дошта бошад
Руҳам аз ҳарири шодӣ.
Точире ҳаст, ки аз шаҳри таманноҳоям меорад
Ранги мунири шодӣ.
Лек ҳайҳот, дар ин бозор, бозори Хучанд
Чеҳраҳо туршу суханҳо тунданд.
Қанди Табрес дилам меҳоҳад,
Роҳи бозор кучост?
Найнавозест дар он ҷо, ки ба ман мегӯяд:
Гӯши нашнида ба чуз ҳарфи ҳақорат пеш ор,
Бишунав нур, ба зулмот бихонад Ёсин
Чашми нодида ба чуз ранги қабоҳат бикӯшо:
Ба чамоли Ҳақ бин.
Роҳи бозор кучост?
Найнавозест дар он ҷо, ки диламро ба садо меҳонад
Ба қулоҳаш ки пур аз як тангаи зард аст
Гавҳари ашк бимонам, биравам [40, с. 285]

Мувофиқи ақидаи адабиётшинос Матлубаи Мирзоюнус «такрори пай дар пайи суоли «Роҳи бозор кучост?» ба хотири таъкиди он нукта аст, ки шахси ғиноӣ як нафарест, ки роҳи расидан ба рӯшаниву меҳрубонино меҷӯяд. Мурод аз ҷустуҷӯи найнавозе, ки бо садои ноӣ худ гӯшҳоро барои шунидани ҳарфи навозиш ва чашмҳоро барои дидани таҷаллии зебӯй даъват мекунад, ба хотири ифодаи ҳамдилист ва он гавҳари ашк ҳамон нишони ҳамдилии инсонҳои хайрандеш аст» [107, с. 205].

Дигар он ки, аз ашӯри гаронбаҳои шоири тавонои тоҷик Фарзона, чакидаҳо дар як маҷмуаи кӯҷак аз ҷониби Александр Хейзер оварда шуда, соли 2014 дар Берлин таҳия шудааст. Муаллиф дар оғози китоб аз шахсияти шоира суҳанронӣ намуда, чанд шеърӣ ӯро ба забони олмонӣ тарҷума кардааст. Шеърӣ «Ручуи миллат бо забон» ба ин маҷмуа ворид карда шудааст. Фарзона ҳастии миллатро аз забони он дониста, онро ба оби ҳаёту дурру гуҳар ташбеҳ кардааст. Дар шеърӣ фавқузикр ду образ амалкунанда аст яке «миллат» ва дигаре «забон», «миллат» ручуъ мекунад ба «забон» ва дар ин меъёр корҳои наҷотбахши «забон» як ба як бозгӯ мегардад: дар «пайкари бечунбиши» миллат «ҷон кашондан», «ҷун тори асаб дар тани миллат реша равондан», дар замони «хомушии миллат» бо «наъраи мастӣ» ҳамаро ҳушдор кардани «забон» ва ҳамчун «оби ҳаёт» наҷотбахшанда васф шудани «забон» бесабаб нест. Тарҷумон низ бо сабку услуби хоси хеш шеърӣ фавқузикрро баргардон намудааст:

Du bist das Lebenswasser, das mir den Atem gibt.
Du bist die Rettungskude, das helle Sonnenlicht
Du lagst mir in leblosen korper die ewige Seele ein
In mir bist du gewurzelt, meine Nerven spannst du an
Dein Weinen und deine Lieder brachten meine Stummheit
Wesen und Kette des Lebens geworden bist du allein.
Was gibt es fur einen See, der keine Perlen verbirgt
Was gibt es fur einen Fruhling, wo alles grune noch schlaft
Wenn Fruhling du bist, bin ich Blume im jungen Sonnenlicht

Wenn See du bist, dann als Perle in Muschel schlummere ich [67, с. 6].

Асли шеър:

Эй оби ҳаёте, ки маро зинда намудӣ,
Пайғоми начоте, ки маро зинда намудӣ.
Бар пайкари бечунбиши ман чон бикашондӣ,
Чун тори асаб дар тани ман реша равондӣ.
Дар хомӯшии ман ту задӣ наъраи мастӣ,
Ҳам мояи ҳастӣ зи ту, ҳам пояи ҳастӣ.
Ҳайф аст, агар дар бағали баҳр гуҳар нест,
Чун аст баҳоре, ки дар он сабзай тар нест?!
Ман бо ту баҳорам, ки саропой шукуфта,
Ё чун гуҳарам, дар садафи соф нуҳуфта...[40,с. 80]

Ҳар сатру байти ғазали оинавори шоира далели эътиқодномаи ӯ нисбат ба чавҳари ҳастии зиндагист. Шоира бо таркибу ибораҳои зебову дилнишин қорбасти калимаҳоро мекунад ва таъкид бар он менамояд, ки баҳр бе марвориду гуҳар зеб надорад ва фасли баҳор низ бе сабзаву шукуфоии гулу гиёҳ зебову дилфиребӣ надорад, давлату миллат ва умуман ҳаёти инсонӣ бе забон вучуд дошта наметавонад. Фарзона забонро «ҳам мояи ҳастиву ҳам пояи ҳастӣ» ифода намудааст.

Бархе аз ашъори Фарзона ба забони ўзбекӣ низ тарҷума шуда, ба хонандаи ўзбек ошно гардидааст. Одил Икром дар маҷмуаҳои «Таҳажжуд»(2007) ва «Ишқ тасбеҳи» (2017) намунаҳои ашъори Фарзонаро ба забони ўзбекӣ баргардон намудааст. Дар пешгуфтори китоби «Ишқ тасбеҳи» Одил Икром оид ба бузургию шинохти шеъри Фарзона ибрози ақида намуда, фикру хаёли шоираро ҳақиқӣ ва озод пиндоштааст: «Вақте ки ашъори ўро мехонед, дар баробари андешаву орзуҳои самимие, ки дар умқи ногуфта ва ваҳдати вучуд дар қалби инсон ба сар мебарад, дар ҳар нафас, дар ҳар қафас худро озод ҳис кардан мехоҳед». Адиби ўзбек дар ин маҷмуа 49 шеъри калонҳаҷми Фарзонаро интихоб намуда, ба забони ўзбекӣ тарҷума кардааст. Шеъри «Нотамом» дар тарҷумаи Одил Икром чунин аст:

Эй, ишқ, менинг сенга айтар сўзим бор,
Эй, эрта, сенга ҳам бор менинг сўзим.
Сенга сўзим бордир, эй, садбарг гули,
Эшигим олдида йўталмай бурун,
Бир мусофир эркак, яъни ул Ўлим.
Эй ақл! Эй, қари файласуф!
Сендан
Ҳамда фалсафангдан кўнглим ғаш шу тоб,
Таъмирлаш ўрнига
Айладинг хароб...[45, с. 56]

Мутарчим зимни тарчумаи шеъри мазкур калима ва таркиботи хосе истифода намуда, сабку услуби хешро ба кор будааст. Хусусияти шеъри Одил Икром дар шакли шеъри таҷумашуда падидор мегардад. Агар асли шеър бо мисраи «Ба ту ҳарфе дорам, эй ишқ» оғоз шавад, дар тарчума «Эй, ишқ, менинг сенга айтар сўзим бор» омадааст, яъне ифодаи «эй ишқ» дар аввали сатр оварда шудааст. Ё ин ки, мисраи «Аз туву фалсафаат дилгирам» дар тарчума дар ду сатр омадааст:

Сендан
Ҳамда фалсафангдан кўнглим ғаш шу тоб.

Қои дигар сатри «Одӣ андеша намудан, одӣ сухан гуфтан, одӣ пӯшидан» дар тарчума чунин аст:

Оддий ўйлаб,
Оддий сўйламоқ буткул
Оддий кийинмоқлик [45, с. 56].

Аз рўйи ин мисолҳо вежагиҳои тарчумаи шоири ўзбек аз забони тоҷикӣ ба забони ўзбекӣ маълум мегардад, яъне мазмуну муҳтавои асли шеър нигоҳ дошта шуда, танҳо сохти он дигаргун гаштааст:

Ба ту ҳарфе дорам, эй ишқ,
Бо ту ҳарфе дорам, эй фардо.
Бо ту ҳарфе дорам, эй гули садбарг.

Пеш аз он ки ба гӯши ман зи пушти дар ояд
Сурфаи марди мусофир – яъне марг.
Эй ақл, эй файласуфи пир!
Аз туву фалсафаат дилгирам.
Ту харобам кардӣ,
ба ҷои он ки кунӣ таъмирам...[40, с. 477]

Дар маҷмуаи дигари Одил Иқром «Таҳажжуд» намунаҳо аз ашъори Фарзона тарҷума шудааст, ба монанди «Ё севмоқ ё ҳеч», «Соялар аслдир, асллар – соя», «Келажак номаси», «Мураса», «Ишқ норвони», «Ўзимга қадар», «Ибтидо», «Ишқ даъвати», «Синиқчи», «Тонг башоратчиси» ва ғайра. Шеъри «Синиқчи» («Шикастабанд») дар мавзуи умеди барбодрафта нақл карда, рӯзу шаб, чашмаю дарахтонро аз шикастабанд кардани худ аз умеди рафта, ифода мекунад. Дар луғатҳо калимаи синиқчи маънои шикастабанд, дилшикаста, ҳазин, дасткӯтоҳро дорад. Лекин Фарзона онро шикастабанд гуфтааст, яъне банде, ки устухони шикастаро мебандад. Шоира бо ибораҳои «шомии сиёҳчурда», «доси ҳилол», «ҷорӯби аҷуза», «шайтони раҷим», «чашми холӣ» матлаби хешро амиқу дақиқ ва тасвирпардозии зебо ифода кардаст.

Ин шомии сиёҳчурда бо доси ҳилол
Як дарзаи нури рӯзро медаравад.
Ҷорӯби аҷуза ишқро мерӯбад,
Офоқ ба кеши тирағӣ мегаравад.
Анбуҳи дарахтҳои лоғар ларзанд,
Ларзанд чу устухони шомии даймоҳ.
Дарёи ҳазорсолаи дилмурда
Чашмест, валеки чашми холӣ зи нигоҳ,
Бар чашми ҳар он касе, ки чашм андозам,
Шайтони раҷим хирахандӣ бикуннад.
Бо ҳарфи наҷот меҳрубони дуре
Уммеди маро шикастабандӣ бикуннад [40, с. 161]

Мутарчим бошад, рухияву эҳсосоти ботинии шоири тоҷикро нигоҳ дошта, шеърро ба дарки хонандаи ўзбек фаҳмову сода тарҷума намудааст. Зимни тарҷума баъзе калимаҳо партофта шудаанд, ба монанди сиёҳчурда, дос, ачуза, лоғар, ҳарф, лекин баъзе калимаҳо илова шудааст – йўллаб – нола, боғлар –боғҳо, чил-чил:

Ой ўроғи билан жулдур кийган шом
Ўради кундуздан ёғду бир тутам.
Ишқни супуради чўлтоқ супургӣ,
Зулмат садогига уфқ бўлар жам.
Ногоҳ титраб – қақшаб кетар дарахтзор,
Қаҳратон суяги, эти мисоли.
Минг йилик туйғусиз, қуриган дарё
Кўзга ўхшар, бироқ нигоҳдан холи.
Мен кимнинг кўзига боқмайин, унда
Ўхшовсиз тиржаяр шайтони лаин.
Нажот йўллаб кимдир боғлар олисда,
Умидимнинг чил – чил синган суягин [22, с. 72].

Бо далели тарҷумони мумтозу неруманд буданаш, барои тарҷумаи чандин осори тоҷикӣ ба ўзбекӣ, аз ҷумла, китоби «Ишқ тасбеҳи»-и Фарзона, Одил Икром соли 2022 ба Ҷоизаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи устод Рӯдакӣ шоиства дониства шуд.

Ғайр аз ин, осори Фарзона ба забони арабӣ низ тарҷума шудааст. Тарҷумони арабшинос, Нарзуллоҳи Назар китоби тозае бо номи «Ҷамосаи панҷгона» («خماسية الحماسة») дар шаҳри Риёз нашр намуд, ки дар он ашъори панҷ шоири муосири тоҷик: Низом Қосим, Гулназар, Гулрухсор, Фарзона ва Доро Начот ба забони арабӣ тарҷума шуда, ба хонандаи араб пешниҳод гардидааст. Мо дар ин фасли рисола тарҷумаи арабии яке аз шеърҳои Фарзонаро барои мисол меорем:

Қасам ба номи баҳорон, ки ман аз они туям,
Ба ҷони ман мазанӣ ханчаре, ки ҷони туям.

Қасам ба ашки ситора, ки ман гули себам,
Чу шабнам о ба канорам, ки ошёнӣ туям.
Чӣ меҳрҳо, ки ту қардӣ нисори бегона,
Ба ман ту хашм гирифтӣву меҳрубони туям.
Ба ростӣ, ки ту гоҳи бадӣ шабеҳи манӣ,
Чунон ки ман гаҳи нақӯиям ба сони туям.
Зи хокиён чу бадат мерасад, садоам кун,
Ки ман фариштаи танҳои осмони туям.
Ту охири асари нур дар ғуруби манӣ,
Ман охири нафаси сабз дар хазони туям [41, с. 169].

Тарҷумаи Нарзуллоҳи Назар:

يَمِيناً بَرَهُو رِبْعِكَ .. أَنِنِي
لَكَ رُوْحٌ فَمَا طَعْنُكَ فِيهَا الْخَنْجَرُ؟
وَدَمَعِ النُّجُومِ أَنَّ لِي مَنَازِ
لَ وَرِدِ فَبَطْنِكَ فِيهَا أَمْطِرًا
فَكَمْ مِنْ مَوَدَّةٍ جَنَّتْ لِلغَيْرِ تُظْهِرُهَا
وَكُونِي وَدُودًا وَ لُودًا كَ مُظْهِرًا
وَتُصْبِحُ عِنْدَ قُبْحِكَ أَنْتَ تُشْبِهُنِي
وَأَمْسِي أَشَابُهُكَ فِي جَمِيلِي وَأَكْثَرًا
وَلَوْ أَنَّ سَوْءًا مَسَّتْكَ مِنْ أَنَسِي
فَنَادِنِي مَلَكًا فِي سَمَانِكَ أَحْضَرًا
فَاتَكَ آخِرُ نُوْرِ فِي أَفْوَلِي وَإِنِنِي
لَأَخِرُ نَفْسٍ بِذُبُولِكَ أَحْضَرًا.
[112, с. 56].

Бояд гуфт, ки тарҷумаи шеър хеле зебо баромада, мутарҷим кӯшиш кардааст, ки сабки шеър мисли сабки Фарзона мавзуну рамз андар рамз, романтикӣ ва хушоҳанг барояд. Дар мавриди тарҷумаи шеър кам иттифок меафтад, ки мутарҷим ҳамаи калимаҳои забони асло дар забони мақсад

истифода барод, аммо тарҷумаи ин сатрҳо далели онанд, ки Нарзуллоҳи Назар тавонистааст, маънои шеърро ҳифз намуда, ба хонандаи араб пешкаш намояд.

Мутарҷим Нарзуллоҳи Назар барои тарҷумаи силсилаи ашъори Фарзона ба Ҷоизаи адаби сол сазовор гаштааст. Дар воқеъ, нақши ӯ барои пайванди робитаҳои адабии Арабу Аҷам хеле назаррас аст. Чуноне, ки возеҳ гардид, маҳз ба василаи тарҷумаҳои ӯ шеъри муосири тоҷик дар мамолики араб ҷойгоҳи хешро пайдо намудааст.

Хулоса

1. Бузургиву азамати шеъри оламшумули форсӣ, ки дили даҳҳо тан шоирони оламро тасхир кардааст, дар таркибу ифодаҳои барҷастаи шоирони рус хувайдост. Мактаби тарҷумаи бадеии рус чун бузургтарин мактаби тарҷумаи тамоми ҷаҳон эътироф гардидааст ва мо онро чун меъёр қабул дошта, ба дастовардҳои он арҷгузорӣ мекунем. Дар айни замон тарҷумаи ашъори Фарзона ба забони русӣ аз тарафи мутарҷим Татьяна Смертина дар ҳифзи асолати шеъри тоҷик дар байни хонандагони рус таъсиргузор буд. Тарҷумаи шеъри ӯ сабаб ва ё роҳҳои густариши шеъри шоир дар либоси давру замон мебошад. Зеро мутарҷимони рус ҳамагӣ кӯшиш бар он доштанд, ки афкори ақоиди шоири тоҷикро дар фазои маърифати фарҳангӣ ва адабии замона мавриди тарҷума қарор диҳанд.

2. Маҳз тарҷумаҳо имкон фароҳам оварданд, ки шеъри Фарзона дар сатҳи баланд ба адабиёти рус ва халқҳои дигар муаррифӣ гардад ва соҳиби он дар таърихи адабиёти садаи XX ва XXI ҷои муҳиммеро ишғол намояд. Ба хонандаи ҷаҳон тарҷумаҳо барои ошкор гардидани роҳҳои пурсамари эҷодӣ, ҷустуҷӯҳои адабӣ имконияти фарҳангшиносӣ ва пурзӯр гаштани паҳлуҳои мухталифи равобити халқҳо ва ошноиву ҳамдилӣ мусоидат карданд. Ба ин маънӣ Ҳ. Аҳрорӣ навишта буд: «То даме, ки забонҳои гуногун ва тафовути онҳо вуҷуд доранд, тарҷума аз ҳамаи воситаҳои равобити маданияи байни халқҳо муҳимтарин омили мубодилаи афкори миллий ва байналхалқӣ, воситаи шиносӣ бо ҳаёт ва маданияту фарҳанги якдигар ва ба ҳам наздикшавии мардумони ҷаҳон аст...» [91, с. 28]

БОБИ II

ИСТЕЪДОДИ ТАРЌУМОНИИ ФАРЗОНА ВА ТАРЌУМАИ АШЪОРИ АДИБОНИ РУС

2.1. Тарҷумаи ашъори Александр Пушкин

Шинохти вежагиҳои тарҷумаҳои русӣ ва тоҷикӣ, имкониятҳои мактаби танқиди тарҷума дар адабиёти муосири тоҷик низ яке аз масъалаҳои тарҷумашиносӣ дар Тоҷикистон мебошад. Тарҷумаи шеъри русӣ ба забони тоҷикӣ аз баргардонии шеъри шоири бузурги рус А.Пушкин дигаргунӣ пазируфт. Шеъри А.Пушкин бо шухрати беандоза ба олами шеър ва тафаккури адабии тоҷик ворид шуд. Ашъори шоир ба забони тоҷикӣ бештар дар робита ба омӯзиши мавзӯи иртиботи ӯ бо тамаддуни шарқӣ, хосса адабиёти форсу тоҷик таваҷҷуҳи адабиётшиносонро ҷалб кард, ки дар таълифоти муҳаққиқон Ҳ. Шодиқулов, В. Самад, А. Давронов, Б. Ҳочибоева, М. Мирзоюнус, Х. Холов ва дигарон ҷамъбаст шудаанд [145; 120; 100; 167; 106; 166].

Баргардонии шеъри шоир ба забони тоҷикӣ таърих ва таҷрибаи қобили таваҷҷуҳ доранд. Тарҷумаи намунаҳои шеъри А.Пушкин аз ибтидои асри XX шурӯъ шуда, ба шакли мунтахабу маҷмуа, ҷилдҳои алоҳидаи шеърҳои дoston нашр шудаанд. Таҷлили 200-солагии шоири гениалии рус (1999)-ро ҳамзамон 100-солагии таърихи тарҷумаи шеъри шоир ба забони тоҷикӣ ба шумор оварданд. Мактаби тарҷумаи тоҷикӣ аз забони русӣ бо баргардонии «Қиссаи моҳигир ва моҳии тилло»-и А.С.Пушкин оғоз мешавад [138, с.12].

Китобҳои аз қабилҳои «Чанд асар» (1947), «Асарҳо» (1949) ва «Кохи ёдгор» (1976, 1999) маҷмуаҳои ҷудогона ва қомилҳои шеъри адиби рус ба забони тоҷикӣ тарҷума шудаанд. Шоирони тоҷик А.Лохутӣ, С.Ализода, А.Ҳамдӣ, Ҳ.Юсуфӣ, М.Турсунзода, М.Раҳимӣ, С.Ҷавҳаризода, М.Фарҳат, Лоик, Гулрухсор, М.Шералӣ, Қ.Киром, С.Ҳалимшо, А.Адҳам, С.Маъмур, Фарзона ва дигарон дар тарҷума ва наشري ашъори вай ба забони тоҷикӣ саҳми беандоза гузоштаанд.

Дар тӯли чандин даҳсолаҳо якчанд ашъори лирикии Пушкин тарҷума шуда, ба баъзеи онҳо мутарчимони зиёде таваҷҷуҳ кардаанд ва ҳар кадоми онҳо мехостанд, ки дар тарҷумаи хеш, диди худро дар бораи ин ё он асар тачассум намоянд.

Масалан, «Нома ба Сибир»-ро ду адиби шинохтаи тоҷик Абулқосим Лоҳутӣ ва Ҳабиб Юсуфӣ баргардон кардаанд. Ин шоирон ба эҷодиёти Пушкин мароқи доимӣ зоҳир менамуданд. Масалан, Лоҳутӣ якчанд ашъори лирикии Пушкинро ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст, аз қабилӣ достони «Савораи биринҷӣ», ғоҷиаи «Борис Годунов», афсонаҳо, порча аз достони «Евгений Онегин», «Парии об» ва бисёр асарҳои дигарро ташкил медиҳад.

Шоири тоҷик ҳам мисли Пушкин вазифаи тарҷумонро дар он медонад, ки мазмуну шакли аслии асарро ба қадри имкон амиқу саҳеҳ ба хонанда расонад. Азбаски Пушкин худро ҳамчун як наовари ҳақиқии шаклҳои шеърӣ нишон додааст, мутарчими тоҷик низ кӯшидааст на аз байтҳои анъанавӣ истифода барад, балки навҳои ҷадиди шеърро эҷод намояд. Тарҷумаҳо нишон медиҳанд, ки Лоҳутӣ ба ҳар як калимаи Пушкин бодикқат ва боэҳтиёт муносибат карда, кӯшиш мекунад, ки онро ба шуури хонанда расонад.

Ҳабиб Юсуфӣ низ бисёр асарҳои Пушкинро тарҷума кардааст. Аввалин тарҷумаи ӯ шеъри «Бандии Кавказ» буда, соли 1938 чоп шуда буд. Дикқати шоири тоҷикро эҷодиёти Пушкин ҷалб намуда, ӯ нисбати ашъори адиби рус шавқу ҳаваси беандоза зоҳир мекард. Ҳанӯз соли 1937 Ҳабиб Юсуфӣ бистсола ба Пушкин шеъри илҳомбахше бахшида буд. Дар он шоири ҷавон ҳам ҳисси завқи оташин нисбати бузургии Пушкин ва ҳам бо андуҳи беандоза, сарнавишти ғоҷиавии ӯро ифода намудааст. Ба тарҷумаи ин ду адиби тоҷик назар мекунем:

Тарҷумаи А.Лоҳутӣ:

Дар аъмоқи конҳои Сибир,
Пурфаҳр таҳаммул кунед, ёрон!
Гум намешавад ранҷи дилгир,
Парвози баланди фикрхотон.

Тарчумаи Ҳ.Юсуфӣ:

Дар Сибир зери конҳои чуқур
Сабри мағрурро нигах доред!
Меҳнати саҳту майли олиятон
Наравад ҳеч бар абас умед.

Асли шеър:

В глубине сибирских руд
Храните гордое терпенье,
Не пропадет ваш скорбный труд
И дум высокое стремленье [167, с. 283]

Таҳлили муқоисавии мисраҳои аввал нишон медиҳад, ки мутарҷимон тавонистаанд, мазмуну моҳияти аслии шеърро бо таъсирбахшиву ҷаззобияташ ба хонанда расонанд. Дар тарчумаи мисраи «Не пропадет ваш скорбный труд» А.Лохутӣ ба асли шеър наздик буда, ифодаи «скорбный труд»-ро «ранчи дилгир», яъне «меҳнати ғамгин, ранчур» тарҷума намудааст. Дар тарчумаи Ҳ.Юсуфӣ «скорбный» маънои «меҳнати саҳт» – ро ифода карда, хусусияти хоси мутарҷимро инъикос менамояд.

Фарзона дар маҷмуаи тозанашири худ «Найсон», ки соли 2019 дар нашриёти «Хуросон» чоп шудааст, 800 рубоиву дубайтӣ ва тарҷумаҳои худро пешкаши хонандагон намудааст. Дар баҳши «Тарҷумаҳо» ашъор ва намунаи насрии шоирон ва нависандагон Ли Бо, Майуо Басё, Ҷорҷ Байрон, Иоҳан Гёте, Александр Пушкин, Федор Тютчев, Афанасий Фет, Абай, Иван Бунин, Александр Блок, Анна Ахматова, Марина Светаева, Сергей Есенин, Темур Зулфиқоров ва Мухтор Шоҳонов ҷой дода шудааст. Осори тарҷуманамудаи Фарзона, ки дар маҷмуаҳои «Себарга» ва «Найсон» ҷой дода шудааст, 1495 байтро ташкил медиҳад.

Яке аз асарҳои Пушкинро Фарзона дар маҷмуаи «Себарга» (2010) ва «Найсон» (2019), бо номи «Иқтидо ба Қуръон» тарҷума намудааст. Асари шоири рус «Подражание Корану» мебошад, ки соли 1824 эҷод шудааст. Дар эҷодиёти шоир марҳилаи нав - тасвири ҳақиқати воқеоти зиндагӣ оғоз шуда,

аввалин қадамҳои Пушкин дар ин роҳ эҷоди асари «Подражание Корану» маҳсуб меёбад. Сарчашмаҳо муайян кардаанд, ки адиби рус пеш аз эҷоди ин асар ба тарҷумаҳои Қуръон рӯй оварда, мазмуну моҳияти онро омӯхт, ки ин омӯзиш маҳсули андеша, эҳсосот ва тассуроти нави шоир гардид. Махсусан, Пушкин аз тарҷумаи русии мутарчим М.И.Веревкин, ки аз забони франсавӣ тарҷума шуда буд, истифода намудааст. Асари мазкури Пушкин аз нух иқтидо иборат буда, масъалаҳои мубрами дини ислом ва китоби муқаддаси «Қуръон»-ро дар бар мегирад. Аллақай дар иқтидои аввал шоир тавонистааст, муқаддасот, муҳиммият ва асолати гуфтаҳои қуръониро дар чанд байт ғунҷоиш диҳад.

Дар тарҷума Фарзона ба сохти чормисраъӣ, шашмисраъӣ тавачҷух намуда, шеърро бо сабку услуби хоси хеш баргардон кардааст. Аз мисраъҳои аввал шоира руҳу асли шеърро эҳсос намуда, ифодаи «утренней звездой»-ро «кавкаби саҳар» ва «вечернею молитвой»-ро «намози шому партави дуо» баргардон намудааст, ки ин калимаориву тасвирпардозии мутарчимро муайян мекунад. Инчунин, шоири тоҷик зимни тарҷума калимаи «киро» чанд маротиба такрор намуда, хонандаро ба андеша намудан водор месозад:

Қасам ба чуфту тоқ,
Қасам ба ханчару ғазо, қасам.
Қасам ба кавкаби саҳар
Ва бар намози шому партави дуо қасам.

Бидон, ки ҳеч тарки ту накардаам,
Киро, бигӯ, киро нишондаам ба сояи рафоҳ.
Киро, киро ҳабиби хеш хондаам
Киро зи теғи хасм додаам паноҳ... [42, с. 235]

Шеъри Пушкин:

Клянусь четой и нечетой
Клянусь мечом и правой битвой.
Клянуся утренней звездой

Клянусь вечернею молитвой.
Нет, не покинул я тебя.
Кого же в сень успокоенья
Я ввёл, главу его любя,
И скрыл от зоркого гоненья? ... [75, с.1]

Фарзона дар тасвир ва бозгӯи мазмун, назокати забон ва равонии услуб сабки вижаи худро дорад, ки маҷмуан онро метавон хунармандӣ ё соддабаёнӣ унвон кард. Муваффақияти тарҷумаи Фарзона дар он аст, ки ӯ тавонистааст оҳанги афқору андешаи Пушкинро пурра ҳифз намояд. Вазну қофия ва ҳиҷои шеър дуруст ба кор бурда шудааст, лекин қайд кардан ба маврид аст, ки зимни тарҷума мутарҷим шакли шеърро тағйир додааст, барои ҳамин ҳам чунин нобаробарӣ ба вуҷуд омадааст.

Тарҷума амиқан як ҷузъи ҷараёни адабӣ буда, амалкарди он тақозо менамояд, ки тарҷумони адабӣ бояд ҳам шоир бошад ҳам муҳаррир. Зеро на ҳама вақт тарҷумон метавонад мақсади шоирро ба таври бояду шояд баргардон намояд. Лекин Фарзона зимни тарҷумаи осори адибони рус тавонистааст, бо маҳорату малакаи хоси худ намунаи тоҷикии асарро ба хонандаи хеш пешниҳод намояд.

Иқтидои дуюм «Мурочиат ба занҳои пайғамбар» номгузорӣ шудааст. Пушкин дар ин қисмат ба мазмуну муҳтавои сураи 33-юми Қуръон тақия карда, симои занҳои Шарқро ҳамчун занҳои шармгин, хоксор ва бовафо тасвир намудааст. Фарзона низ симои занонро бо таркибҳои «занони поки набӣ» ба ҷои «жёны чистые пророка» ва «аз ҳама бонувон ҷӣ мумтозед» ба ҷои «от всех вы жён отличены» ифода намуда, аз асли шеър дур нарафтааст. Ғайр аз ин, таркибу ифодаҳои «ғубори гуноҳ», «ҷодари пок», «духтари мастур», «навозиши шарӣ» «чашми бетоат» тарҷумаро боз ҳам таъсирбахшу ҷаззоб гардондааст:

Эй занон, эй занони поки набӣ,

Аз ҳама бонувон чӣ мумтозед!
Дур аз камтарин ғубори гуноҳ
Хоксорона зиндагӣ созед.
Сидқ афканда дар вучуди шумо
Чодари поки духтари мастур.
Ки фақат бар навозиши шаръӣ
Додаед аз барои худ дастур.
Ин мабодо, ки чашми бетоат
Бибарад аз рухи шумо лаззат [42, с. 236].

Асли шеър:

О, жёны чистые пророка,
От всех вы жён отличены:
Страшна для вас и тень порока.
Под сладкой сенью тишины
Живите скромно: вам пристало
Безбрачной девы покрывало.
Храните верные сердца
Для нег законных и стыдливых,
Да взор лукавый нечестивых
Не узрит вашего лица! [75, с.2]

Иқтидои сеюм бо унвони «Кӯр» аз сураи 80-ум сарчашма гирифта, бо лаҳзаи наздикшавии марди кӯр ба назди набӣ оғоз шудааст. Марди кӯр аз таълимоти ӯ норозигӣ баён мекунад. Китоби муқаддас фақат баҳри шахсоне аст, ки бо хоҳиши худ ва қалби пок онро пазирай мекунанд, офарида шудааст. Фарзона зимни тарҷума изҳор доштааст, ки инсон зиндагии худро ғанимат доништа, фақат барои корҳои хайр ва некиву номи нек, руҳу равони худро эҳдо намояд. Чунки одам ба дунё «сахт» нотавон омада, нотавон меравад ва ягон молу чизи дунёро бо худ намебарад:

Аз баҳри чӣ одам ин қадар менозад,

Бо он ки бараҳна бар чаҳон омадааст.
Бо он ки ҳақиру нотавон хоҳад рафт,
Он гуна, ки сахт нотавон омадааст [42, 236].

Асли шеър:

Почто ж кичится человек?
За то ль, что наг на свет явился,
Что дышит он недолгий век,
Что слаб умрёт, как слаб родился? [75, с. 4]

Дар тарҷума Фарзона ба ҷои «что дышит он недолгий век» - «бо он ки ҳақиру нотавон хоҳад рафт» ва ба ҷои «что слаб умрёт, как слаб родился» – «он гуна, ки сахт нотавон омадааст» ифода кардааст, ки дар ин ҷо калимаи «сахт» илова шудааст.

Масъулияти мутарҷим ҳангоми тарҷума аз асли шеър дур нарафта, руҳи аслии асарро бо тарҷума созгор намудан аст. Ба фикри мо, аз ин тарҷумаҳо ва раванди кори тарҷумонӣ хулосаҳои даркорӣ бояд баровард: тавҷам будани кори тарҷума бо коргоҳи эҷодӣ ва таҷрибаҳои адабии шоир, хусусиятҳои диду назари мутарҷим, ки маҳз ҳамин нукта ба маҳсули тарҷума асолат мебахшад. Аз ҳамин ҷиҳат ҳам, агар барои як мутарҷим шакли аслии муҳим ва муқаддам бошад, барои мутарҷими дигар мазмуни ифода ва оҳанги баён бартарият пайдо мекунад, яъне мутарҷим аз рӯйи донишу истеъдод ва малакаи хеш асареро баргардон мекунад. Вақте ки ба тарҷумаҳои Фарзона тавҷҷух мекунем, ба назар асари тарҷумашуда, моли худӣ ӯ метобад, чунки шоира онро бо калимаву таркибҳои ҷадид ва камёб ифода менамояд.

Пушкин иқтидои ҷорумро дар асоси сураи 2-юм «Бақара» эҷод карда, ба бузургию тавоноии Яздони пок бахшидааст, яъне ин қисм давоми иқтидои сеюм буда, аз манманӣ ва кибру ғурури як паҳлавоне нақл мекунад:

С тобою древле, о всеильный,
Могучий состязаться мнил,
Безумной гордостью обильный;

Но ты, господь, его смирил.
Ты рек: я миру жизнь дарую,
Я смертью землю наказую,
На всё подъята длань моя.
Я также, рек он, жизнь дарую,
И также смертью наказую:
С тобою, боже, равен я.
Но смолкла похвальба порока
От слова гнева твоего:
Подъемлю солнце я с востока;
С заката подыми его! [75, с. 7]

Тарчумаи Фарзона нисбат ба асли шеър ба хонандаи тоҷик фаҳмову муфассал оварда шудааст. Агар Пушкин барои ифодаи образи асосии шеър калимаи «могучий»-ро истифода бурда бошад, Фарзона онро «пахлавон», «гурд» хондааст. Ин аз он далолат мекунад, ки тарчумон барои пуробуранг ва таъсирбахш баромадани шеър ба воситаи калимаву ифодаҳо аз санъатҳои ташбеҳу таҷнис ва истиораву маҷоз истифода намудааст. Зимни тарчума банди охирини шеър моҳияти фалсафии худро гум накардааст:

Лек ногаҳ он ғуруру ман-манӣ
Пора шуд аз бонги анчумафкане:
«Офтоб аз шарқи ман шуд раҳгузор,
Ғар тавонӣ, ту зи ғарб онро барор!» [42, с. 238].

Иқтидои панҷум бо оҳанги тантанаву шукуҳ ва хурсандӣ оғоз меёбад. Дар ин иқтидо шоири рус боз оид ба бузургию тавоногии Худованд сухан меронад:

Земля недвижна — неба своды,
Творец, поддержаны тобой,
Да не падут на сушь и воды
И не подавят нас собой.
Зажёг ты солнце во вселенной,
Да светит небу и земле,

Как лён, елеем напоенный,
В лампадном светит хрустале...[75, с. 8].

Тарчумаи Фарзона:

Намечунбад замин. Сақфи фалакро
Ба рӯи каф нигахдорандай ту.
Дар обу хушкиву дар рӯи мо ҳам
Намеафтад зи боло сақфи нухту.

Туй, ту офтобафрӯзи якто
Бад-он нури фалаксайру заминбӯс.
Зағири равғаномез аст хуршед,
Ки рахшад дар булӯри поки фонус[42, с. 239].

Фарзона бо ифодаи «офтобафрӯз» Худои якторо ташбеҳ намуда, меҳрубониашро ҳамчун «нури фалаксайру заминбӯс» инъикос кардааст. Махсусан, мисраи «Как лён, елеем напоенный» дар тарчума «Зағири равғаномез аст хуршед», «И не подавят нас собой» – «Намеафтад зи боло сақфи нухту» ва «В лампадном светит хрустале» – «Ки рахшад дар булӯри поки фонус» симои тоҷикона гирифтааст. Ҳамин тавр, дар байтҳои минбаъда мутарҷим тавонистааст, мақсади адиби русро пайравӣ намуда, образҳои марказии шеърро бо калимаву ифодаҳои тоза манзури хонанда гардонад. Зимни тарчума мутарҷими тоҷик сохтори чормисраиро интиҳоб намудааст:

Зи лутфи эзидӣ баҳри Муҳаммад,
Чу Қуръон омаду анвори раҳмат,
Туву ман ҳам парем охир сӯи нур,
Фитад аз чашми мо сад парда ғафлат[42, с. 239].

Мувофиқи ақидаи муҳаққиқон С. Фомичев, М. Веревкин, Н. Лерняев, И. Брагинский иқтидои шашум мазмуну муҳтавои 11 ва 12-ум ояти сураи 61, сураи 48-ум, инчунин сураҳои 25-ум ва 42-уми Қуръонро дар бар мегирад. Дар ин сураҳо оид ба муборизаву ҷонфидой дар майдони ҷанг бар зидди душман

сухан рафта, ҳамаро барои барқарор кардани ҳақиқату росткорӣ даъват менамояд.

Адабиётшиносон Б. Ҳочибоева ва М. Мирзоюнус дар китоби «Пушкин ва Шарқ» қайд намудаанд, ки иқтидои шашум давоми иқтидои панҷум аст, яъне шоир мубориза бар зидди душманро вазифаи ҷонии ҳар як инсонӣ соҳибақл шуморидааст [167, с. 89]. Дар шеъри Пушкин пайғамбар далерону муҳофизони часурро таърифу таҳсин намуда, бепарвоёнро мазаммат кардааст:

Вы победили: слава вам,
А малодушным посмеянье!
Они на бранное призванье
Не шли, не веря дивным снам [75, с. 7]

Тарчума низ аз шеъри асл дур нарафта, дар умқи он ҳикмате ниҳон аст. Вежагии тарҷумаи Фарзона ин калимаороиву суханпардозии ғайримуқаррарӣ мебошад. Масалан, агар Пушкин шахсони бетарафро «малодушный» ифода карда бошад, шоира «камдилон» тарчума намудааст, ки он маҳорати калимасозии мутарҷимро нишон медиҳад. Инчунин зимни тарҷумаи мисраи аввал тарҷумон ифодаҳои «аҳсан» ва «аҳли нусратро» илова намудааст:

Аҳсан, аҳсан, бар шумо, эй аҳли нусрат,
Камдилонро лек сад ҳайфу тамасхур!
Баски бар роҳи ғазо худро набурданд.
Фатҳро нокарда боре ҳам тасаввур [42, с. 239].

Дар иқтидои ҳафтум Фарзона ибораи «лампады святой» бо нури «фонуси лоязолӣ» тарчума намуда, аз субҳ то шом ба ибодат машғул шуданро тараннум мекунад. Маҳз ибодат аз «тирагии кобус» ва «хузну беиёӣ» инсонро раҳой мебахшад. Барои таслим нашудан ба корҳои баду зишт, шаб то саҳар дуохонӣ намуда, аз гуноҳ пок шуданро ифода намудааст. Шоира мисраи аввалро «Бархез, эй рамида» тарчума кардааст, ҳарчанд ки дар асл «Восстань, боязливый» омадааст. «Боязливый» маънои тарсон, тарснокро дорад, лекин шоира барои таъсирбахш баромадани шеър онро бо калимаи «рамида» ки

маънои харосон, тарсиданро дорад ифода карда, инчунин ифодаи «до утра горит» бо таркиби «то субҳ метанад нур» омадааст:

Восстань, боязливый:
В пещере твоей
Святая лампада
До утра горит.
Сердечной молитвой,
Пророк, удали
Печальные мысли,
Лукавые сны!
До утра молитву
Смиренно твори;
Небесную книгу
До утра читай! [75, с. 8]

Тарчумаи Фарзона:

Бархез, эй рамида.
Дар ғор, ғори мастур.
Фонуси лоязолӣ
То субҳ метанад нур!
Аз тирагии кобус,
Аз ҳузну безиёй.
Бо партави ниёиш,
Пайғамбаро, раҳой!
Маҳви фурӯғи таслим
Шаб то саҳар дуо хон.
Бикшо китоби аршӣ,
То субҳ сураҳо хон [42, с. 237].

Зимни тарчума дар байти охирин аз тарафи мутарчим калимаҳои «бикшо» ва «сураҳо» илова карда шудааст:

Небесную книгу

До утра читай! [75, с. 8]

Тарчумаи Фарзона:

Бикшо китоби аршӣ,

То субҳ сураҳо хон [42, с. 237].

Мавзӯҳои саховатмандӣ, покдилӣ, дасткушодӣ ва некандешӣ дар иқтидои ҳаштум мушоҳида мегардад. Шоири рус боз якбори дигар ба мазмуну муҳтавои оятҳои қуръонӣ аҳаммият дода, дар сари ин масъала андеша намуданро вазифаи инсонии худ мепиндорад. Дар Қуръон якчанд маротиба кайд мешавад, ки бояд ба муҳтоҷон бо дили пок ва хоҳиши қавӣ дасти ёрӣ дароз карда шавад. Дар ин порчаи шеърӣ Пушкин образҳои мувофиқро интихоб намуда, ду чизро ифода кардааст: яке саховатмандӣ, дигаре чашмтангиву бахилӣ.

Торгуя совестью пред бледной нищетою,

Не сыпь своих даров расчётливой рукою:

Щедрота полная угодна небесам.

В день грозного суда, подобно ниве тучной,

О сеятель благополучный!

Сторицею воздаст она твоим трудам... [75, с. 9]

Дар тарчумаи Фарзона рангинии сифати образ ва олами тасвир ба мушоҳида мерасад. Хизмати Фарзона дар он аст, ки имконияти шеъри тоҷикро аз роҳи тарчумаи шеъри рус вусъат бахшида, беғараз хайру саҳо карданро тараннум мекунад. Шоира иқтидои ҳаштум ва нухумро дар банди шашмисраъӣ ғунҷоиш дода, мазмуни шеъри русиро бо истифодаи саноеи бадеӣ ва андешаву афкори файласуфонааш ба забони тоҷикӣ баргардон кардааст:

Бар гадоён гар каримӣ мекунӣ,

Бо ғаразмандӣ макун хайру саҳо.

Чун ато аслан зи гардун мерасад,

Мисли дашти борвар, рӯзи чазо

Бар ту, эй дехқон, Худо бахшад самар

Он замон сад бору аз он бештар!...[42, с. 238]

Пушкин тавонистааст, ки мазмуни аслии хайру сахо ва некӣ ба мухтоҷону дармондагонро дар ин асараш тасвир намояд. Мутаносибан мутарчим низ имкони ифодаи шевои матолиби шоири русро дар тарҷума аз даст наодоааст. Иқтидои нуҳум чамъбастӣ буда, дар он адиб боз ба бузургиву бахшандагии Холиқ ва боварӣ ба ояндаи нек ишора мекунад.

Мувофиқи ақидаи адабиётшиносон Б.Ҳочибоева, М.Мирзоюнус дар ин қисми асар воқеа ва сужети алоҳида оварда шуда, аз сураи «Бақара» ояти 242-ум гирифта шудааст. Албатта, Пушкин онро каме дигаргун намуда, ба замону фаҳмиши хонандаи худ мутобиқ кардааст. Дар ояти мазкур сухан дар бораи як мусофире меравад, ки ҳангоми гузар аз мавзеи харобу вайрона, ба зӯру тавоноии Худованд, барои аз нав обод шудани он харобазор бовар намекунад, оварда шудааст. Барои ин нобоварӣ мард ба хоби чандинсола ҳукм мешавад ва ин ҳодисаро шоири рус обуранги бадеӣ бахшида, дар сатрҳои шашмисраъӣ овардааст:

И к пальме пустынной он бег устремил,
И жадно холодной струёй освежил
Горевшие тяжко язык и зеницы,
И лёг, и заснул он близ верной ослицы —
И многие годы над ним протекли
По воле владыки небес и земли [75, с. 10].

Дар тарҷумаи ин мисраъҳо мутарчим низ қолабу сабк ва услуби баёни худро ба қор бурда, бо калимаву ибораҳои «танҳошачар» ба ҷои «пальме пустынной», «оби бақо» ба ҷои «холодной струёй» ҳолати тоқатфарсои образи асосии ин қисмати асарро инъикос намудааст.

Махсусияти тарҷумаи шоира дар он аст, ки зимни баргардониш ба мисраъҳо баъзан калимаҳои нав илова гардидаанд, ба монанди калимаю таркибҳои «шодмон», «рухсор», «чигар», «бо ҳамин», «фарқи сар», «паркашон» ва ғайра. Ё ин ки бархе аз калимаҳоро партофта рафтааст, аз қабилӣ «жадно»

(гурусначашмона), «холодный» (хунук), «верной» (бовафо), «многие»(зиёд) ва ғайра:

Шодмон ӯ гом зад бар самти он танҳошачар,
То фурӯ биншонд бо оби бақо сӯзи чигар.
Об зад бар чашму рухсору забони оташин,
Хуфт в-он гаҳ дар канори маркаби худ
Бо ҳамин
Солҳо рафтанд аз фарқи сари ӯ паркашон
Бо тақозойи шаҳаншоҳи замину осмон [42, с. 242].

Дар анҷоми ин қисмати шеър Пушкин пушаймонии мардро бо оҳангу гуфтори ноумедӣ баён намуда, хурсандии ӯро баъд аз эҳёшавӣ ва азнавсозии ҳаёт ба риштаи тасвир кашидааст:

И чувствует путник и силу, и радость;
В крови заиграла воскресшая младость;
Святые восторги наполнили грудь:
И с богом он дале пускается в путь [75, с. 11].

Тарҷумаи Фарзона:

Шодиву нерӯ зи нав омад ба ҷони раҳгузар,
Навҷавонӣ хуни ӯро кард гарму беқарор.
Тӯшааш буд орзуву ишқу сӯзи нотамом
Ёфт бо фармони Раббил-оламин роҳаш давом [42, с. 242].

Фарзона зимни тарҷума шодиву хурсандии он раҳгузарро бо ифодаи «навҷавонӣ хуни ӯро кард гарму беқарор» тасвир намуда, калимаи «тӯша» ва ибораи «сӯзи нотамом»-ро илова кардааст. Образҳои асосие, ки Пушкин дар ин асараш истифода бурдааст, чоҳ, биёбон, маркаб мебошад, ки маъниҳои фалсафавӣ ҳаёти инсонро дар худ ниҳон намудааст. Боз як хусусияти тарҷумаи Фарзона ин истифодаи фаровони калимаҳои ҳаммаъно мебошад. Агар Пушкин

фақат калимаи «Бог»-ро истифода бурда бошад, мутарчими тоҷик калимаҳои «Худо», «Парвардагор», «Шаҳаншоҳ», «Раббил - оламин» –ро ба қор бурдааст.

Умуман, Фарзона маҳорати хуби тарҷумонӣ дошта, шеърӣ шоири рус Пушкинро ба забони ноби тоҷикӣ тарҷума намуда, мазмуни баланду аслии онро нигоҳ доштааст. Ӯ тавонистааст, анъанай пушкиншиносии тоҷикро идома дода, барои равобити адабии тоҷику рус ганҷинаи бебаҳоро эҳдо намояд.

2.2. Тарҷумаи ашъори Федор Тютчев ва Сергей Есенин

Навпардозиву калимаороии Фарзона инсонро ба олами рангини андешаҳо ворид месозад. Ӯ баробари эҷоди жанрҳои адабии ғазал, рубоӣ, дубайтӣ ба тарҷумаи ашъори адибони хориҷӣ шуғл меварзад. Истеъдоди нотакрори Фарзона бозгӯкунандаи маҳорати баланди тарҷумонии ӯ буда, ба фазои адабиёти тоҷик ворид шудани ашъори ин адибони бурунмарзиро далолат мекунад. Тавачҷуҳи шоирро, асосан, эҷодиёти адибони рус А.Пушкин, Ф.Тютчев, А.Ахматова, М.Светаева, С. Есенин ва А.Блок ҷалб намудааст.

Аз тарҷумаҳои Фарзона маълум мегардад, ки ӯ пеш аз он ки ба тарҷумаи ашъори адибон шуруъ намояд, онро бодикқат меомӯзад, ҳар як калимаи асл, идеяҳои аслиро дарк мекунад, вазну қофияи шеърро коркард менамояд, то мазмуну мӯҳтавои он дигаргун нагардад. Дар ин бора пажухишгари эронӣ Абдулҳасан Начафӣ чунин ибрози ақида намудааст: «...тарҷума дар он вақт муваффақ шуда метавонад, ки тарҷумон калима ва ибороти аслии шеърро дарк намуда, маҳорати зарурӣ дошта бошад» [170, с. 4].

Дар ҳақиқат таъсири адабиёти рус ба ашъори Фарзона бениҳоят бузург аст. Ба ақидаи шоира адабиёти рус баъзе суҷаҳое дорад, ки фаромӯшношуданист, мисли тасвири табиат, тавсифи ғаслҳои сол, қулбаи ҷӯбину деҳаҳои зебоманзари рус, ҷавзорҳову дарахтони санавбар ва онҳо ҷаззобияти худро дар ашъори адибони рус дарёфтаанд.

Фарзона дар маҷмуаи ашъораш «Найсон», аз эҷодиёти шоири ширинкаломи рус Фёдор Иванович Тютчев чанд шеърҳояшро аз қабилӣ «Обҳои баҳорӣ» [42, 242], «Мефитад сояи дароз аз кӯҳ» [42, 242], «Ҳар қадар ҳам дӯстдорӣ беҳисоб» [42, 242], «Водии хуфта барфдомон аст» [42, 246], «Ҳанӯз орзуи зиндаи манӣ» [42,246], «Ҳар ҷӣ андӯхтам ман аз дунё» [42, 246], «Нест рӯзе, ки дил алам накашад» [42, 247], «Барои дӯстам Я.П. Полонский» [42, 247] бо сабку забони шево тарҷума намудааст.

Фёдор Тютчев яке аз шоирони классики адабиёти рус буда, бо ашъори гаронбаҳояш машҳури ҷаҳон гаштааст. Мусаллам аст, ки адиби рус дар шуури

хонанда ҳамчун тараннумгари манзараҳои зебои табиат ва таҷассумгари хусусиятҳо ва навғониҳои аслии табиат нақш бастааст. Дар нигоҳи шоир инсон қисми ҷудонашавандаи «ҷаҳони бузурги» табиат аст. Мунтахаби ашъори адиби рус соли 1989 бо унвони «Весенние воды» дар нашриёти «Детская литература» нашр шудааст.

Фарзона ҳамчун тарҷумони моҳир дар интиҳоби услуб, калимаву иборот, санъатҳои бадеӣ ва дигар воситаҳои забонӣ эҳтиёткор буда, кӯшидааст, ки аз асли шеър дур нарафта мақсаду маром, маъниҳои баланди онро нигоҳ дорад. Ба қавли адабиётшинос Абдурашид Самадов «Фарзонабону кӯшидаанд, ки тарҷумаи эшон ба ҳар хонандаи тоҷик фаҳмою наздик бошад ва чун моли адабиёти худ онро хонад. Чунин амонатдорӣ ба Фарзона аз устод Лоик мерос мондааст.» [121, с. 74].

Мисоли боризи он дар шеъри Фёдор Тютчев «Обҳои баҳорӣ» («Весенние воды»), ки аз тарафи Фарзона тарҷума шудааст, метавон мушоҳида кард:

Асли шеър:

Еще в полях белеет снег,
А воды уж весной шумят —
Бегут и будят сонный брег,
Бегут, и блещут, и гласят...

Они гласят во все концы:

«Весна идет, весна идет!

Мы молодой весны гонцы,

Она нас выслала вперед!

Весна идет, весна идет!

И тихих, тёплых, майских дней

Румяный, светлый хоровод

Толпится весело за ней!»... [77, с. 21]

Тарҷумаи Фарзона:

Гарчи ҳанӯз хилъати саҳрост нукрагун,
Бар обҳо бубин, ки шикастанд хоби дай.
Дар соҳилони хуфта давиданд нағмагон
Ин қосидони поки баҳори ҳучастапай.

Дар ҳар қарона ҳамчу мунодии хушхабар
Ово заданд: тозабаҳорон расиданист.
Оре, ба гӯши одаму олам муборак аст,
Ин муждаи азиз, ки хеле шуниданист.

Инак, баҳор мерасад аз раҳ, баҳори сабз,
Урдибихишт ояду рӯзони пурнишот.
Рақсобарақс қофилаи тоза мерасад,
Бо парниёни ишқу фараҳ бар куҳанработ [42, с. 242].

Федор Тютчев мухлиси вафодори табиати рус буд. Қисми асосии эҷодиёти ӯ ба тасвири манзараҳои зодгоҳаш бахшида шудааст. Шеърҳои «Обҳои баҳорӣ»-ро Тютчев ҳанӯз дар айёми ҷавониаш соли 1830 навишта буд ва он дарҳол шуҳрат пайдо карда, номи шоири тасвирпардозро машҳур намуд. Федор Тютчев сохтори шеърҳои себандиро, ки ба эҷодиёти ӯ хос аст, истифода мебарад. Дар банди аввал аломатҳои аввалини баҳори наздикшуда тасвир шудааст. Зимистон ҳанӯз нарафта бошад ҳам («белеет снег»), аммо дар табиат аллакай дигаргуниҳо зиёд аст. Онҳо бо обшавии пайвасти барф алоқаманд буда, дар пайдоиши аввалин чуйчаҳо ифода ёфтаанд, ки бо нағмаву садоҳои тамоман нави зафарбахш («шумят», «гласят») қорбаст шудаанд. Ҳунари баланди тасвирпардозии шоири рус низ дар он аст, ки онҳо «Обҳои баҳорӣ» -и табиатро аз хоби тӯлонӣ берун оварда, рамзи эҳёи табиат ва қуввати нав буданро таъкид менамояд.

Дар банди дуом бошад садои чӯйборон ба як даъвати фараҳбахш муттаҳид мешаванд: «Весна идет!» («Баҳор меояд!»). Онҳо ҳамчун муждадиҳандагони асосии баҳор амал мекунанд, ки барои огоҳ кардани табиат дар бораи тағйирёбии муъҷизавӣ омадаанд. Рафтани баҳорро бо пайдо шудани маликаи сеҳроке монанд кардан мумкин аст, ки фиристодагонаш хабари омадани ўро дар ҳама ҷо паҳн мекунанд.

Дар банди сеюм боз як гуруҳи муъҷизавии образҳо пайдо мешаванд, ки ҳамсафари баҳор ҳастанд ва ба дастгирӣ ва мустаҳкам намудани қудрати вай даъват шудаанд. «Хоровод... майские дни» аз паси маликаи сеҳроке меравад. Аввали баҳор ханӯз бо боқимондаҳои қувваи зимистон маҳдуд аст: барф, шабнам, шамолҳои хунук. Фақат дар моҳи май зимистон ниҳоят аз ҳукуқи худ даст мекашад ва табиат бо тамоми шукуҳи худ гул мекунад. Адиби рус тамоми хусусиятҳои зимистон ва баҳори зодгоҳашро бо ҷаззобияти хос эҳсос намуда, рӯйи коғаз овардааст.

Дар тарҷумаи Фарзона низ шеърӣ «Обҳои баҳорӣ» дар руҳ эҳсосоти баланди шодиву нишот ва равшанӣ эҷод мекунад. Табиати саҳро ба худ «хилъати нуқрагун» ба бар карда, аз омадани «баҳори ҳучастапай» обҳои хуфтагари хабардор мекунад. «Обҳои баҳорӣ» муждадиҳандаи арӯси сол буда, одаму оламо муборақбод мекунанд. Омадани баҳор рамзи бедорӣ ва гулгулшукуфии на танҳо табиат, балки неруи зиндаи инсонро низ ифода менамояд. Онҳо бо илҳоми тозаӣ эҷодӣ ва умед ба ояндаи дурахшон алоқаманданд.

Истифодаи ибораву калимаҳои «хилъати саҳро», «хоби дай», «соҳилони хуфта», «баҳори ҳучастапай», «рӯзони пурнишот», «парниёни ишқу фараҳ», «нуқрагун», «урдибиҳишт», «рақсобарақс» [42, с. 242] ниятҳои гуянда ва тарҷумонро ба ҳам пайванд кардааст. Бо истифодаи санъатҳои бадеии ташбеҳ, тавсиф ва истиора тарҷумаи шеър ба забони тоҷикӣ боз ҳам ҷолибу таъсирбахш баромадааст. Бедории табиатро ба «шикастани хоби дай», обҳои баҳориро ба «қосидони поки баҳори ҳучастапай», моҳи майро ба «урдубиҳишт», рӯзҳои шодро ба «парниёни ишқу фараҳ» [42, с. 242] монанду тавсиф намудааст.

Адабиётшинос А. Самадов дар асараш «Мақтаби тарҷума» оид ба истеъдоди тарҷумонии Фарзона чунин навиштааст: «Кас гумон мекунад, ки баъзе шеърҳои маҷмуаи «Найсон» бо усули тахтуллафзӣ баргардон шудаанд, вале вақте тарҷумаҳоро бодикқат мутолиа мекунад, мебинед, ки тарҷума мукаммалу оҳангнок ва бо дарки руҳу қудрати нусхаи аслии иҷро шудааст. Пайдост, ки Фарзонабону вожа ба вожа амонатдории худро ҳис мекунад» [121, с. 68].

Дуруст аст, ҳангоми мутолиа намудани тарҷумаҳои Фарзона, асари тарҷумавӣ будани онро эҳсос намекунем, чунки дар сатҳи баланди касбӣ тарҷума шуда, ба дили хонанда фараҳмандӣ меорад. Ба ин монанд шеъри дигари адиби рус Федор Тютчев «Яркий снег сиял в долине» («Водии хуфта барфдомон аст») мебошад, ки соли 1836 эҷод шуда, асли он чунин аст:

Аз Федор Тютчев:

Яркий снег сиял в долине,-
Снег растаял и ушел;
Вешний злак блестит в долине,-
Злак увянет и уйдет.

Но который век белеет
Там, на высях снеговых?
А заря и ныне сеет
Розы свежие на них! [77, с. 41]

Тарҷумаи Фарзона:

Водии хуфта барфдомон аст,
Барф ҳам дергаҳ намепояд.
Хӯшаи сабзгуна мерахшад,
Боз ҳам бар завол меояд.

Баъди мо низ барф меборад
Дар сари қуллаи амомасафед.

Боз дар пой кӯҳ мекорад,

Гули садбарги сурхро хуршед [42, с. 246].

Аз сарчашмаҳо маълум аст, ки ин адиби рус 22 сол дар Аврупо зиндагӣ кардааст. Лекин ӯ ҳамеша бо анъанаву суннатҳои миллати рус ҳамроҳ буда, аз кучо буданаширо аз хотир намебаровард. Мавзӯи асосии шеърҳои ӯ тасвири табиат ва ҳодисаҳои табиӣ мебошад. Федор Тютчев бо як руҳияи баланди эҷодӣ дигаргун гаштани манзараҳои кӯҳу водиҳои зодгоҳашро бо таркибу ибораҳои «яркий снег», «вешний знак», «высях снеговых», «свежие розы» [77, с. 46] тасвир намудааст. Шоир барои ифодаи фикр вожаву таъбироти душворро истифода намебарад, баръакс ӯ чунон тавсифҳоеро мепазирад, ки фаҳмову одианд ва ба қалби ҳар хонанда наздиканд. Табиат дар назари шоир доимо дар тағйиру навгарой аст, дигаргуншавии ҳодисаҳои табиат, фаслҳои сол, ҷои шабро гирифтани рӯз ва ғайра.

Фарзона дар навбати худ ҳолати руҳӣ, шавқу завқи шоирро ба назар гирифта, эҳтиёткорона бо истифодаи калимаву таркибҳои «води хуфта», «хӯшаи сабзгуна», «куллаи амомасафед», «гули садбарги сурх» [42, с. 246] ба шеър навиву тозагӣ бахшида, моҳияти аслии шеърро ифода намудааст. Таҳлил нишон дод, ки Фарзона тарҷумаи таҳтуллафзӣ накарда, ба ҷойи баъзе калимаву ибораҳо таркибҳои тозаэҷоди хешро истифода намудааст. Ба монанди «Яркий снег сиял в долине»-»води хуфта барфдомон аст», «но который век белеет»-»баъди мо низ барф меборад», «на высях снеговых»-»сари куллаи амомасафед» ва ғайра. Инъикоси нури хуршед аз тарафи барфи води рахшон берун аз тарҷума мондааст. Ба тарҷумаи байти охир нигоҳ мекунем:

Аз Федор Тютчев:

А заря и ныне сеет

Розы свежие на них!... [77, с. 41]

Дар тарҷумаи Фарзона:

Боз дар пой кӯҳ мекорад,

Гули садбарги сурхро хуршед [42, с. 246].

Дар мисраи охирин калимаи «сурх» илова карда шудааст. Агар дар асл шоири рус «садбарги тозаву тар»-ро дар назар дошта бошад, Фарзона онро обу ранги тоза бахшида, «садбарги сурх» овардааст. Калимаи «заря» бо калимаи «хуршед» ҳаммаъно шуда, ба тарҷума як ҷило, тобиш ва таровати тозае зам намудааст. Зимни тарҷума Фарзона мазмуну моҳияти шеърро дарк намуда, манзараҳои дилфиреби табиат ва ҳассосияту ҷозибай руҳии адиби русро тараннум кардааст.

Ашъори пурмазмун ва пурмухтавои адиби рус диққати дигар шоирони тоҷикро ба худ ҷалб намудааст. Ба ин мазмун шоири тоҷик Доро Начот низ дар маҷмуаи ашъораш «Гулҷӯшаҳо», ки соли 2016 нашр шудааст, аз тасвири манзараҳои дилнишини Ф.Тютчев илҳом гирифта, 18 шеърҳои чормисраиӣ ўро ба забони тоҷикӣ тарҷума намудааст.

Аз Федор Тютчев:

Не то, что мните вы, природа:
Не слепок, не бездушный лик –
В ней есть душа, в ней ест свобода,
В ней есть любовь, в ней есть язык... [77, с. 42]

Тарҷумаи Доро Начот:

Табиатро махон беёду беҳуш,
Табиатро мағӯ, ки бениёз аст,
Басо ҷону басо озодӣ дорад,
Дар ў бас ишқу бас изҳори роз аст [18, с. 507].

Шоир Доро Начот шеъри адиби русро бо сабку услуби ба худ хос тарҷума намудааст. Тарҷума сатр ба сатр набуда, бо иловаи калимаву ибораҳо, ба монанди «беёду беҳуш», «бениёз», «изҳори роз» баргардон шудааст. Маълум мешавад, ки шоир аз рӯйи раводиди худ табиатро тасвир намудааст. Дар коргоҳи мутарҷим хусусияти табиат «В ней есть любовь, в ней есть язык» дар сифати шоиронаи тоҷикӣ «Дар ў бас ишқу бас изҳори роз аст» бадал шуда, ифодаи «в ней есть язык» («дар вай забон ҳаст») партофта шуда, «бас изҳори роз аст» тарҷума шудааст. Мутарҷим кӯшидааст, ки ба абёти тарҷума ҷузъиёти

точикӣ ворид намояд. Аз муқоисаи тарҷумаи ин ашъори Тютчев вижагиҳои баргардони Фарзона ва Доро Начот маълум мегардад. Агар тарҷумаҳои Фарзона ба асл наздик бошанд, дар тарҷумаҳои Доро Начот ин наздикӣ он қадар эҳсос намешавад.

Эҷодиёти Федор Тютчев на он қадар зиёд аст. Аз рӯйи маълумоти сарчашмаҳо шоир беихтиёр дар зерӣ таъсири таъбу кайфият ё идеяҳои, ки ӯро ногаҳон пахш мекард, якбора эҷод кардааст. Дар ин хусус И.С. Тургенев дуруст қайд кардааст, ки ашъори Федор Тютчев бо ҳаёти ӯ комилан ягона аст. Ҳар як ҳодисаву воқеоти ҳаёташ дар шеърҳои инъикос ёфтаанд. Бинобар ин, мавзӯҳои шеъраш ҳолати руҳӣ ва шахсии ӯро ифода намуда, гуфтугӯи файласуфонаи ботинӣ ва арзиши образҳои бадеӣ мебошад. Шоир тараннумгари фақат табиат набуда, осори ишқ ва эҳсосоти руҳии инсонро низ дар офаридаҳои таҷассум намудааст. Шеъри «В разлуке есть высокое значение» (Ҳар қадар ҳам дӯст дорӣ беҳисоб), моҳи августи соли 1851 дар мавзӯи ишқ ва чӯдой навишта шудааст, ки ба асли он тавачҷуҳ менамоем.

Федор Тютчев:

В разлуке есть высокое значение:

Как ни люби, хоть день один, хоть век,

Любовь есть сон, а сон - одно мгновение,

И рано ль, поздно ль пробуждение,

А должен наконец проснуться человек... [77, с. 66]

Тарҷумаи Фарзона:

Ҳар қадар ҳам дӯст дорӣ беҳисоб,

Аз ғами ҳичрон чунин маънӣ биёб.

Ишқ як аср аст ё як рӯзу бас,

Ишқ як хоб аст, хоби як нафас.

Дер ё зуд аз ҳамин хоби мунир

Сӯи бедорӣ биёй ноғузир [42, с. 242].

Қаҳрамони лирикии шеъри мазкур ҳуди шоир аст. Шоир онро ба завҷааш Эрнестина Фёдоровна бахшидааст. Дар ин вақт, муносибати байни ҳамсарон

сард буд ва барои дилгарм кардани Эрнестина Тютчев ин шеърро ба шаҳри Овстуг фиристодааст. Дар маркази шеър мафҳумҳои «ишқ» ва «чудой» гузошта шудаанд. Аллакай дар сатрҳои аввал ӯ изҳор мекунад, ки дар чудой «моҳият, ҳикмат» вуҷуд дорад. Ӯ боварӣ дорад, ки ҳатто муҳаббати қавитарину гуворотарин низ рӯзе ба охир мерасад. Ин андешаи шахси баркамолест, ки на як бору ду бор, ҳам ишқ ва ҳам чудоиро аз сар гузаронидааст. Шоир ишқро «орзу» меномад. Чунин монандкунӣ беихтиёр моро ба ибораи машҳури Педро Калдерон «зиндагӣ орзу аст» водор месозад. Ишқ мисли хоб то абад давом карда наметавонад, «одам бояд бедор шавад» («Должен наконец проснуться человек»). Шеър бо ҳамин суханон ба охир мерасад. Пӯшида нест, ки суханони дар оғоз ва охири суҳбат гуфташуда бештар дар хотир мемонанд. Тютчев ба гуфтаҳои «ишқ, муҳаббат абадӣ нест», диққати махсус медиҳад.

Шоир на танҳо андешамандии қаҳрамони лирикиро нишон медиҳад, балки хонандаро ба мулоҳиза дар бораи суханони гуфташуда водор мекунад. Муаллиф хонандаро тадричан ба чунин ақида меорад, ки ишқ чуз орзу беш нест. Сохтори шеър панҷмисраӣ буда, тамоми эҳсосоти адибро ифода кардааст. Дар ин ҷо ба назар чунин менамояд, ки дар тарҷумаи Фарзона тавсифҳои баландтару ҷолибтаре сурат гирифтаанд, нисбат ба асли шеър. Масалан ифодаҳои «дӯст дорӣ беҳисоб» ба ҷои «как ни люби», «хоби як нафас» ба ҷои «сон одно мгновенье», «ишқ як хоб аст» ба ҷои «любовь есть сон» истифода шудааст. Ба қавли худи Фарзона «барои он ки вучуди ишқ зи қайдҳои замону макону мазҳабу кеш озод аст, ишқ зангиву фарангиву хуросонӣ нест, моли ҷопонӣ нест... Ишқ зеботарин хулосаи тамоми маърифатҳост, ишқ таркиби Худост» [42,64]. Бинобар ин, ба тарҷумаи шеърҳои ишқӣ Фарзона тобишу ҷилои тоҷикона мебахшад. Шоираи тоҷик байти охириро хеле хушоҳангу пурҷило тарҷума намуда, бедор шуданро (пробуждение) бо ифодаи «хоби мунир», ки киноя аз хоби ором аст, тарҷума кардааст:

Аз Федор Тютчев:

И рано ль, поздно ль пробуждение,

А должен наконец проснуться человек... [77, с. 66]

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

Дер ё зуд аз ҳамин хоби мунир
Сӯи бедорӣ биёй ногузир [42, с. 242].

Ифодаи «должен наконец проснуться»-ро бо ифодаи «сӯи бедорӣ биёй ногузир» тарҷума намудааст, ки ин боиси пуробуранг ва таъсирбахш баромадани он гардидааст. Дар тарҷума мушоҳидаҳо оид ба зиндагӣ, хоҳиш ва ормонҳои шоири рус саҳеҳ нигаҳдорӣ шуда, равобити фалсафии ду адиб мустаҳкам шудаанд.

Тавачҷуҳи Фарзонаро он шеърҳои адиби рус Федор Тютчев ҷалб намуданд, ки ҷанбаи воқеӣ, эҳсосӣ ва оҳангҳои ошиқонаи бештарро доштанд. Федор Тютчев миёни хонандагони рус ҳамчун шоири шӯридадил, ошиқи шайдо, баёнгари эҳсосҳои нозук шуҳрат ёфта буд. Маҳз тавассути тарҷумаи ашъори адибони рус хонандаи тоҷик аз адабиёти гаронбаҳои он огаҳӣ пайдо мекунад ва дар баробари он аз маҳорати баланди тарҷумонии мутарҷим лаззати адабӣ мегирад.

Шоири дигаре, ки Фарзона чанд шеъри ӯро тарҷума намудааст Сергей Есенин мебошад. Солҳои 40-70-уми асри XX ба тарҷумаи ашъори Сергей Есенин Лоик Шералӣ ва Бозор Собир машғул шуда, тарҷумаи «Савтҳои форсӣ»-и ӯро «Муъҷизаи шеър» ҳисобидаанд. Аз феҳрасти мухтасари тарҷумаҳои шоирон равшан мешавад, ки нахустин пайкори онҳо дар ин замина ба фазои адабии тоҷикӣ ворид кардани ашъори шоири рус С.Есенин аст. Адабиётшинос Абдулманнони Насриддин дар мақолаи худ бо унвони «Гулбонги шеър» соли 1977 оид ба таълифи асари «Гулафшон» – и Сергей Есенин ибрази ақида намудааст. Абдулманнони Насриддин дар мақола ҷиҳатҳои мусбату манфии эҷодиёти С.Есенин ва тарҷумаҳои Лоик Шералӣ ва Бозор Собирро қайд намудааст. «Сергей Есенин дар қисмати аввалини китоб рустозодаи лоуболест, ки «ба авбошии худ ҳар лаҳза иқрор» аст, хешро «ҷанҷолӣ, қаллоб, кӯчагии ҳарҷоғард» меномад, аммо гардиши бузурги айём ӯро дарси хушёрӣ дод ва ӯ фаҳмид, ки замони нав, замони ҳазл нест, номи

Ленин ақрою афкорро дар гардиш меорад». Ғайр аз ин мунаққид ибраз медорад, ки шоирони тоҷик кӯшиш намудаанд, маъноӣ луғавӣ ашъори шоири русро нигоҳ дошта, ба хонандаи тоҷик пешниҳод намоянд.

Маҳз ин анъанаро Фарзона низ давом дода, шеърҳои «Шомест лочвард, шомест маҳчабин» («Вечером синим, вечером лунным») ва «Тозагулҳо видои ман гӯянд» («Цветы мне говорят – прощай»)–ро ба тоҷикӣ баргардон намудааст. Фарзона дар «Дарёи сӯзон» навиштааст: «Ман густохона тасмим гирифтаам, ки ду шеъри Есенинро ба тоҷикӣ баргардонам. Медонам, ки дар бадали офтоб шамъро намоиш хоҳам дод, аммо умедворам, ки хотири хонандагони азиз ғубор наёбад ва дигарбора ба ёд оваранд шоири дурдастҳои нилуфариро, раҳнаварди бекаронаҳои булуриро, як сахрои чунуни тозанафирро, як азизи дили худро, ки Сергей Есенин ном дорад»[42, с. 39].

Шеъри «Шомест лочвард, шомест маҳчабин» соли 1925 навишта шуда, дар шаш мисраъ шоир тавонистааст оид ба ҷавонии рафтааш, ҳаёти паси сар кардааш амиқу дақиқ маълумот диҳад. Дар байти аввали шеър хонанда бо қаҳрамони асосии он, ки аз солҳои гузаштааш нақл мекунад, ошно мегардад. Замоне ӯ ҷавони зебову хубрӯй буд, лекин вақти бевафо тамоми қувваташро гирифта, ба пирӣ наздик мекунад, ки аз ин ҳолат шоир афсӯс меҳӯрад:

Вечером синим, вечером лунным
Был я когда-то красивым и юным.

Неудержимо, неповторимо
Все пролетело...далече...мимо...

Сердце остыло, и выцвели очи...
Синее счастье! Лунные ночи! [70, с. 42]

Мутарҷим ҳангоми тарҷумаи шеър ҳолати руҳӣ ва эҳсосоти шоири русро бо тамоми ҳассосияту бадеияти хос инъикос намудааст. Фарзона чунон калимаву иборотро корбаст намудааст, ки матлаби С.Есенинро пурра ва муфассал ба хонандаи тоҷик маълум кардааст. Дар асли шеър агар шоир

ноғуфтаҳои худро бо сенукта ифода карда, аз кӣ ва аз чӣ ғусса хӯрданаширо надоништа бошад, тарҷумон онро обуранги бадеӣ бахшида, калимаву ибораҳои нав илова намудааст. Ба монанди «дами мунир», «фасли беназир», «ҷонам ғусурдаох», «тиҳинигоҳ» ва ғайра. Боз як вежагии тарҷумаи Фарзона дар он аст, ки калимаҳои мураккаби навсохтро фаровон истифода бурдааст. Зимни тарҷума шоири тоҷик аз санъати ташбеҳ фаровон истифода намуда, умри рафта ва ҷавониро ба «дами мунир» ва «фасли беназир» монанд кардааст. Вақте ки инсон худро узви зебӣ ва ҷавонӣ медонад, зуд оина акси ҳолро нишон медиҳад ва аз ҷони фарсудаву ҷашмони тиҳинигоҳ хабар медиҳад. Шоири рус дар ин шеър иртиботи инсон ва табиатро низ муайян кардааст, ки инсон меравад, лекин ҳамон «шоми лочварду шабҳои ширмоҳ» боқӣ мемонад. Инчунин, барои тақвияти фикр як калимаи «лунный»-ро – маҳчабин ва ширмоҳ баргардонидааст:

Шомест лочвард, шомест маҳчабин

Ман низ будаам барнову нозанин.

Рафт он дами мунир, он фасли беназир,

Бар ғусса хӯрданам дер аст, дер, дер.

Ҷонам ғусурдаох, ҷашмам тиҳинигоҳ,

Эй бахти нилгун, шабҳои ширмоҳ! [42, с. 289]

Дар шеъри «Тозагулҳо видои ман гӯянд» адиби рус яъсу ноумедӣ ва ба охир расидани ҳаёташро тасвир намудааст. Қаҳрамони лирикӣ худи шоир буда, аз зиндагии гузаштааш афсус меҳӯрад. Шоир дигар намебинад «рӯйи ёру диёри бобой» («её лицо и отчий край»), вай ба ёраш мурочиат карда, мегӯяд ки кунун «ларзаи ҷонкании худро» («гробовая дрожь») чун «навозиш» пазирай мекунам. Зимни тарҷума Фарзона матлаби шоирро бо тамоми аслияту ҳассосият дарк намуда, бо ифодаву таркибҳои муносиб ба забони тоҷикӣ баргардон кардааст:

Асли шеър:

Цветы мне говорят – прощай,

Головками склоняясь ниже,
Что я навеки не увижу
Ее лицо и отчий край.

Любимая, ну что ж! Ну что ж!
Я видел их и видел землю,
И эту гробовую дрожь
Как ласку новую приемлю [70, с. 64]

Тарчумаи Фарзона:

Тозагулҳо видои ман гӯянд
Сар хамонда ба нозу раъноӣ.
Гӯиё баъд аз ин намебинам
Рӯи ёру диёри бобой.

Чӣ кунам, меҳрубони ман, чӣ кунам,
Боз ҳам чашми ташна бикшоям.
Ларзаи ҷонкании худро ҳам
Чун навозиш кунун пазироям [42, с. 290].

Шоира услуби хешро дар тарчума истифода намуда, калимаи «цветы»-ро «тозагулҳо» ифода карда, ба ҷои «Я видел их и видел землю», «Боз ҳам чашми ташна бикшоям»-ро корбаст намудааст. Агар онро ба таври таҳтуллафзӣ баргардон намоем, ин мисраъ «ман онҳоро дидам ва заминро дидам» тарчума мешавад, аммо Фарзона тавонистааст, маънии баланди шеърро бо таркиби «чашми ташна бикшоям» ифода намояд. Қаҳрамонҳои асосии шеъри мазкур «гулҳо» ба ҳисоб меравад. Аз оғоз то анҷоми шеър мавзӯи Ватан, ки бо духтар муқоиса мекунад, ишқи худро нисбати ӯ ибраз намудааст:

И потому, что я постиг
Всю жизнь, пройдя с улыбкой мимо,-
Я говорю на каждый миг,
Что все на свете повторимо.

Не все ль равно – придет другой,
Печаль ушедшего не сгложет,
Оставленной и дорогой
Пришедший лучше песню сложит.

И, песне внемля в тишине,
Любимая с другим любимым,
Быть может, вспомнит обо мне
Как о цветке неповторимом [70, с. 64].

Тарчумаи Фарзона:

Дар лабонам табассуми ҳайрат
Зиндагиро гузаштаам зи канор.
Оқибат даррасидаам, оре,
Ҳама дар даҳр мешавад такрор.

Баъди ман дигаре биёяд, лек
Настурад ғуссаҳои дӯшинро.
Бисарояд ба гӯши фардоҳо
Нағмаҳои равонтар аз инро.

Меҳрубоневу меҳрубони дигар
Баъдҳо дар баҳори муъчизабанд
3-ин тарона маро ба ёд оранд
Чун гули бешабехи бемонанд [42, с. 290].

Дар тарчума Фарзона ҳолати руҳии адиби русро бо истифодаи калимаву таркибҳои «табассуми ҳайрат», «ғуссаҳои дӯшин», «гӯши фардоҳо», «баҳори муъчизабанд», «бешабех», «бемонанд» тасвир кардааст. Инчунин аз тарафи мутарчим ифодаи «баҳори муъчизабанд» истифода шудааст, ки дар асли шеър

калимаи баҳор вучуд надорад. Мутарчими тоҷик аз сабаби он ки гул рамзи баҳор аст, шояд барои тақвияти фикр онро истифода бурда бошад. Байти охиринаи шеър низ аз асли шеър саҳеҳтар тарҷума шудааст, чунки танҳо ифодаи «о цветке неповторимом» бо ифодаи зебои «гули бешабехи бемонанд», яъне нодиру камёфт тарҷума шудааст :

3-ин тарона маро ба ёд оранд
Чун гули бешабехи бемонанд [42, с. 290].

Асли шеър:

Быть может, вспомнит обо мне
Как о цветке неповторимом [70, с. 64].

Муносибат, иртибот ва ҳамназарии Фарзона ба осори С.Есенин ва тарҷумаи он бо ҳисси масъулияти эҷодӣ сурат гирифта, дар натиҷа хонандаи тоҷик имкон ёфт, ки ашъори латиф, зариф ва ҳаяҷоновари шоири русро дар тарҷума мутолиа намояд.

Таъсири адабиёти рус ба ашъори Фарзона хеле воло буда, он дар ашъори тарҷумавии ӯ таҷассум ёфтааст, ки намунаи олии онро дар мисолҳои фавқуззикр ба силки таҳқиқ кашидем.

2.3. Тарчумаи ашъори Анна Ахматова

Яке аз сарчашмаҳои рушду нумӯи адабиёти муосири тоҷик адабиёти халқҳои дигар аст, ки ба воситаи он адабиёти миллӣ нашъунамо меёбад. Тарчума дар адабиёту фарҳанг таърихи дуру дароз дошта, марҳилаҳои гуногунро аз сар гузаронидааст. Маҳз ба воситаи тарчумаи ин ё он асар, оид ба тарзи зиндагӣ, маданият, урфу одат ва анъанаҳои халқҳои дигар ошноӣ пайдо мекунем. Мутарҷимони тоҷику рус барои алоқамандию равобити адабиёту фарҳанги миллӣ саҳмгузори намудаанд.

Фарзона бо усули хоси тарҷумонии худ дар дили ҳар хонанда маъво гирифтааст. Дар илми тарҷумашиносӣ асарҳои тарҷумакардаи ӯ аз ашъори адибони рус Марина Светаева ва Анна Ахматова ҷои махсусро ишғол менамоянд, барои он ки фалсафа ва олами ботинии шоира ба олами файласуфонаи ин шоирони тавоноии рус монандӣ дорад.

Анна Ахматова яке аз шоирони машҳури рус буда, бо осори гаранбаҳояш дар адабиёти «асри нуқрагин»-и рус нақши худро гузоштааст. Ӯ зодаи шаҳри Одесса буда, табиат, зебӣ ва манзараҳои он ҷо дар ашъораш таҷасум ёфтаанд. Давраи эҷодиёти шоири русро ба ду давра ҷудо намудан мумкин аст, яке даврае, ки мавзӯи асосии ашъори ӯ ишқи поку беолоиш, вафодорӣ, муҳаббат нисбат ба Ватан, озодӣ буд ва давраи дигаре, ки мавзӯи шеърҳои ӯ ҷудой, шикваю норизоӣ аз тақдир маҳсуб меёбад. Ашъори Анна Ахматова ба забонҳои гуногуни дунё тарҷума шудаанд. Дар таърихи тарҷумашиносии тоҷик ашъори Анна Ахматоваро К.Насрулло, Б.Фирӯз, Д.Наҷот, З.Абдулло, А.Адҳам ва дигарон тарҷума намудаанд.

Дар маҷмуаи ашъори «Себарга» аз тарафи Фарзона 50 шеъри А.Ахматова, ба монанди «Гӯр кун, гӯр кун, маро, эй бод» [42, 271], «Хира мешавад дар дил ёди рӯшани хуршед» [42, 272], «Нағмаи содаву нуронии ишқ» [42, 272], «Васли ду дил ҷовидонӣ нест, нест» [42, 274], «Беҳобӣ» [42, 275], «Аз кучо тори нуқрагун пайваст» [42, 277], «Аз хонаи сафеду шакарбоғи сабзи ту» [42, 176], «Бо ту эй шӯхписар май нахӯрам» [42, 277], «Хонаро оинабандон кард» [42,

178], «Ман таваллуд шудам на зуд, на дур» [42, 179], «Овах, андар шаҳри бемонанди Петр» [42, 280], «Инак, салом, мешунавӣ чунбиши сабук», «Ба Александр Блок» [42, 281], «Нидо мадеҳ, ки хушам н-ояд» [42, 322], «Хона холи шуд аз амвоҷи садо» [42, 323], «Чудой» [42, 324], «Кӣ рухсат дод, рӯи Нева бинӣ» [42, 325], «Аз Худо шухрат намехоҳам» [42, 326], «Оҳ, он малак, ки субҳи зимистонӣ» [42, 327], «Ҳоло, ки шом лағҷад дар боғ, боғи соҳил» [42,328], «Чун наварӯс гирам» [42, 329], «На асрорҳову на озорҳо» [42, 330], «Густурда бисоти зардро партави шом» [42, 331], «Рӯзони сиёҳи сол бояд» [42, 332], «Ҷоизай, ки омадӣ» [42, 333], «Аввалин бор, ки дасти Эзид» [42, 333], «Ман биянгорам, ин гӯше нашнавад», «Он замоне, ки ба гӯшаш бирасад» [42, 334], «Инак душанбе. Бисту якум. Фурсати шаб аст» [42, 335], «Фохтакро гуфтам, эй куку, бигӯ» [42, 336], «Инак, ин баҳри нуқрафои шимол» [42, 337], «Зани лут» [42, 338], «Ў набифристод куеро дар об» [42, 339], «Чун даргузарад касе аз ин дунё» [42, 340], «Шуморо диҳам хушдоре чунин» [42, 341], «Пешаи кудсии мо, ин пешаи пир» [42, 342], «Ба ёди дӯст» [42, 342], «Хайр набвад, ки шеър саркаши ман» [42, 342], «Соядаст» [42, 342], «Таронаи падруд» [42, 346], «Ман ба тилфон намекунам бовар» [42, 347], «Маро бо қисмати мудҳиш натарсон» [42, 348], «Себаргаи маскавӣ» [42, 349], «Нӯшбоди дигар» [42, 350], «Инак, ин тирамоҳи нексамар» [42, 351] тарҷума шудааст. Фарзона ҳамчун тарҷумони моҳир дар интиҳоби услуб, калимаву иборот, санъатҳои бадеӣ ва дигар воситаҳои забонӣ эҳтиёткор буда, кӯшидааст, ки аз асли шеър дур нарафта, мақсаду маром, маъниҳои бикру баланди онро нигоҳ дорад. Дар баробари ин, воҷасозӣ ва вожаофаринӣ яке аз фаъолиятҳои хунарии Фарзона аст, ки дар ин маврид борҳо таъкид кардаанд. Масалан, шеъри «Бехобӣ» (Бессоница) аз тарафи шоири хушсалиқа чунин тарҷума шудааст:

Где-то кошки жалобно мяукают,
Звук шагов я издали ловлю...
Хорошо твои слова баюкают:
Третий месяц я от них не сплю.

Ты опять, опять со мной, бессонница!
Неподвижный лик твой узнаю.
Что, красавица, что, беззаконница,
Разве плохо я тебе пою!

Окна тканью белою завешены,
Полумрак струится голубой...
Или дальней вестью мы утешены?
Отчего мне так легко с тобой? [3, с. 42]

Тарчумаи шеър:

Зи дур нолаи шабгири гурбаҳо ояд
Ва ҳам садои қадамҳои тезу тундгузар.
Маро чи нағз каломи ту алла мегӯяд:
Се маҳ гузашт, ки хобам намебарад яксар.

Ту боз омадаи чун ҳамеша, беҳобӣ,
Дубора омадаи бо лиқои беҳаракот.
Парирухҳо, қадамат гарчи сахт мамнӯъ аст,
Шунав, ки баҳри ту мехонам ин суруди ҳаёт.

Бубин таровиши нилии нимториқӣ,
Гирифта дидаи тирезаро матои сафед.
Дилам зи муждаи дуре магар тасалло ёфт,
Ки бо ту ёфтам оромиш, эй фурӯғи умед [41, с. 275].

Фарзона дар интиҳоби калимаву таркибҳо озод буда, ҳар як шеъри тарчумашуда бо ҳиссиёту қобилияти эстетикӣ ва ҳунари шоирона баргардон шудааст. Маҳорати тарчумонии Фарзона дар он зоҳир мегардад, ки ӯ тавонистааст, эҳсосот, мақсад ва ҳолати равонии шоирро бо ибора ва таркибҳои «нолаи шабгири гурбаҳо» («кошки жалобно мяукают»), «лиқои беҳаракот»

(«неподвижный лик») муайян намуда, ифодаҳои «суруди ҳаёт», «фурӯғи умед» илова карда шудааст. Ҷои дигар, агар адиби рус «Ты опять, опять со мной, бессонница» гуфта бошад, Фарзона онро «Ту боз омадай чун ҳамеша, беҳобӣ» тарҷума кардааст, ки бо иловаи ифодаи «чун ҳамеша» фикри шоири русро тақвият бахшидааст. Лекин ифодаи «опять со мной» («боз бо ман») партофта шудааст. Фарзона ҳангоми тарҷума эҳсосот ва дарки шоири русро ҳис намуда, ҷумлаҳои саволиро хуб баргардон кардааст. Хусусан, байти охирини шеър бо истеъдоди баланд тарҷума шуда, калимаи «дилам» ва ибораи «эй фурӯғи умед» илова гардидааст.

Анна Ахматова:

Или дальней вестью мы утешены?

Отчего мне так легко с тобой?

Тарҷумаи Фарзона:

Дилам зи муждаи дуре магар тасалло ёфт,

Ки бо ту ёфтам оромиш, эй фурӯғи умед [41, с. 275].

Тарҷумаи шеърҳои шоирони халқҳои гуногун ва нигоҳ доштани вижагии сабки фардии шоирӣ дар он аст, ки адабиёти миллий яқдигарро пурра намуда, бой мегардонад. Фақат нигоҳ доштани тобишу вижагиҳои ҳунарии адабиёти халқҳои дигар ба тарҷумон имкон медиҳад, ки маъно ва муҳити асло дарёбад. Чунки тарҷума пулест, ки адабиётҳоро ба ҳам мепайвандад. Ба воситаи тарҷума захираи луғавии халқу миллатҳо ғанӣ гардида, калимаҳои ҷадид ба забон ворид мегардад. Ба ин гуфтаҳо мисол шуда метавонад, шеъри «Любовь покоряет обманно» (Нағмаи содаву нуронии ишқ):

Анна Ахматова мегӯяд:

Любовь покоряет обманно,

Напевом простым, неискусным.

Еще так недавно-странно

Ты не был седым и грустным

И когда она улыбалась,
В садах твоих, в доме, в поле,
Повсюду тебе казалось,
Что вольный ты и на воле.

Был светел ты, взяты ею
И пивший ее отравы.
Ведь звёзды были крупнее,
Ведь пахли иначе травы,
Осенние травы [3, с. 54].

Тарчумаи Фарзона:

Нағмаи содаву нуронии ишқ
Фатҳи дилҳо бикунад бо афсун.
Аҷаб ин ки ту набудӣ дирӯз
Инчунин мӯйсафеду маҳзун.

Ишқ дар вусъати боғу саҳро
Ишқ дар хонаи ту механдид.
Ту раҳо будию озоднафас
Фарруху покраву тозанавид.

Баски афюни муҳаббат хурдӣ,
Рӯшанӣ ёфтиву руху равон.
Дӯш дар чашми муҳаббатасаро
Буд ҳар начм бузургу тобон.
Сабзаҳо атри дигар мекарданд,
Сабзаҳои обон. [41, с. 272]

Шеъри мазкур соли 1910 навишта шуда, ба ҳамсари адиби рус Н. Гумилёв бахшида шудааст. Анна Ахматова дар ин шеър ишқу муҳаббати худро нисбати шахси наздикаш ибраз намуда, дар баробари ин пойбанди ҳиссиёту хоҳишҳои

нав шудани инсонро ба таври фалсафӣ ироа намудааст. Шеър қаҳрамони лирикӣ надошта, фақат андешаҳо оид ба нақши ишқу муҳаббат дар зиндагии шоири русро дар бар мегирад. Бо ифодаҳои «вольный ты и на воле», «был светел ты», «пивший ее отравы» таъсири ҳақиқии муҳаббатро ба инсон нишон додааст.

Дар тарҷумаи Фарзона низ мавзӯи ишқ ҳамчун ҳиссиёти баланди инсонӣ ифода ёфтааст. Банди аввали шеър бо ифодаи «Нағмаи содаву нуронии ишқ» оғоз шудааст, ҳарчанд ки дар тарҷумаи таҳтуллафзӣ он «Ишқ бофиреб пахш мекунад» мебошад. Ин аз он далолат медиҳад, ки тарҷумон барои таъсирбахш баромадани шеър бо истифодаи санъати ташбеҳ ишқро ба «нағмаи содаву нуронӣ» монанд кардааст. Инчунин, дар банди дуюм мутарҷим калимаи «ишқ»-ро илова намуда, матлаби шоирро таъкид кардааст. Фарзона ба тарҷумаи шеър ба воситаи калимаву ибораҳои «озоднафас», «тозанавид», «афюни муҳаббат», «чашми муҳаббатасаро», «сабзаҳои обон» ҷило ва тобишҳои тоза бахшида, ҳолати равонии шоири русро мушаххастару дилчасптар баён намудааст. Дар тарҷума Фарзона калимаву ибораҳои нодирро истифода намуда, хонандаи хешро ба андеша кардан водор месозад. Зимни тарҷумаи мисраи охири Фарзона таркиби «осенние травы»-ро «сабзаҳои обон» баргардон намудааст. Дар луғат калимаи «обон» маънои моҳи ҳаштуми соли шамсӣ, ки мутобиқ бо моҳи дуюми тирамоҳ аст, мебошад. Масалан мутарҷим метавонист ин ифодаро «сабзаҳои тирамоҳӣ» тарҷума намояд, лекин истеъдоди вожаинтиҳобкунии шоири тоҷик волову беназир аст.

Шеъри дигар «Сердце к сердцу не приковано» («Васли ду дил ҷовидонӣ нест, нест») мебошад, ки аз тарафи шоири рус соли 1911 таълиф шуда, дар мавзӯи ишқ, бевафоии ошиқ навишта шудааст. Анна Ахматова ишқи қаҳрамони лирикии худро софу беолоиш ва ҷовидонӣ тасвир намудааст. Дар назди мо шоира зани қавиירוдаву ботамкинро тасвир карда, арзишҳои инсонӣ ва ҳиссиётҳои худро аз ҳама чизи дунё боло мегузорад ва, ҳатто, оромии худро аз марг тақозо мекунад:

Сердце к сердцу не приковано,

Если хочешь – уходи.
Много счастья уготовано
Тем, кто волен на пути.

Я не плачу, я не жалуясь,
Мне счастливой не бывать.
Не целуй меня усталую,-
Смерть придётся целовать.

Дни томлений острых прожиты
Вместе с белой зимой.
Отчего же, отчего же ты
Лучше чем избранник мой? [3, с. 64]

Дар тарчума низ Фарзона аз мавзӯи асли шеър дур нарафта, дар сохти чормисрай бо вожаву ибороти саҳеҳу дилангез ҳолати равонии қаҳрамони шеърро тасвир кардааст. Аз мисраи аввал маълум мегардад, ки бо такрори калимаи «нест» шоира аз ҷовидонӣ набудани васли ду дил ёдовар шуда, ба ишқ боварӣ надоштани худро таъкид мекунад:

Васли ду дил ҷовидонӣ нест, нест,
Гар ту мехоҳӣ, бирав, аз ман бирав!
Баҳри ҳар вораставу озодгард
Роҳи нав пеш оварад тавфиқи нав [41, с. 274]

Ишқ мояи асосии ҳаёт аст. Оғози ишқ дар тинати қаҳрамони лирикӣ як дигаргунии бузург дар олами ботинии ӯ, як ҳаракати пурасроре ба вучуд меорад. Лекин ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, шоира дурӣ аз ошиқро бо марг муқоиса мекунад. Фарзона бо ибораҳои «ман намегириям», «наменолам дигар» кавииродагиву мустаҳкамӣ ва тобоварии занро нисбати ҳар душворӣ хеле моҳирона тасвир намудааст. Агар шоири рус «Не целуй меня усталую» гуфта бошад, Фарзона онро бо сабки маҳсуси худ «Ҳастаам, бо бўса таскинам мадеҳ» тарчума кардааст:

Ман намегирам, наменолам дигар,

Бахтро дигар намегӯям, биё.

Хастаам, бо бўса таскинам мадеҳ.

Инак, инак, марг мебӯсад маро [41, с. 274]

Дар банди охирини шеър Фарзона ба чои «Дни томлений острых прожиты», «Рӯзгори сӯзу сози ман гузашт»- ро истифода намудааст, ки хеле чолибу таъсирбахш баромадааст. Шоири тоҷик зимни тарҷумаи ибораи «белою зимой» «зимистони сафед» гуфта метавонист, лекин ӯ хунари маъниофаринии худро ба кор бурда, онро «як зимистон аз ғамат ларзидаам» баргардон кардааст, ки дар назари хонанда манзараи ҳам фасли сармо ва ҳам ғами қаҳрамони лирикӣ намудор мешавад. Дар байти охир ифодаҳои «фош гӯ», «махз ту» илова шудааст:

Рӯзгори сӯзу сози ман гузашт,

Як зимистон аз ғамат ларзидаам.

Фош баргӯ, ту, чаро ту, махз ту

Баргарӣ аз он ки ман бигзидаам [41, с. 274].

Лирикаи ишқии Анна Ахматова якрангу якмазмун нест. Ӯ ошиқро на танҳо ба дараҷаи идеал бардошта, ҳамаи орзую умед ва бахту саодати хешро ба номи ӯ вобаста кардааст, балки ободию осудагии тамоми ҳаётро низ аз ҳастии ӯ доништааст. Қобили зикр аст, ки дар ашъори ӯ шеърҳои низ во мехӯранд, ки аз беқадрии ишқ, бевафоии ошиқ бештар талқин менамояд. Шеъри « Твой белый дом и тихий сад оставлю» («Аз хонаи сафеду шакарбоғи сабзи ту») ба ин мисол шуда метавонад:

Твой белый дом и тихий сад оставлю,

Да будет жизнь пустынна и светла.

Тебя, тебя в моих стихах прославлю,

Как женщина прославить не могла.

И ты подругу помнишь дорогую

В тобою созданном для глаз её раю.

А я товаром редкостным торгую –

Твою любовь и нежность продаю [3, с. 58]

Дар тарчума Фарзона бо ифодаҳои «шакарбоғи сабз», «поку навдуруд», «козиби хешофаридаат», «моли нодира» ба мазмуни шеър рангу ҷилои тоза бахшидааст. Дар ин шеър мавзуи муҳаббат ва қадри одамай алоқамандона мавриди муҳокима қарор гирифта, ишқи ҳақиқӣ дар асоси эҳтироми ҳамдигар мустаҳкам шуданаширо ёдовар мешавад:

Аз хонаи сафеду шакарбоғи сабзи ту,
Рафтам, ки зиндагӣ бишавад поку навдуруд.
Дигар фақат ба шеъру сухан менавозамат,
Он сон ки ҳеч зан натавонад туро сутуд.
Андар биҳишти козиби хешофаридаат
Ёде кун аз азизтарин ёри ошно.
Ман лек моли нодира хоҳам фурӯхтан,
Ишқи турову меҳри туро мекунам баҳо [41, с. 278]

Зимни тарчума Фарзона ба ҷои иборай «тихий сад» иборай «шакарбоғи сабз», ба ҷои «пустынна и светла» иборай «поку навдуруд»-ро истифода бурдааст, ки агар таҳтуллафзӣ тарчума намоем, ин ибораҳо «боғи хомӯш» ва «холиву равшан» мешаванд. Ин аз он далолат медиҳад, ки Фарзона бо вожаофариниву тасвирпардозиаҷ ба шеъри тарчумашуда нури тозае зам намудааст. Агар шоири рус калимаи «стихах»-ро истифода намояд, Фарзона иборай «шеъру сухан»-ро истифода кардааст. Ҷои дигар ба ҷои «в тобою созданном для глаз её раю» – «андар биҳишти козиби хешофаридаат» тарчума намуда, ифодаи «для глаз» берун монда, ифодаи «козиби хешофаридаат» илова шудааст. Калимаи «козиб» дар луғатҳо ба маънои «дурӯғгӯй» омадааст, яъне дар тарчумаи Фарзона маънои «биҳишти дурӯғии худофаридаат»-ро дорад, ки дар асли шеър ба назар намерасад. Ё байти охири низ, хеле ҷолибу зебо тарчума шудааст:

Ман лек моли нодира хоҳам фурӯхтан,
Ишқи турову меҳри туро мекунам баҳо [41, с. 278]

Асли шеър:

А я товаром редкостным торгую –

Твою любовь и нежность продаю [3, с. 58]

Шеъри дигари Анна Ахматова «Разлука» («Чудой») унвон дошта, дар он лаҳзаҳои аз ҳамсараш Н.Гумилёв дур будани шоири рус тасвир ёфтааст. Мавзӯи шеър дар номаш ифода ёфта, шахси лирикӣ оид ба бевафоии ошиқ, ки дирӯзакак нидо мекард: «Не позабудь» («фаромӯш накун») нақл мекунад. Дар шеър мушоҳида мешавад, ки А.Ахматова, зани кавиירוда, ботамкин, доно ва дар назди ошиқ сар ҳам нокардари тасвир намудааст. Аз рӯйи ақидаи шоир харчанд ки қаҳрамони лирикии шеър дорои чунин хусусиятҳо аст, лекин ба хушбахт будан ҳуқуқ дорад:

Вечерный и наклонный

Передо мною путь.

Вчера ещё, влюбленный,

Молил: «Не позабудь».

А нынче только ветры

Да крики пастухов,

Взволнованные кедры

У чистых родников [3, с. 64]

Тарчумаи Фарзона:

Пеши ман боз мешавад раҳи нав,

Роҳи хамхурда бар нишебии шом.

Ёр дирӯзакак нидо мекард:

Ёд кун, ёд кун, мудом, мудом.

Ҳолиё бод монда, боди ғариб

Ва ҳаёҳӯи дури чӯпонон.

Дар бари чашмасори оиначашм

Чанд ҷалғӯзаест пурҳаяҷон. [41, с. 412]

Дар тарҷума шеърӣ мазкур бо мисраи «Пеши ман боз мешавад раҳи нав» оғоз шудааст, ки хонандаро оид ба боз шудани роҳи нав, ҳаёти нави зиндагӣ фикр кардан водор месозад. Лекин аз мисраҳои баъдӣ маълум мешавад, ки шахси лирикӣ аз ҷудоии худ аз ошиқ сухан ронда, хешро ба «бод» монанд мекунад. Фарзона дар тарҷума калимаву таркибҳои «дирӯзакак» («вчера ещё»), «роҳи хамхурда» («наклонный»), «боди ғариб» («ветры»), «ҳаёҳуи дури ҷӯпонон» («крики пастухов»), «чашмасори оинаҷашм» («чистых родников»), «чалғӯзаест пурҳаяҷон» («взволнованные кедры»)–ро истифода намудааст, ки олами тоҷиконаро тараннум менамояд.

Тарҷумаи осори Анна Ахматова аз ҷониби Фарзона ганҷинаи адабиёти тоҷикро бою ғанӣ гардонида, бо олами рангини шеърҳои адиби рус хонандаи тоҷикро ошно месозад. Фарзона бо истифодаи калимаву таркибҳои нодир ҳунару истеъдоди тарҷумонии хешро ҷило бахшида, ҳусну кубҳи шеърро равшантару возеҳтар мегардонад.

2.4. Ашъори Александр Блок ва Марина Светаева дар тарҷумаи Фарзона

Диққати мутарчимони тоҷикро ашъори шоирони рус Александр Блок ва Марина Светаева ҷалб намудааст. Александр Блок яке аз шоирон ва мунаққидони миллати рус буда, нахустин шеърҳояш дар матбуоти даврии соли 1903 ба таъб расидааст. Блок шоири романтик, сарояндаи ишқ, вассофи Ватан буд. Аз баъзе нигоштаҳои ёддошти Блок бармеояд, ки бо адабиёти форс-тоҷик ва намояндагони алоҳидаи он ба туфайли навиштаҳои А.С. Грибоедов шинос шудааст. Бинобар ин, Блок дар ашъораш на танҳо ба мазмуну мундариҷаи осори адабиёти классикии форс-тоҷик, балки ба ҷиҳатҳои шаклии адабиёти форсии тоҷикӣ пайравӣ кардааст. Ҳамин руҳияи гароиши Блок ба адабиёти форс-тоҷик, яъне корбурди таркибҳои савтӣ ва нахвӣ, истеъмоли таъбирҳо дар байту шеърҳо, авзону қофия ва ғайра, дар ашъори ӯ сабаб гардиданд, ки шоирону адибони тоҷик эҷодиёти Блокро биомӯзанд ва намунаҳое аз осори ӯро тарҷума ва пешниҳоди хонандаи тоҷик кунанд. Ба тарҷумаи ашъори шоири рус А. Блок тарҷумонон И. Идиев, Ш. Мастон, К. Насрулло, М. Ғоиб, Қ. Киром ва Фарзона машғул шуда, услубу сабки ашъори ин шоири ширинкаломи русро ба хонандаи тоҷик ошно намудаанд. Ҳар як тарҷумон дар баргардонии шеърҳои Блок сабки фардии хешро истифода намудааст, аз ҷумла шоири беҳамто Фарзона чанд шеъри адиби русро бо завқу услуби хосса ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст.

Дар маҷмуаи «Найсон» шеърҳои «Оинаи боз» [42, 266], «Басо одам гузашту бас наво хуфт» [42, 267], «Рӯзгоре ғуссаҳои дерин васл менамуданд» [42, 267], «Дар барфистон» [42, 268], «Чун барф боутуфатӣ, эй тозаву мунир» [42, 269], «Субҳи Маскав» [42, 270], «Кӯча, доруҳона, шаб, фону» [42, 270] баргардон шудаанд. Ашъори Александр Блок ба мавзӯҳои гуногун бахшида шуда, масъалаҳои мубрами замони худро тасвир намудааст. Масалан, шеъри «Басо одам гузашту бас наво хуфт» («Многое замолкло, многие ушли...») бо тасвирсозию маъниофарии наво тоза чунин тарҷума шудааст:

Басо одам гузашту бас наво хуфт,
Басо андеша дар ҳайратсаро хуфт.
Чакомак монду рӯзони диловез,
Ҳақиқат монду ту мондиву ман низ.
Нигар бар рафтаву илқои пандаш,
Ба хуршеди пагоҳу нимхандаш.
Дилам чун рӯз шуд ойинаи боз,
Биё, боре ба акси худ назар соз [42, с. 267].

Асли шеър:

Многое замолкло, многие ушли.
Много дум уснуло на краю земли.
Но остались песни и остались дни.
истина осталась: мы с тобой – одни
Всё, что миновалось, вот оно – смотри:
Бледная улыбка утренней зари.
Сердце всё открыто, как речная гладь.
Если хочешь видеть, можешь увидеть [62, с. 86]

Шеъри мазкур моҳи июни соли 1903 навишта шудааст. Мазмуну муҳтавои он инсонро водор месозад, ки дар бораи гузаро будани ҳаёт ва бебозгашт будани рӯзҳо андеша намояд. Қаҳрамони лирикии шеър худи шоир буда, ба маҳбуба ишора намуда, гузашти умрро талқин мекунад. Мутарчим низ кӯшидааст, ҳиссиёту руҳияи ботинии адиби русро дар тарҷума нигоҳ дошта, бо калимаву таркибҳои «ҳайратсаро» (край земли), «чакомак» (песни), «рӯзони диловез» (дни), «хуршеди пагоҳ» (утренней зари), «нимханд» (бледная улыбка) ба шеър мазмунӣ чаидид зам намояд, лекин дар мавриди ифодаи «как речная гладь» (чун сатҳи дарё) берун аз назари мутарчим мондааст. Агар шоири рус «многое замолкло» гуфта бошад, Фарзона онро «басо одам гузашт» ифода намудааст. Инчунин, маҳорати тарҷумонии Фарзона дар он аст, ки ба шеъри русӣ ҷилои тоҷикона мебахшад. Масалан, дар байти охири шеър калимаи

«оина» илова шуда, хонандаро ба олами дигар ворид месозад, чунки оина мояи равшаниву фараҳмандӣ мебошад:

Дилам чун рӯз шуд ойинаи боз,
Биё боре ба акси худ назар соз [42, с. 267].

Асли шеър:

Сердце всё открыто, как речная гладь,
Если хочешь видеть, можешь увидеть [62, с. 86]

Шеъри дигар «Кӯча, дорухона, шаб, фонус» мебошад, ки оҳанги фалсафӣ дошта, мавзӯи бебақоии ҳаётро, ки мо пойбанди он ҳастему саргардонем, дар бар мегирад. Шеър дар таърихи моҳи октябри соли 1912 эҷод шуда, ба мачмуаи «Страшный мир» ворид шудааст. Сатрҳои шеър пурра ҳолати вазнини шоири русро инъикос менамояд, зеро дар ин давра падар ва писархонди шоир вафот мекунанд. Бинобар ин, дар ҳар шеъри дар ин солҳо эҷодкардаи ӯ бебақоиву бевафоии ҳаёт ва ноумедиву дилмондагии инсон аз зиндагӣ ифода ёфтааст:

Ночь, улица, фонарь, аптека,
Бессмысленный и тусклый свет.
Живи ещё хоть четверть века –
Всё будет так. Исхода нет.

Умрешь – начнешь опять сначала
И повторится всё, как встарь:
Ночь, ледяная рябь канала,
Аптека, улица, фонарь [62, с. 84]

Тарҷумаи шеър:

Кӯча, дорухона, шаб, фонус,
Хирануре меҳазад ғамгин.
Чоряк асри дигар ҳам зӣ,
Инчунин бинӣ, на беш аз ин.

Гар бимири в-ар зи нав рӯӣ,

Умри пешин мешавад такрор.

Кӯча, дорухона, шаб, фонус,

Шӯшаҳои рах-рахи чӯйбор [42, с. 270].

Фарзона ҳамчун мутарҷими боистеъдод фалсафаи шоири русро дар охир надоштани ҳаёт ва давраи сарбаста будани он пайғирӣ намуда, ҳаёт ва маргро ҳамрадиқ тасвир кардааст. Тарҷумон ғояи азнавтавлидшавии инсонро зебо тарҷума намуда, бо азобу шиканча ворид шудан ба ҳаёти навро ифода кардааст. Як хусусияти хоси тарҷума он аст, ки ҳар як байт як мазмуни кулро ифода менамояд. Аз сатрҳои аввал тасвирҳои берангу бемаъно дида мешавад: Кӯча, дорухона, шаб, фонус ва хирануре меҳазад ғамгин. Агар боз чоряк асри дигар зиндагӣ кунӣ, боз ҳамон ғамгиниву ноумедиро мебинӣ, идома медиҳад дар байти дуом. Умуман, тарҷумон бо истифодаи таъбирҳои «хиранур», «в-ар зи нав рӯй», «умри пешин» асолати шеърро нигоҳ доштааст. Махсусан, калимасозиву калимаороии Фарзона ба тарҷума хусни тоза бахшидааст:

Кӯча, дорухона, шаб, фонус,

Шӯшаҳои рах-рахи чӯйбор [42, с. 270].

Шеъри дигар «Чун барф боутуфатӣ, эй тозаву мунир» («Ты так светла, как снег невинный») соли 1908 эҷод шуда, зуд байни мардум машҳур гардид. Мавзӯи аслии шеър ишқу муҳаббати пок буда, вазъу аҳволи қаҳрамони лирикӣ инъикос ёфтааст. Ёр барои адиби рус бурду бунёд, давлату сарват ва умри ҷовидонист:

Ты так светла, как снег невинный.

Ты так бела, как дальный храм.

Не верю этой ночи длинной

И безысходным вечерам [62, с. 92].

Дар тарҷумаи Фарзона шеър боз ҳам маъниву хусни ҷадид касб намудааст:

Чун барф боутуфатӣ, эй тозаву мунир,

Рӯят мисоли маъбади дур аст сап-сафед!

Бар ин шаби дароз маро эътимод нест,

Набвад ба шомҳои мадидат дигар умед[42, с. 269].

Ёр дар тарҷумаи Фарзона чун барф тозаву мунир ва боутофат тасвир шудааст. Хусни ӯ оламгир ва мисоли маъбад сап-сафед, поку беолоиш аст. Ошиқ ба шаби дароз эътимод надорад, умед надорад ба шомҳои мадид, давомдор. Дар тарҷумаи шеър лирикаи ишқии адиби рус бо истифодаи калимаву ибораҳои «боутофат», «тозаву мунир», «шомҳои мадид» мундариҷаи фалсафӣ пайдо мекунад. Хусусияти тарҷумаи Фарзона дар ин ҷо он аст, ки дар мисраи аввал ҷонишини шахсии «ты» партофта шуда, санъати ташбеҳ истифода гардида, ёрро чун барф боутофат ва тозаву мунир, тобон тасвир кардааст. Дар банди дуюм низ ба ҷои ифодаи «давно усталой» – «хаставу афсурдаву гарон» баргардон шудааст, ки истеъдоди шоирро муайян менамояд.

Асли шеър:

Своей душе, давно усталой,
Я тоже верить не хочу.
Быть может, путник запоздалый,
В твой тихий терем постучу [62, с. 92].

Тарҷумаи Фарзона:

Бар ҷони хеш ҳам дигарам эътимод нест,
Бар ҷони сахт хаставу афсурдаву гарон.
Дарқӯби ошӯни баланди ту мешавам
Шояд ба мисли раҳрави шабмонда як замон[42, с. 269].

Инчунин дар тарҷума баъзе ибораҳо ба монанди «ошӯни баланд» («терем»), ифодаи «ба мисли», «як замон» илова шуда, калимаи «тихий» ихтисор гардидааст.

Асли шеър:

За те погибельные муки
Неверного сама простишь.
Изменнику протянешь руки,
Весной далекой наградишь [62, с. 92].

Тарҷумаи Фарзона:

Аз ман агарчи ин ҳама озор дидаї,
Бахшо ба лутфҳо мани уммедворро.
Дасти мадад ба дасти гунаҳкори ман бидех
Эҳдо намо ба руҳи ғарибам баҳорро [42, с. 269].

Маънавиёти қаҳрамони лирикии адиби рус бой аст. Вай орзую умед ва мақсадҳои олий дорад. Новобаста аз он ки вай бевафой кардааст, аз маъшуқа узр пурсида, ба ояндаи нек уммед мебандад. Зимни тарҷума Фарзона ифодаҳои «бахшо ба лутфҳо», «дасти мадад», «дасти гунаҳкор», «руҳи ғариб» истифода намуда, ба шеър маънии воло касб намудааст. Тарҷумаи шеър тамоми ҳиссиёту руҳияи шоири русро дар бар гирифта, ба хонандаи тоҷик эҳдо гардидааст.

Шоири дигаре, ки диққати Фарзонаро ҷалб намудааст, адиби хушсаликаї рус Марина Светаева мебошад. Бузургии назми шоира бо қувва ва бузургии руҳии адибони барҷастаи «Асри нуқрагин» – Анна Ахматова, Сергей Есенин, Борис Пастернак баробар буда, дар ашъораш ҳарчанд, ки аз ватан дур зиндагӣ кардааст, руҳияи ватандӯстиву ҳудогоҳии миллӣ эҳсос мегардад. Марина Светаева зодаи шаҳри Москва буда, бо забонҳои фаронсавию олмонӣ шеър мегуфт. Ҳаёти пурпечутоби адиби рус ўро водор кард, ки дар мавзӯҳои гуногуни иҷтимоию сиёсӣ а фалсафӣ эҷод намояд.

Ба тарҷумаи ашъори шоири рус аввалин маротиба, адиби тоҷик Гулназар Келдӣ пардохта, Марина Светаеваро ба хонандаи тоҷик, ҳамчун шоири барҷастаи миллати рус ошно намудааст.

Ашъори тарҷумашудаи Марина Светаева дар маҷмуаҳои «Себарга» (2010) ва «Найсон» (2019)-и Фарзона оварда шудааст. Дар маҷмуаи аввал 52 шеъри адиби рус тарҷума шуда, дар маҷмуаи сонӣ шеърҳои «Дар понздаҳсолагӣ», «Рӯзакон, рӯзакони тиллоӣ», «Барои Блок», «Ба Анна Ахматова», «Ба Сергей Есенин», «Оина», «Ҳаёт», «Ба унвони Байрон», «Он лаҳза», «Пари парвоз», «Аз миёни барфҳо мебишнави» ва ғайра ба хонандаи тоҷик пешниҳод шудааст.

Шеъри «Баҳрнавард»-и Марина Светаева, ки дар маҷмуаҳои «Себарга» ва «Армон» аз тарафи Гулназар ва Фарзона тарҷума шудааст, бо сабку услуби фардии адибон баргардон гардидааст.

Ҳангоми таҳлил ва муқоисаи тарҷумаҳо умумият ва хусусиятҳои тарҷумаи шоирон муайян мегардад. Агар Фарзона бештар ба қолаб ва вазни шеър аҳаммият дода бошад, Гулназар ба олами эҳсосот ва ҳиссиёте, ки асоси шеъри Марина Светаеваро фаро мегирад, ворид шудааст.

Ба асли шеър ва тарҷумаҳое, ки аз тарафи шоирон ба миён омадааст, таваҷҷуҳ мекунем:

Закачай меня, звёздный челн!
Голова устала от волн!
Слишком долго причалить тщусь,-
Голова устала от чувств:
Гимнов – лавров – героев – гидр,-
Голова устала от игр!
Положите меж трав и хвой,-
Голова устала от войн... [80, с. 75].

Тарҷумаи Гулназар:

Бидеҳ алвончам, эй киштии заррин!
Шудам ман хастаи амвоҷи пуркин!
Умеди соҳилам дур аст чандон-
Шудам ман хастаи ин дарду армон!
Бас аст ин мардиву ин ному шуҳрат!
Шудам ман хастаи ин бочу қисмат!
Маро дар пой кочу сабза бигзор!
Шудам ман хастаи дунёи пайкор! [5, с. 31]

Тарҷумаи Фарзона:

Бидеҳ алвонч маро, заврақи заррини ситора,
Сари ман хаста шуд аз мавҷи дупора.

Дергоҳест, ки ман зӯр занам,
роҳ кашам ҷониби соҳил,
Сари ман хаста шуд аз дарди чигил.

Қахрамонон-ҳама аждар, гимнҳо-
тантанай холии беовозӣ,
Сари ман хаста шуд аз ҳар бозӣ.

Бигузored маро рӯи алаф, дар
бағали сӯзанбарг,
Сари ман хаста шуд охир аз чанг,
ҷони ман хаста шуд аз марг [41, с. 105]

Шоираи рус таи чандин солҳо дур аз Ватан ва ёру наздикон зиндагӣ кардааст. Хусусияти асосии ин адиб дар бочуръатӣ, бузургӣ ва боистеъдодии ӯ зоҳир мегардад ва ӯ тавонистааст дар эҷодиёташ воқеияти ҳодисаҳои замони худро нишон диҳад.

Дар ин шеър Марина Светаева ба воситаи калимаи «волн», яъне «мавч» монета, сахтӣ ва душвории ҳаёти хешро инъикос намудааст. Гулназар низ зиндагии вазнин ва хастагӣҳое, ки шоири рус аз сар гузаронидааст, тасвир намуда, дар вақти тарҷума назари худро ба ин мавзӯ равона кардааст. Хусусияти тарҷумаи Фарзона дар қолаб ва образнокии шеър буда, нигоҳ доштани сабку услуб ва моҳияти он дар назар дошта шудааст. Барои пуробуранг ва таъсирбахш баромадани тарҷума ба байти охирин калимаи иловагӣ низ аз тарафи мутарҷим зам карда шудааст, ба монанди «Сари ман хаста шуд аз мавчи дупора», калимаи «дупора» иловагӣ аст. Тавсифҳое, ки аз тарафи шоир корбаст шудааст ва мутарҷимон низ ба забони тоҷикӣ овардаанд, бадеияти волои шеърро нишон медиҳад. Ба монанди «киштии заррин», «амвоҷи пуркин», «дарду армон», «пои қочу сабза» (Гулназар), «заврақи заррини

ситора», «мавчи дупора», «дарди чигил», «бағали сӯзанбарг» (Фарзона), манзараҳои пурэҷозро тасвир намудаанд.

Шеъри дигаре, ки дар мачмуаи «Найсон»-и Фарзона омадааст «Дар понздаҳсолағӣ» («В пятнадцать лет») унвон дорад. Шеъри мазкур соли 1912 эҷод шуда, дар он фикру андешаҳои файласуфонаи шоири ҷавон инъикос шудааст. Мавзӯи асосии шеър аз байн рафтани айёми бачагӣ ва фаро расидани ҳаёти наврасӣ мебошад. Қаҳрамони лирикӣ худи Марина Светаева буда, ӯ чанд маротиба дар оянда ҳаёташ чӣ гуна шуданахро суол медиҳаду дар ин бора фикр мекунад:

Звенят-поют, забвению мешая,
В моей душе слова: «пятнадцать лет».
О, для чего я выросла большая?
Спасенья нет!

Ещё вчера в зелёные берёзки,
Я убегала, вольная, с утра.
Ещё вчера шалила без причёски,
Ещё вчера!

Весенний звон с далёких колоколен
Мне говорил: «подбегай и приляг!»
И каждый крик шалунье был позволен,
И каждый шаг!

Что впереди? Какая неудача?
Во всем обман и, ах, на всем запрет!
Так с милым детством я прощалась, плача,
В пятнадцать лет. [80, с. 64]

Фарзона олами рангину дилрабои баччагиро бо таркибҳои «субҳи шакарханд», «мӯи бегулола», «гунбади ноқусхона», «шӯҳак» ифода намуда, шеърро дар қолабу сабки хос тарҷума кардааст. Аз сатрҳои аввал маҳорати ибораориву маънисозии тарҷумон эҳсос мешавад. Ӯ дар вақти тарҷума ба ҷои «О, для чего я выросла большая?» «Чаро зуд омад айёми балоғат» овардааст, ки хонанда ҳангоми мутолиа ба андеша фурӯ меравад ва аз айёми гуворои тифлию бачагии худ фикр мекунад. Вай мегӯяд, ки: - дирӯз буд, «аз субҳи шакарханд» миёни дарахтони тӯс озоду беғам мегаштам, шӯҳӣ мекардаму ҳар ҷое, ки хоҳам роҳ рафта дод мегуфтам. – Акнун, ҷӣ маро интизор аст, ҷӣ нокомӣ, ҷӣ сон бахт? - тарҷума намудааст, шоири тоҷик. Вижагии тарҷумаи Фарзона дар ин шеър илова намудани таркибу ифодаҳо, аз қабилӣ «даъват бар шукуфтан», «ичозат буд вақте», «ҷӣ сон бахт», «ба як бор» мебошад, ки муҳтавои шеърро боз ҳам гуворотар гардонидаст:

Алорағми фаромӯшӣ сарояд,
Зи ҷони ман каломӣ «понздаҳ сол»,
Чаро зуд омад айёми балоғат,
Халосӣ набвадам дигар аз ин ҳол.

Ҳамин дирӯз аз субҳи шакарханд
Миёни тӯсҳо мегаштам озод.
Ҳамин дирӯз мӯи бегулола
Раҳораҳ хурраи мекард эҷод.

Баҳор аз гунбади ноқусхона
Маро мекард даъват бар шукуфтан.
Ба ин шӯҳак ичозат буд вақте
Барои роҳ рафтан, дод гуфтан.

Ҷӣ пеш ояд? Ҷӣ нокомӣ? Ҷӣ сон бахт?

Фиреби сар ба сар, манъи ҳама чиз.

Чу пур шуд понздаҳ солам, ба гиря

Чудо гаштам зи тифлиям ба як бор [42, с. 282]

Боз як хусусияти тарҷумаи Фарзона дар он аст, ки мисраи чоруми ҳар як банд дар асли шеър аз чор ҳичо иборат буда, дар тарҷума он аз даҳ ҳичо таркиб ёфтааст. Ба монанди «Спасенья нет!», дар тарҷума «Халосӣ набвадам дигар аз ин ҳол» ё «Что впереди? Какая неудача?», дар тарҷума «Чӣ пеш ояд? Чӣ нокомӣ? Чӣ сон бахт?» ё чои дигар «В пятнадцать лет» дар тарҷума «Чу пур шуд понздаҳ солам, ба гиря» калимаву ибораҳои нав илова шудааст.

Шеъри «Рӯзакон, рӯзакони тиллоӣ» («Ах, золотые деньки») аз қисмати «Ока»-и маҷмуаи ашъори «Фонуси сеҳрнок» буда, лаҳзаҳои айёми бачагӣ дар шаҳри Таруса ва соҳили дарёи Ока мавзуи асосии шеър ба ҳисоб меравад. Марина Светаева дар шеъри мазкур бачагии худро, лаҳзаҳои фаромӯшношуданӣ иброн намуда, он даврро тиллоӣ ном бурдааст:

Рӯзакон, рӯзакони тиллоӣ,
Ку дигар гӯшаҳои хилвати мо?
Марғзорон пуроб мехуфтанд
Нилгунтар зи Окаи зебо.

Ба куҳандайр ханда мекарданд
Зирфунҳои пири гулбардӯш.
Мезад андар миёни боғи қадим
Деги пурнакҳати мураббо чӯш [42, с. 288]

Асли шеър:

Ах, золотые деньки!
Где уголки потайные,
Где вы, луга заливные
Синей Оки?

Старые липы в цвету,

К взрослому миру презренье.

И на жаровне варенье

В старом саду [80, с. 76].

Адиби рус дар шеъри боло айёми поку беолоиши ҳаёти инсонро бо ҳама таровату рангиниаш тасвир кардааст. Шеъри мазкур аз аввалин шеърҳои Марина Светаева ба шумор рафта, манзараи табиати зодгоҳ, мавҷҳои дарёи Ока ва рӯзҳои тобистонии шаҳраки Таруса инъикос ёфтаанд. Таруса – шаҳраке дар вилояти Калуга, дар соҳили дарёи Ока мебошад, ки Фарзона зимни тарчума дар повараки маҷмуа овардааст. Тарчумаи Фарзона нисбат ба асли шеър пурмаънову пуробуранг баромадааст, ки ин аз истеъдоди баланди мутарчим гувоҳӣ медиҳад. Ӯ таркибу ибораҳои «рӯзакони тиллоӣ» («золотые деньки»), «гӯшаҳои хилват» («уголки потайные»), «зирфунҳои пир» («старые липы»)-ро дар тарчума ба маврид истифода намуда, калимаву ибораҳои «Окаи зебо», «куҳандайр», «деги пурнакҳат» аз ҷониби мутарчим илова карда шудааст. Дар бандҳои баъдӣ табиату манзараҳои дилфиреби зодгоҳашро адиби рус тасвир намуда, дубора баргаштани он айёмро хоҳиш кардааст.

Асли шеър:

К Богу идут облака

Лентой холмы огибая,

Тихая и голубая

Плещет Ока.

Детство верни нам, верни,

Все разноцветные бусы.

Маленькой, мирной Тарусы

Летние дни [80, с.76].

Тарчумаи Фарзона:

Пуштаро тасмапеч мекарданд

Абрҳои раванда сӯи Худо.

Мезад оромӯ навчилову кабуд

Мавч бар мавч Окаи танҳо.

Баччагӣ, баччагӣ, дубора бибахш

Ранг бар ранг шаддаи марчон.

Ба Таруса – ба шаҳраки дилбанд

Боздех рӯзҳои тобистон [42, с. 288].

Дар тарҷума ҷои мисраҳои якум ва дуҷум иваз шуда, Фарзона мисраҳои даҳхичоиро интиҳоб намудааст. Агар ба асли шеър назар намоем он аз ҳашт хичо иборат аст. Мутарҷим бо истифодаи ибораву калимаҳои иловагии «навчило», «мавч бар мавч», «танҳо», «баччагӣ», «дубора бибахш», «шадда», «боздех» ба шеър маъниву нузҳати дигар бахшидааст. Лекин дар баъзе мисраҳо аз тарафи мутарҷим калимаҳои «маленькой», «мирной», «все» партофта шуда, ба мисраи чоруми банди аввал калимаи «танҳо» ва ба мисраи охири он калимаи «боздех» илова карда шудааст.

Маҳорати тарҷумони Фарзона дар баргардонии асарҳои назмӣ хеле баланд буда, бо ашъори дилангез, ифодаи образи маънӣ, таркибу ибороту вожаҳои нав дар адабиёти муосири тоҷик мақоми сазоворро соҳиб гардидааст. Таъсири адабиёти рус ба ашъори адиб хеле воло буда, дар ашъори тарҷумавии ӯ таҷассум ёфтааст.

Хулоса

1. Фарзона тавонистааст, анъанаи пушкиншиносии тоҷикро идома дода, барои равобуди адабии тоҷикӣ рус ғанҷинаи бебаҳое эҳдо намояд. Тарҷумаҳои беназири Фарзона, ки руҳи ғояи асло нигоҳ доштааст, солҳои сол барои тарҷумонони минбаъдаи осори Пушкин «дафтари рӯйимизӣ» хоҳад шуд.

2. Муносибат, иртибот ва ҳамназари Фарзона ба осори Ф.Тютчев, С. Есенин муайян гардида, тарҷумаи он бо ҳисси масъулияти эҷодӣ сураи гирифт, ки дар натиҷа хонандаи тоҷик имкон ёфт, ашъори латиф, зариф ва ҳаяҷоновари шоирони русро дар тарҷума мутолиа намояд.

3. Тарҷумаи осори Анна Ахматова аз тарафи Фарзона ганчинаи адабиёти тоҷикро бою ганӣ гардонида, бо истифодаи калимаву таркибҳои нодир, ҳунару истеъдоди тарҷумонии хешро ҷило бахшида, бо олами файласуфона ва рангини шеърҳои адиби рус хонандаи тоҷикро ошно месозад.

4. Хусусияти тарҷумаи ашъори шоирони рус М. Светаева ва А. Блок аз ҷониби Фарзона дар мазмун ва образнокӣ шеър буда, нигоҳ доштани сабку услуб ва моҳияти он дар назар дошта шудааст.

БОБИ Ш

ТАРҶУМАИ АШЪОРИ АДИБОНИ ҒАРБ ВА ШАРҚ

3.1. Тарҷумаи осори адибони Ғарб дар эҷодиёти Фарзона

Фарзона чун тарҷумони боистеъдод ба ашъори адибони Ғарб низ мароқ зоҳир карда, чакидаҳо аз осори И. Гёте, Ҳ. Ҳейне, Ч. Байрон, А. Экзюпериро баргардон намуда, хонандаи тоҷикро бо ашъори ин ситораҳои адабиёти Ғарб ошно гардондааст.

«Девони ғарбиву шарқӣ»-и Гёте аз дуvozдах дафтари ҷудогона ташкил шудааст, ки ҳар як унвони форсӣ ё арабиро бар худ дорад. «Муғаннинома», «Ҳофизнома» ва «Ишқнома» беш аз ҳама аз Ҳофиз ва ғазалҳои ӯ таъсир гирифтаанд. Табиист, ки ҳар дафтари ҳар шеър ба навъе аз аҳволи зиндагии ҳуди шоир низ ранге гирифтааст ва аз ин дидгоҳ ҳам як иртиботи дарунии дубора меёбад.

«Девони ғарбиву шарқӣ»-и Гёте бори аввал ба забони форсӣ аз тарафи мутарҷимон Шучоиддини Шифо, баъд Куруши Сафавӣ тарҷума шуда, мутарҷимони эронӣ дар қиёс бо тарҷумонони тоҷик бевосита аз забони олмонӣ кори ҳудро анҷом додаанд, аммо шоирони тоҷик аз тарҷумаҳои русӣ бештар истифода бурдаанд. Муҳаққиқ М.Мирзоюнус дар сарсухани «Девони Ғарбиву Шарқӣ»-и И.В. Гёте қайд мекунад, ки «баъзе аз шеърҳои адиби олмониро якҷанд мутарҷим ба забони тоҷикӣ тарҷума намудаанд. Чунончӣ, шеъри «Найшакар» аз ҷониби панҷ тарҷумон (Лоик, Миршакар, Фарзона, Шифо ва Сафавӣ) баргардонида шудааст» [11, с. 19].

Дар маҷмуаи «Себарга» 40 шеъри Иохан Гёте, ки тарҷумаи русии он ба қалами мутарҷим В.Левик тааллуқ дорад, аз тарафи шоира Фарзона тарҷума шудаанд. Аз «Муғаннинома» тарҷумаи шеърҳои «Андешаи озодӣ», «Одамсозиву дамандозӣ», «Суханпардозӣ ва пайкарсозӣ», «Ҷасорат», «Найшакар», аз «Ҳофизнома» – «Фатво», «Боз барои Ҳофиз», аз «Ишқнома»,

«Таскини беварор», «Дуруд», «Ногузир», «Нухуфта», аз «Китоби андешаҳо», «Зулайхо», аз «Шикоятнома», аз «Соқинома» – «Мешинам яккаву танҳо», аз «Масалнома» – «Гулбонги булбул», «Умедвори муъчиза», аз «Форсинома», «Падруд» гирдоварӣ шудаанд. Бояд таъкид кард, ки Лоик Шералӣ низ ба ашъори ин адиби олмонӣ мароқ зоҳир намуда, шеърҳояшро аз забони русӣ ба тоҷикӣ тарҷума намуда, ба хонандаи тоҷик пешкаш кардааст.

Силсилаи Гётеномаи Лоик чунин шеърҳои шоири олмониро дар бар гирифтааст: «Чашмаҳо», «Ба Ҳофиз», «Чаҳор файз», «Пайравӣ», «Зулайхо», «Ҳотам», «Иҷоза», «Ҳичрат», «Бепоён», «Фатво». Ин силсила ба иловаи ду шеъри дигари шоири олмонӣ бо номи «Аз «Девони Фарбу Шарк» ба маҷмуаи «Хонаи чашм»-и Лоик бо таҳрири қисмате аз шеърҳо ворид шудаанд [43, 357-371].

Гёте яке аз шоирони барҷастаи олмонӣ буда, ашъораш борҳо ба забонҳои русӣ ва тоҷикӣ тарҷума шудаанд. Дикқати адибро шоирони форсу тоҷик, алаҳхусус, Ҳофиз басо ҷалб намудааст. Ҳарчанд Гёте бо Ҳофиз во нахӯрда бошад ҳам, дар «Девони фарбиву шарқӣ» симои беҳамто ва маҳорати ўро тавсиф намудааст. Вобаста ба ин, якчанд шеърҳои Гётуро дар муқоисаи тарҷумаи Лоик ва Фарзона дида мебароем. Фарзона ва Лоик шеъри «Фатво»-ро аз «Ҳофизнома» аз рӯйи тарҷумаи русии В.В.Левик чунин тарҷума намудаанд:

Облик поэтический Хафиза,
Восхищает полностью правды,
Но порою в частностях выходит
Он из рамок строгого закона...[65, с. 76]

Фарзона:

Чехраи шоиронаи Ҳофиз,
Рӯшан аз партави ҳақиқат шуд.
Гаҳ-гаҳ аммо ҳамин вучуди шариф,
Хориҷ аз ҷадвали шариат шуд...[42, с. 242]

Лоик:

Чехраи шоиронаи Ҳофиз,

Бар дили кас ҳақиқат ангезад.
Нашиносад вале тариқатро,
Аз гуноҳу хато напарҳезад... [43, с. 371]

Аз тарҷумаи адибон маълум мешавад, ки тарҷумаҳо гуногун буда, Гёте чеҳраи шоиронаи Ҳофизро васф намудааст. Дар қиёси як мисраи «Восхищает полностью правды» метавон асолат ва аминии тарҷумаҳои тоҷикиро қазоват кард. Чунки дар тарҷумаи Фарзона «Рӯшан аз партави ҳақиқат шуд» омада, дар тарҷумаи Лоик «Бар дили кас ҳақиқат ангезад» ифода ёфтааст. Гёте боз мегӯяд, ки ӯ дар симои Ҳофиз бародари маънавии хешро дарёфтасту рӯчуъ ба адабиёти форсу тоҷик карда, бештар ба ашъори Ҳофиз, Саъдӣ, Ҷомӣ, Фирдавсӣ, Рӯмӣ ва дигарон дилбохт гаштааст. Бархе аз хонандагон бисёр дар ҳайратанд, ки чаро Гёте маҳз ба Ҳофиз ва ашъораш чунин мафтун шудааст? Сабаб он аст, ки Ҳофиз фалсафаи ишқи инсониро хеле амиқ ба қалам додааст: ҳастии одам, бахту саодати вай, имрӯзу фардои онро ба ишқе, ки ҳар ҷавонмардро ба исёну ошӯб оварда метавонад, вобаста намудааст. Чунончи, дар шеъри „Боз барои Ҳофиз» мегӯяд:

Нет, Гафиз, с тобой сравниться
Где уж нам!
Вьется парус, точно птица,
Мчится по волнам.
Быстрый, легкий, он стремится
Ровно, в лад рулю.
Если ж буря разразится –
Горе кораблю!...[65, с. 87]

Фарзона:

Ҳофиз, баробари ту касе нест, нест,
То ту басте раҳ аст, ки рафтани наметавон.
Рӯ-рӯи мавҷ бол занад чун парандае
Як бодбони пар-пара дар баҳри бекарон.
Чусту сабук шитоб кунад бодбони мо,

Ҳамвору тезпар.
Тӯфон агар ниҳеб кунад, ҳар сафинаро
Марг ояду хатар...[42, с. 229]

Лоиқ:

Ҳофизо, бо ту баробар будан?
Чӣ хаёлест муҳол!
Хешро чун ту ба қадр афзудан?
Нест чуз айни вубол!
Ту чунон киштии паррон биравӣ,
Карда оғард дили дарёро.
Нашавӣ дастхуши тӯфоне,
Ғул-ғул андозӣ ҳама паҳноро...[43, с. 342]

Тарҷумаи ду шоири асил ба ҷаззобияту мазмуннокии ба худ хос аз ҳамдигар фарқ мекунад. Аз мисраъҳои аввали шеър асолат ва озодии афқору андешаи махсуси адибони тоҷик мушоҳида мегардад. Агар дар тарҷумаи русӣ «Нет, Гафиз, с тобой сравниться» омада бошад, дар тарҷумаи Фарзона «Ҳофиз, баробари ту касе нест, нест»- яъне бо такрори калима («нест»), дар тарҷумаи Лоиқ «Ҳофизо, бо ту баробар будан?» – яъне ба таври савол оварда шудааст.

Дар ин шеър Гёте бузургии шоири форсу тоҷикро баён намуда, ӯро ба парандаи беҳамто ва шеърро ба гулхани сӯзон монанд кардааст. Фарзона ба воситаи санъатҳои бадеӣ – ташбеҳ, тавсиф, калимаву таркибҳои «бодбони пар-пара», «бахри бекарон», «чусту сабук», «ҳамвору тезпар» [42, с. 261] ва Лоиқ бошад, таъбирҳои «киштии паррон», «дили дарё», «дастхуши тӯфон»-ро [43, с. 342] истифода бурда, бо услубу сабки хоса тарҷума намудааст. Зимни тарҷума агар Фарзона ифодаи «с тобой сравниться»-ро «то ту базе раҳ аст, ки рафтан наметавон» тарҷума карда бошад, Лоиқ онро «Чӣ хаёлест муҳол!» баргардон кардааст. Дар тарҷумаҳои Лоиқ ва Фарзона рангинии сифати образ ва олами тасвир ба мушоҳида мерасад.

Ҳамин тарик, тарҷумаҳои шеъри Гёте «чаҳони адабии миллату халқи дигар»-ро (Гёте) дастоварди маънавии халқи худ сохта, ба тавзеҳи равшантари шоири олмонӣ бо ин амал қаробати бегонаро ба худӣ таъмин менамояд. Бинобар ин, Гёте то дами марги худ ашъори Ҳофизро ҳамеша таҳлилу тарғиб карда, мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Ҳамеша мекӯшад, ки аз ашъораш як чизи наверо баҳри хонандаи ватани хеш мерос гузорад ва ҳамеша дар оташи шеъри Ҳофиз сӯхта, худро боз ҳам хубтару гуворотар ҳис намояд.

Шеъри шоири дигари олмонӣ Ҳенрих Ҳейне «Вақте ки гузори ман бияфтад» низ аз тарҷумаи русии мутарҷим А.Толстой оварда шудааст. Фарзона бо калима ва ифодаҳои «ҷониби тангкӯча», «хайрати гунг», «ношиноси дерин», «сулола», «зодғаҳи ҳучастафол» ба шеъри олмонӣ симои тоҷикӣ эҳдо намудааст. Агар дар асли шеър «Когда выхожу я утром» омада бошад, мутарҷим онро «Вақте ки гузори ман бияфтад» баргардон кардааст, ҳарчанд ки дар тарҷумаи таҳтуллафзӣ «Вақте ки пагоҳӣ ман бароям» мебошад:

Вақте ки гузори ман бияфтад
Бар ҷониби тангкӯчаи ту,
Бо дидани чехраат зи равзан
Шодии дилат кунад талолу...[42, с. 234]

Тарҷумаи русӣ:

Когда выхожу я утром
И вижу твой тихий дом.
Я радуюсь, милая крошка,
Приметив тебя за окном...[66, с. 84]

Дар бандҳои баъдӣ Фарзона бо нигоҳи шоиронаи худ дар баъзе мисраъҳо иловаҳо карда, дар баъзе ҷойҳо калимаҳоро ихтисор намудааст, ки ин хусусият қариб дар аксари тарҷумаҳои ӯ ба назар мерасанд. Масалан, дар сатрҳои охир ифодаи «многие в нашем краю»- «зодғаҳи ҳучастафолам», «тягчайшие муки»- «кайфияти ғам» тарҷума шуда, истеъдоди иборасозии мутарҷимро инъикос менамояд:

Ҳамғуссаи ман басте зиёд аст

Дар зодгахи ҳучастафолам.
Кайфияти ғам касе, ки донад.
Донад, ки чӣ гуна аст ҳолам [42, с. 234]

Асли шеър:

И той же болезнью я болен,
Что многие в нашем краю.
Припомнив тягчайшие муки,
Нельзя не назвать и мою [66, с. 74].

Дар маҷмуаи «Найсон» Фарзона аз ашъори шоири англис Чорч Байрон якчанд шеърҳояшро тарҷума намуда, хонандаи тоҷикро бо осори ӯ ошно намудааст. Шеърҳои «Ба бонуре, ки суол медиҳад: баҳорон чаро сафар мекуни» [42, 219], «Эй ситораи ғамгин, офтоби беҳобон» [42, 220], «Ману ту баъд аз ин кадам назанем» [42, 220], «Барои Томас Мур» [42, 221], «Вақте ки ман 36-сола шудам» [42, 222] бо сабку услуби махсус тарҷума шудааст.

Чорч Байрон яке аз асосгузори фалсафаи романтикии адабиёти англис маҳсуб меёбад. Ашъори ӯ пурра мавзӯҳои муҳаббат ба Ватан, ватандӯстиву ватандорӣ ва мубориза барои ба даст овардани озодиро дар бар мегирад. Ба забони русӣ шеърҳои адиби англис аз ҷониби мутарҷимон С.Маршак, А.Ибрагимов, А.Фет, Н.Маркевич, Я.Рулёва тарҷума шудааст. Зимни тарҷума Фарзона бо кори мутарҷимон ошно гардида, баргардонии Я. Рулёваро интиҳоб намудааст. Чунончи, шеъри «Эй ситораи ғамгин, офтоби беҳобон» :

Бессонницы солнце! Печали звезда!
Трепещет твой луч, как на оке слеза
Не может рассеять твой луч темноты,
Но радость бывшего приносишь мне ты.
Так свет прежних лет посылает лучи,
Во мраке злой ночи не греют они.
Лишь грусть звезды дальней мне ясно видна.
Что светит так ярко, но так холодна [63, с. 62].

Тарҷумаи Фарзона хеле пурмазмуну пурмухтаво буда, сатри аввали он ба таври мурочиат ба «ситораи ғамгин» бо истифодаи калимаи «Эй» оғоз гардидааст, ҳарчанд ки шакли русии шеър бо ибораи «Бессонницы солнце» ибтидо гирифтааст. Дар таъбирҳои «нури ашқовар», «тирагӣ зи анвор» зидмаъноӣ мушоҳида мегардад, зеро нур дар асл мояи шодиву нишот аст ва тирагӣ маҳсули бенурист, аммо ин ҷо тирагӣ зи анвор доништа мешавад. Навпардозиву калимаорои мутарҷим ба шеър ҳусну кубҳи тоза бахшида, истифодаи ибораву таркибҳои «офтоби беҳобон», «ситораи шабсӯз», «гудози чонафрӯз», «ёди дардпарвард» матлаби шоираро боз ҳам аниқтар гардонидаст:

Эй ситораи ғамгин, офтоби беҳобон,
Нури туст ашқовар, эй мунаввару тобон!
Тирагӣ зи анворат, тиратар зи пешин аст,
Нури ту чу шодии рӯзҳои дӯшин аст.
Рӯзгори бигзашта шуд ситораи шабсӯз,
Партави заифи ӯст бе гудози чонафрӯз,
Он ситораи рафта ёди дардпарвард аст,
Тобад ӯ, вале аз дур, рахшад ӯ, вале сард аст [42, с. 220].

Ҳангоми тарҷума Фарзона кӯшидааст, ки бо тасвиrotу тавсифоти баланд асолати шеърро нигоҳ дорад. Ӯ бо истифодаи санъати ташбеҳ нури офтобро ашқовар, мунаввару тобон ва шодии рӯзҳои гузашта васф карда, бо истифодаи санъати истиора он ситораи рафтаро ба ёди дардпарвард монанд намудааст.

Шеъри дигари шоири англис «Ба бонуре, ки суол медиҳад: баҳорон чаро сафар мекуни?» унвон дошта, тарҷумаи русии он ба қалами тарҷумон В. Левик тааллуқ дорад. Сохти шеъри мазкур аз чор банди чормисраъӣ иборат буда, дар он аз бевафоии маъшуқа сухан меравад. Қаҳрамони лирикии шеър худи шоир буда, сӯзиши қалбу ҳолати ғамангези хешро аз муҳаббати бечавоб тасвир намудааст. Фарзона аз мисраъҳои аввал ба тарҷума тавачҷуҳ карда, ҳунару истеъдоди беҳамто ва сабку услуби хоси худро истифода бурдааст. Дар банди якум адиби англис аз «гузаштаҳои азиз» афсӯс хӯрда, уммед ба он мебандад, ки он лаҳзаҳои хотирмон аз нав дар ҳаёти оянда такрор хоҳанд шуд. Ин ҳолату

эхсосоти тарчумаи русиро мутарчим бо ибораҳои «зи фирдавс рондае», ба ҷои «изгнанный из рая», «ояндаи сиёҳ», ба ҷои «темный путь», «яхбаста аз ҳарос», ба ҷои «от страха замирая» ифода намуда, мазмуннокии шеърро баланд гардондааст:

Мисли гуноҳкори зи фирдавс рондае,
Мебингарам ба ҷониби ояндаи сиёҳ.
Яхбаста аз ҳаросаму уммед мекунам,
То он гузаштаҳои азиз оядам зи роҳ [42, с. 219].

Асли шеър:

Как грешник, изгнанный из рая,
На свой грядущий темный путь
Глядел, от страха замирая,
И жаждал прошлое вернуть [63, с. 8].

Дар бандҳои баъди Фарзона таркибу ибораҳои «нуҳуфтани биму азоб», «дами мусофират», «назокати тоқатситон», «ғами бебаён», «мори орзу», «равзаи ризвон»-ро ба қор бурда, ба тарчума маънову тасвирпардозии ҷадид зам намудааст. Махсусан, банди охири шеър ҷолиби диққат гардидааст:

Саргаштаам зи мулк ба мулке бад-он сабаб,
То мори орзуи диламро кушам дигар.
Бе фикри он ки дохили ҷаннат шавам, ҷӣ сон
Дар гирду пеши равзаи ризвон кунам гузар?! [42, с. 219]

Асли шеър:

Чтобы, из края в край блуждая,
В груди своей убить змею.
Могу ль томиться возле рая
И не стремиться быть в раю [63, с. 8].

Дар хусуси бидуни тағйир анҷом ёфтани ва ногузир будани афзоишу қоҳиш дар тарчума мо дар он андешаем, ки гоҳо наметавон бидуни тағйир ва ихтисор ё тасарруфот дар матн ин амалро ба сомон расонд. Аммо мутарчимони соҳиби қареҳаи баланд метавонанд дар ин замина ба муваффақиятҳои назаррас

комёб гарданд, ҳарчанд ки пешорӯи онҳо мушкилоти зиёде ҳам бошанд. Дар ин ҳолат мақсади асли он аст, ки хусусиятҳои миллӣ, вижагиҳои сабки нависанда ва муҳтавои асари мабдаъро ба забони мақсад табдил диҳанд.

Фарзона дар қатори тарҷумаи осори назмӣ, ба тарҷумаи асарҳои насрии адибони хориҷӣ низ машғул шудааст. Дар маҷмуаи «Найсон» аз ашъори чанд тан адибони хориҷӣ ба забони тоҷикӣ тарҷуманамудаашро ба хонандаи тоҷик пешниҳод намудааст, ки яке аз онҳо насри нависандаи Фаронса Антуан де Сент-Экзюпери маҳсуб меёбад. То ин вақт Фарзона ба баргардонии танҳо осори назмии адибони ҷаҳон сару кор дошт, лекин дар маҷмуаи ғавқуззикр асари А.Экзюпери «Молитва» бо номи «Ниёиш» тарҷума шудааст.

Дар аксари асарҳои нависандаи фаронсавӣ ҳаёти вазнину пуртазод тасвир карда шудааст. Аз айёми хурдӣ А.Экзюпери дар дили кӯчакаш орзуи ҳавонавард шуданро мепарварид ва дар синни 26-солагиаш аввалин маротиба ба воситаи ҳавопаймо сӯи осмон парвоз намуд. Дар оянда баробари касби дӯстдоштааш ба эҷоди асарҳое, ки аз воқеоти ҳақиқӣ иборат буд, оғоз мекунад. Яке аз асарҳои ӯ «Молитва» («Ниёиш») мебошад, ки аз нигоҳи жанр, ба ягон жанри адабӣ мувофиқ нест. Ин яке аз асарҳои кӯтоҳтарин дар эҷодиёти А.Экзюпери маҳсуб меёбад. Бояд гуфт, ки нависанда он афкори ақоиде, ки дар асарҳои калоҳачми хеш нагуфта буд, дар «Ниёиш» овардааст.

Саволе ба миён меояд, ки чаро нависанда ба эҷоди чунин асар даст задааст? Дар хотираҳои А.Экзюпери менависад, ки «фаъолияти ман душвор ва ҳамеша ҳаётан зери хатар буд. Ман фикр мекардам, дар он бора, ки мумкин бароям имрӯз охири рӯз аст. Баъзан ҳолатҳое мешуд, ки ман бояд интиҳоб кунам, ё қарзи шахрвандӣ ё ҳаёти шахсиам. Бинобар ин, ман ин ниёишро навиштам» [82, с. 5].

Фарзона зимни тарҷумаи асари А.Экзюпери сабку услуб, нигориш, калимаорӣ ва суҳанпардозии шахсии худро истифода намуда, маҳорати тарҷумонии хешро сайқал додааст. Дар оғоз нависанда аз Худованд мадад мепурсад, барои дарки он ки орзуҳо ба ҳаёти мо ёрирасон шуда наметавонанд. Орзу ин олами рангинест, ки ғайр аз зебоиву ҳаёл чизе нест. Лекин одамон аз

паси ин чизи ночиз медаванду дар бораи хама фаромӯш мекунанд, хақиқатро ба тахайюл иваз мекунанд, ки ин оқибати нохуш дорад:

Матни русӣ:

«Господи, я прошу не о чудесах и не о миражах, а о силе каждого дня. Научи меня искусству маленьких шагов.

Сделай меня наблюдательным и находчивым, чтобы в пестроте будней вовремя останавливаться на открытиях и опыте, которые меня взволновали. Научи меня правильно распоряжаться временем моей жизни» [82, с. 86]

Дар тарчумаи Фарзона ин сатрҳо чаззобтару таъсирбахш садо додаанд:

«Маро хунари реза-реза кадам задан омӯз. Худоё, Худовандо, аз ту на муъчизаҳо мехоҳаму на чоизаҳои пурсароб, фақат мехоҳам, ки ҳар рӯзамро кудрати бақо бахшӣ. Маро илми реза-реза кадам задан омӯз. Маро ҳушманду огоҳ соз, то дар амвоҷи рангомези рӯзони маъмулӣ, дар истгоҳи таҷрибаҳову тозақориҳое, ки диламро илҳому ангеа медиҳанд, дарвақт таваққуф намоям» [42, с. 291].

Дар тарчума Фарзона аз матни русӣ каме дуртар рафта, бар ивази ҷумлаи якум, ҷумлаи дуюмро истифода намудааст, ки ин албатта, барои диққати хонандаро бештар ҷалб намудан, ба қор бурда шудааст. Шоира бо истифодаи калимаву таркибҳои «чоизаҳои пурсароб» ба ҷои «миражаҳ», «амвоҷи рангомези рӯзони маъмулӣ» ба ҷои «пестроте будней», «истгоҳи таҷрибаҳову тозақориҳо» ба ҷои «открытиях и опыте», «илҳому ангеа медиҳанд» ба ҷои «меня взволновали» маҳорату хунари тарҷумонии ҳешро нишон додааст. Инчунин барои тақвияти фикр Фарзона ҷумлаи «Маро илми реза-реза кадам задан омӯз»-ро илова намудааст. Тарчума ҷунон пуробуранг ва беназир баромадааст, ки хонанда моли дигар миллат будани онро, ҳатто, пай намебарад. Ҳамин истеъдоди тарҷумониро дар тарчумаи порчаҳои баъдӣ низ мушоҳида мекунем:

Матни русӣ:

«Подари мне тонкое чутье, чтобы отличать первостепенное от второстепенного. Я прошу о силе воздержания и меры, чтобы я по жизни не

порхал и не скользил, а разумно планировал течение дня, мог бы видеть вершины и дали, и хоть иногда находил бы время для наслаждения искусством. Помоги мне понять, что мечты не могут быть помощью. Ни мечты о прошлом, ни мечты о будущем. Помоги мне быть здесь и сейчас и воспринять эту минуту как самую важную» [82, с. 86].

Матни тарчума:

«Маро идроки зарифе ҳада кун, ки аслҳоро аз фаръҳо тафовут бахшам. Аз ту неруи худдориву андозашиносӣ мехоҳам, ки дар вусъати зиндагиям паропар назанаму налағчам, балки барномаи рӯзҳоямро оқилона тақсим намоям. Қуллаҳову дурдастҳоро бо ниғаҳ бипаймоем ва лоақал гоҳ-гоҳе фурсате дарёбам барои чошнӣ бардоштан аз шаҳди ҳунар ва офариниш. Мадад кун, ки ҳамин чову ҳамин ҳоло ҳамин дақиқаҳоро муҳимтарин лаҳзоти умрам бипазирам» [42,с.291].

Дар матни боло ҳолати руҳии инсон аз гузаштаву оянда, бурду бохт ва пастию баландии зиндагӣ бо андешаҳои файласуфона тасвир шуда, аз ҷониби нависанда хеле мушаххас ва возеҳ ба қалам дода шудааст, ки Фарзона дар нигоҳ доштани суфтагии забон ва муъҷазбаёнии нависандаи фаронсавӣ маҳорати беандоза нишон додааст. Шоира дар ҷумлаи «Мадад кун, ки ҳамин чову ҳамин ҳоло ҳамин дақиқаҳоро муҳимтарин лаҳзоти умрам бипазирам» [42, с. 291], калимаи «ҳамин»-ро моҳирона ба кор бурда, тарҷумаро неруи тавонмандӣ бахшида, хонандаро аз гузаштаву оянда фикр кардан, водор месозад. Мутарҷим зимни тарчума афқору ақидаи нависандаро дарк намуда, бо истифодаи таркибҳои ноёб, ба монанди «аслҳоро аз фаръҳо» («первостепенное от второстепенного»), «худдориву андозашиносӣ» («воздержания и меры»), «шаҳди ҳунар» («наслаждения искусством») қайд мекунад, ки ҳамаи бурду бохт ва сабзишу қудрат моро ба пеш мекашаду тавоноӣ мебахшад. Лекин қайд кардан зарур аст, ки Фарзона ҳангоми тарчума ҷумлаи «Помоги мне понять, что мечты не могут быть помощью» ва «Ни мечты о прошлом, ни мечты о будущем»-ро партофтааст.

Банди дигари ниёиш дар бораи тоқатпазириву тоқатфарсой баҳс намуда, ноумед нашуданро талкин менамояд. Инсон набояд аз сахтиву душворӣ харосад, баръакс барои бартараф кардани ин ноумедиҳо кӯшиш намояд:

Матни русӣ:

«Напоминай мне, что сердце часто спорит с рассудком. Пошли мне в нужное время того, у кого хватит мужества сказать мне правду, но сказать её любя!

Я знаю что многие проблемы решаются, если ничего не предпринимать , так научи меня терпению»[82, с. 87].

Матни тарҷума:

«Ба ёдам биёвар, ки дил ҳамеша бо ақл мечангад. Дар лаҳзаи муҳим нафареро бифрифт, ки бе ҳеч риё мардона ҳақиқатро рӯ ба рӯӣ ман мегӯяд ва аз рӯӣ муҳаббат мегӯяд.

Ман медонам, ки бисёр чигилҳо бидуни чорасозӣ ҳам худ ба худ боз мешаванд, фақат маро илми сабр биёмӯз» [42, с. 292].

Чунон ки мушоҳида шуд, Фарзона дар ин порчаи насрӣ сохтор, шакл ва мазмуни онро нигоҳ дошта, калимаю ибораҳои нав ба матни тарҷума ворид мекунад. Масалан, дар ҷумлаи дуюми ин порча таркиби «рӯ ба рӯ» («лицом к лицу»), дар ҷумлаи сеюм ибораи «илми сабр» («наука о терпенье») илова карда шудааст. Ҳамин тариқ, новобаста ба ин далелҳои, ки ин ҷо овардем, метавон гуфт, ки дар маҷмуъ Фарзона тавонистааст, мазмуни порчаи насрӣро дар тарҷума сурат диҳад ва калимаву ибораҳои иловакардаи ӯ муҳтаво, мазмуннокии асарро баланд бардоштаанд. Инчунин зимни тарҷума маълум мегардад, ки шоира аз калимаҳои урфӣ суннати тоҷикӣ, ба монанди «чигилҳо» ба ҷои калимаи «проблемы» («масъалаҳои ҳалталаб») фаровон истифода бурдааст.

Нависанда аз Худованд дӯсти ҳақиқӣ буданро илтиҷо мекунад, чунки ин «атои тақдир» на ба ҳар кас муносиб мегардад. Дӯстони ҳақиқӣ танҳо дар вақти душворӣ муайян карда мешаванд. Фарзона дар тарҷума муҳтоҷии инсонро ба дӯстиву дӯст иброз намуда, онро бо ифодаи «атои латифу нозанин»

(«самого прекрасного и нежного Дара Судьбы») тавсиф кардааст. Воқеан мутарчим аз услуб ва забону сабки худ фаровон истифода бурда, мағзи ниёиши нависандаи фаронсаро ба хонандаи тоҷик ошно намудааст. Дар анҷоми ниёиш А.Экзюпери хоҳиш мекунад, ки барои ӯ он чизе дода шавад, ки барояш муносиб аст, на он ки худи вай мехоҳад.

Матни русӣ:

«Ты знаешь, как сильно мы нуждаемся в дружбе. Дай мне быть достойным этого самого прекрасного и нежного Дара Судьбы.

Дай мне богатую фантазию, чтобы в нужный момент, в нужное время, в нужном месте, молча и говоря, подарить кому-то необходимое тепло.

Сделай меня человеком, умеющим достучаться до тех, кто совсем «внизу».

Убереги меня от страха пропустить что-то в жизни. Дай мне не то, чего я себе желаю, а то, что мне действительно необходимо. Научи меня искусству маленьких шагов» [82, с. 87].

Матни тарҷума:

«Ту медонӣ, ки мо чӣ қадр саҳт ба дӯстиву дӯст муҳтоҷем. Маро ба ин атои латифу нозанинат шоиста ниғаҳ дор. Бароям сабки дилошноӣ биёмӯз, ки дар ҳама мавқеъҳову ҳолатҳо бо сухан ё бо сукут гармии ҷонамро ба одамҳо нисор кунам. Маро инсоне соз, ки охи афтодагону дармондагонро мешунавад.

Маро аз бими он ки дар зиндагӣ қадом як кореро анҷом надодаам, ҳимоят бикун. Маро на он бидех, ки мехоҳам, балки он бидех, ки мебояд.

Маро илми реза-реза қадам задан омӯз» [42, с. 292].

Бояд тазаккур дод, ки Фарзона ҳангоми тарҷума ҷумлаҳои баландмазмуну пурмуҳтаворо истифода бурдааст. Баъзан шоира якҷанд ҷумлаи матни русиро дар як ҷумла ё бо таркибҳои мувофиқ бо мазмуннокиву маҳорати баланд ғунҷоиш додааст. Масалан, дар матни русӣ «в нужный момент, в нужное время, в нужном месте» омадааст, ки онро Фарзона «ҳама мавқеъҳову ҳолатҳо» тарҷума намудааст. Ё ҷои дигар, ба ҷои ифодаи «кто совсем «внизу»» - «афтодагону дармондагон» оварда шудааст, ки ба хонандаи тоҷик фаҳмо

мебошад. Истифодаи ифодаву таркибҳои «сабки дилошноӣ», «гармии ҷон», «илми реза-реза» хеле бамаврид ба назар мерасад.

Инчунин, дар шумораи 8-уми маҷаллаи «Паёми Суғд» (2022) ҷакидаҳо аз ашъори шоири англис Вилиям Шекспир бо унвони «Сонатаҳои муҳаббат» аз тарафи Фарзона тарҷума шуда, ба хонандаи тоҷик пешкаш гардид. Тарҷумаи русии сонатаҳои В.Шекспир ба қалами мутарҷимони рус А.Финкел, М.Чайковский ва С.Маршак тааллуқ дорад, аммо Фарзона аз тарҷумаи русии С.Я.Маршак бештар бардошт кардааст.

Сонат жанри лирикии адабӣ буда, аз 14 мисраи 4 бар 2 иборат аст. Сонатаҳои Шекспир дар мавзӯҳои гуногун эҷод шуда, хонанда зимни шиносӣ пай мебарад, ки ҳар яке давоми дигаре мебошад. Яке аз сонатаҳои адиби англис «Мой глаз к сердце – издавна в борьбе» мебошад, ки Фарзона онро «Чашму дилам ҳамеша ба ҳам ҷанг мекунам» тарҷума намудааст.

Тарҷумаи русии С.Я.Маршак:

Мой глаз к сердце – издавна в борьбе:

Они тебя не могут поделить.

Мой глаз твой образ требует себе,

А сердце в сердце хочет утаить.

Клянется сердце верное, что ты,

Невидимо для глаз хранишься в нем.

А глаз уверен, что твои черты

Хранит он в чистом зеркале своем... [81, с. 47].

Тарҷумаи Фарзона:

Чашму дилам ҳамеша ба ҳам ҷанг мекунам,

Тақсим карданат натавонанд то кунун.

Симои туст – он ҷӣ ки чашмам талаб кунад,

Дил хоҳад ин ки ҷои ту бошад андарун.

Савганд меҳурад дили содиқ, ки ӯ туро

Дур аз назар ҳамеша гирифтаст дар бараш.
Чашмам вале далел биёрад, ин акси туст
Поянда андар оинаи софгавхараш... [42].

Дар тарҷума Фарзона таркибҳои «чашму дилам» («глаз к сердце»), «оинаи софгавхар» («чистом зеркале»), «мизи қазоват» («за столом суда»)-ро истифода намуда, матлаби шоири англисро баён намудааст. Тарҷумаи шоири тоҷик ба тарҷумаи русии он наздику фаҳмо баромадааст.

Алҳол Фарзона ба тарҷумаи асари драматурги Юнони қадим – падари фоцианависҳои Аврупо Эсхил «Фоҷиай форсҳо» машғул аст. Фоҷиай мазкур ба ҷанги юнониёну эронӣҳо бахшида шудааст, ки дар ин ҳарб форсҳо шикаст меҳӯранд. Ҳодисаҳои асари фоҷиавӣ дар пойтахти давлати форсҳо шаҳри Сӯзах ба вуқӯъ пайваستاаст. Фарзона зимни тарҷума аз матни русии В.Иванов истифода намудааст ва оғози он чунин аст.

Тарҷумаи русии В.Иванов:

Вот мы. Верных Совет, как доверенных слуг Государя зовут.
На Элладу пошел весь персидский народ;
Мы ж оставлены – кремль и несметных богатств
Кладовые стеречь.
И сам Дария сын
Заповедал нам , Ксеркс, как старейшим,
Дозировать за него самодержца... [83, 1].

Тарҷумаи Фарзона:

Рафт бар Юнон сипоҳи мулки форс,
Мо, ки пиронем, ин ҷо мондаем.
Хоҳиши фарзанди Доро -
шаҳ Каёнуш буд,
Ин ки мо бошем дар хоки ватан,
Посбони даргаҳу қасру чаман... [42].

Тарчумаи Фарзона хеле равону фаҳмо ва озоду таъсирбахш баромадааст. Хонанда ҳангоми мутолиаи он ба ҳодисаҳои фоҷиа пурра ворид шуда, дар пеши назар майдони ҷангу набард намудор мегардад. Махсусияти тарчумаи Фарзона дар он зоҳир мегардад, ки ҳини тарчума барои пурмуҳтаво баромадани он аз таркибу ибораҳо хеле фаровон истифода бурда, дар баъзе мавридҳо илова низ оварда шудааст. Ба монанди «ботлоқистон», «нозпарвардон», «фойтунҳои тиллоӣ» ва ғайра:

Чумла заврақронҳо аз ботлоқистони Далто

Ҳамраҳи эшон равона

нозпарвардони мулки Лидиё.

Бин, ки зери пояшон сайёра меларзад

Доҳиёну хусравон Митрогату Аркат

Лидиёнро сарвари разманд.

Фойтунҳои тиллоӣ бо саворонаш зи шаҳри Сард

Чораспа, балки шашаспа сафар карданд

бо уммеди нусрат... [42].

Ин асари фоҷиавӣ дар Эрон аз тарафи чор нафар мутарҷим ба тариқи наср анҷом дода шудааст. Фарзона ин асари адиби Юнонро аз тарчумаи русии мутарҷим В.Иванов истифода бурда, дар шакли назм ба забони тоҷикӣ дар шумораҳои маҷаллаи «Паёми Суғд» (2022) интишор намудааст.

Хулоса, адабиёти хориҷӣ ва рус бо ҳам алоқамандии зич дошта, дар равобиту ҳамбастагии адабиётҳо аҳаммияти бузург дорад. Фарзона осори адибони Ғарбро омӯхта, анъана ва урфу одати ин халқиятҳоро аз худ намуда, ашъори тарҷуманамудаашро ба хонандаи тоҷик фаҳмову пурмуҳтаво манзур намудааст. Тарчумаи ашъори адибони халқиятҳои дигар барои ғанӣ гардонидани адабиёти ҳар як миллат хизмат мекунад.

3.2. Намунаи ҳайкуҳои чопонӣ дар тарҷумаи Фарзона

Фарзона ба унвони шоири соҳиббитикор ва навоар ба таври шоиста эътироф шудааст. Тозакориҳои ӯ дар таҷассуми чандин вежагиҳои ҳунари ба чилва омадаанд, ки яке аз онҳо нуфузи анвои тарҷума мебошад. Маълум аст, ки барои анҷоми бомуваффақияти тарҷумаи ашъор ҳунари шоирӣ нақши бузург дорад ва осори тарҷумашуда, пеш аз ҳама, маҳсули кор, андешаву тахайюли ҳамон шоир ба шумор меравад. Ҳатто, мавридҳои эҳсос мешавад, ки агар тарҷумон аз ҳунари баланди шоирӣ бархурдор бошад, тарҷумаи анҷомдодаи ӯ аз асли шеър муассиртар ва қобили таваҷҷуҳ сурат мегирад. Чунин хусусияти бадеиву ҳунарии Фарзона дар тарҷумаҳои осори адибони ҷаҳон, аз ҷумла шоирони чопонӣ ба мушоҳида мерасад. Ҳайкуҳои чопонӣ аз осори шоирони давраи адабиёти классикӣ Майуо Басё, Фукуда Тиё, Кабаясси Исса, Ёса Бусон, Мукай Кёрай дар эҷодиёти Фарзона мавқеи муҳимро ишғол мекунад.

Бояд гуфт, ки ҳайку ё ҳойку яке аз шаклҳои шеърӣ адабиёти классикии Чопон буда, шоир дар се мисраъ матлаби хешро ба пуррагӣ ғунҷоиш медиҳад. Ба ақидаи Фарзона «ҳайкуҳои чопонӣ як навъ шакли шеърӣ семисраӣ, ки бозгӯи матолиби комил бошад» мебошад. Зимни тарҷума, Фарзона дар се мисраъ, ҳассостарин ва нобтарин лаҳзаҳои ҳаёти инсонӣ ва муаммоҳои олами ҳастиро басо муҷазу муассир ба тасвир гирифта, зехну андешаи хонандаву шунавандаи худро ба масъалаҳои гуногуни одаму олам ҷалб сохтааст.

Таърихи пайдоиши ҳайку ба асри XIV рост омада, номи муосири он дар асри XIX аз ҷониби шоир Масаока Шики пешниҳод шудааст. Яке аз маъруфттарин намояндагони ин жанр Майуо Басё мебошад. Ҳайкуи анъанавии чопонӣ аз 17 ҳичо иборат аст, ки як сутуни иероглифҳои ташкил медиҳад. Ҳангоми тарҷумаи ҳайку ба забонҳои ғарбӣ аз ибтидои асри XX, шакли дар се сатр навишта шудани он маъмул гашт.

Дар ҳайкуи классикӣ ҷои марказиро тасвири табиат ишғол мекунад, ки ба таври возеҳ бо ҳаёти инсон алоқаманд аст. Дар айни замон, матн бояд мавсимро нишон диҳад – барои ин «калимаи мавсимӣ» ҳамчун унсури ҳатмӣ истифода

мешавад. Санъати навиштани ҳайку ин қобилияти тасвир кардани як лаҳза дар се сатр аст. Дар шеъри хурд ҳар як калима, ҳар як образ аҳаммият, вазни махсус пайдо мекунад. Бо чанд калима сухани зиёд гуфтан омили асосии ҳайку мебошад. Дар маҷмуаҳои ҳайку ҳар як шеър аксар вақт дар саҳифаи алоҳида ҷоп карда мешавад. Ин кор барои он карда мешавад, ки хонанда оҳиста-оҳиста ҷазои шеърро эҳсос карда, мазмуни онро дарк намояд.

Фарзона бо тарҷумаи ҳайкуҳо олами рангину зебои адибони Ҷопонро тасвир намуда, теъдоди он 90 мисраъро ташкил медиҳад. Масалан, ҳайкуҳои Майуо Басё дар мавзӯҳои гуногун эҷод шудаанд, асосан инъикоси ҷор ғасли сол, дигаргунии табиат, тасвири ҳайвоноту парандаву хазандаҳоро дар бар мегирад. Фарзона аз тарҷумаи русии мутарҷимони машҳури назми ҷопонӣ Делюсина Соколова ва Вера Маркова истифода намудааст. Масалан, ҳайкуи машҳури «Дар сари шоҳаи бараҳна» чунин тарҷума шудааст:

Дар сари шоҳаи бараҳна
Зоғи танҳо нишастааст,
Шомест тирамоҳӣ [42, с. 213].

Асли шеър дар тарҷумаи Делюсина Соколова:

На черной ветке
Ворон расположился,
Осенний вечер [176, с. 20].

Мутарҷим зимни тарҷума ҷазои русии шеърро дуруст баён намуда, барои таъсирбахштар шудани он ибораи «сари шоҳаи бараҳна»-ро ба ҷои «На черной ветке» овардааст, ки ин андуҳ ва ғамгиниву танҳои зоғро дар шоми тирамоҳӣ тасвир намудааст. Тарҷума нисбат ба тарҷумаи русии шеър саҳеҳтару фаҳмотар баён гардидааст, зеро «танҳои дар шоми тирамоҳ» мавзӯи асосии ин ҳайку маҳсуб ёфта, «шоҳаи бараҳна» ифодакунандаи охири ғасли тирамоҳу омадани ғасли зимистон, ғасли сармо мебошад. Хусусияти ҳайкуҳои ҷопонӣ ин содагӣ ва бо номи худ гирифтани ашёҳо буда, ҷазои он беохиру беандоза аст.

Ҳайкуи «Ин шабпара тирамоҳ ҳам мехоҳад» дар тарҷумаи Фарзона хеле ҷолибу пурмухтаво оварда шуда, дар он тасвиrotи муқобилгузорӣ дида

мешавад, яъне шабпара дар фасли тирамоҳ бо завқи фасли баҳор зиндагӣ карда, аз барги гули довудӣ шабнам мехӯрад. Агар ба тарҷумаи русии шеър таваҷҷуҳ намоем, дар он калимаи «баҳор» истифода нашудааст. Мутарҷим ба ҳайку ин вожаро илова намуда, калимаи «торопливо»-ро партофтааст. Ҳайкуи чопонӣ дар тарҷумаи русии Вера Маркова чунин аст:

И осенью хочется жить
Этой бабочке: пьет торопливо
С хризантемы росу [176, с. 2].

Тарҷумаи Фарзона:

Ин шабпара тирамоҳ ҳам мехоҳад
Бо завқи баҳор зиндагонӣ кардан:
Шабнам хурад аз барги гули довудӣ [42, с. 213].

Ҳайкуи «Баъд аз ин бедор шав, бедор» аз тарафи Вера Маркова ба забони русӣ тарҷума шуда, мавзуи асосии он дигаргунӣ дар ҳаёти шоири чопон мебошад.

Тарҷумаи русӣ:

О проснись, проснись!
Стань товарищем моим,
Спящий мотылёк! [176, с. 5]

Тарҷумаи Фарзона:

Баъд аз ин бедор шав, бедор,
Бош бо ман ҳамдаму дилдор.
Овах, эй парвонаи хуфта! [42, с. 213].

Адиби чопонӣ дар ҳайку касеро нидо мекунад, то ҳамнишини вай гардад. Парвона (мотылёк) ҳамчун рамзи зебоиву дигаргунии ҳаёт тасвир шудааст. Фарзона зимни тарҷума ҳайкуро бо таркиби «баъд аз ин» оғоз намуда, ба ҷои «Стань товарищем моим», ифодаи «Бош бо ман ҳамдаму дилдор»-ро истифода намудааст. Инчунин агар сохти ҳайкуи ба забони русӣ тарҷумашуда 5,7,5-ҳичой бошад, дар тарҷумаи Фарзона он ба ҳаштҳичой расидааст, ки ин хусусияти баргардони Фарзона маҳсуб меёбад.

Ҳайкуи шоири дигари чопон Кабаясси Исса «Маҳтоби арғувон» дар тарҷумаи Фарзона манзараи ачиби моҳи пурраро ба силки тасвир кашида, кӯдаконро барои фикр кардан водор месозад, то бигӯянд ки он ба кӣ тааллуқ дорад, ҳарчанд ки моҳ як чизи умумӣ буда, зебоии он ба ҳамаи одамон мутааллиқ аст. Барои равону салис баромадани тарҷума шоира калимаи «дети»-ро «кӯдакони гулгардон» тарҷума намуда, ҷумлаи хитобии «Дайте мне ответ!»-ро ба ҷумлаи саволии «Соҳиби моҳ кист, медонед?» баргардон намудааст, ҳарчанд ки гулгардон касе ки дар маросими гулгардонӣ гулро ба даст гирифта мегардонад:

Красная луна!
Кто владеет ею, дети,
Дайте мне ответ[176, с. 6].

Тарҷумаи Фарзона:

Маҳтоби арғувон.
Кӯдакон, кӯдакони гулгардон,
Соҳиби моҳ кист, медонед?[42, с. 218]

Ҳайкуи «Ваҳ, чӣ ғамгин аст дунё» дар мавзӯи гузарон ва бевафо будани дунё эҷод шудааст. Шоир аз зиндагӣ, нобасомониҳои замон, дунё дилмонда шуда, ҳатто шукуфтани гули олуҷа, ки рамзи оғози ҳаёт аст, ба вай фараҳу шодӣ намеорад ва дар анҷоми шеър сенуқта гузошта шудааст, ки ин ҳолат инсонро боз якбори дигар дар бораи ҳаёти гузаштаи худ фикр кардан водор месозад:

Печальный мир!
Даже когда расцветают вишни,
Даже тогда... [176, с. 10].

Тарҷумаи Фарзона:

Ваҳ, чӣ ғамгин аст дунё
Ҳатто вақти гул бастанӣ олуҷаҳои наврас ҳам,
Вақти гул ҳам ҳатто...[42, с. 218]

Дар тарҷума Фарзона кӯшидааст, ҳолати ботинӣ ва руҳияи ҷисмонии адиби ҷопонро бо услуби баёни хоси хеш тасвир намояд. Сатри аввали шеър агар дар тарҷумаи русӣ «Печальный мир» омада бошад, мутарчим онро «Ваҳ, чӣ ғамгин аст дунё» тарҷума кардааст, яъне калимаи «ваҳ» илова шудааст. Ё ин ки, дар сатри дуюм шоира ба ҷои «расцветают вишни», таркиби «гул баستاني олуҷаҳои наврас»-ро истифода намудааст, яъне калимаи «наврас» зам карда шудааст. Сатри сеюм «Вақти гул ҳам ҳатто...» афкори фалсафии шоирро дар бар гирифта, инсонро ба олами андешаҳо ворид месозад.

Ҳайкуи «Зиндагии мову ту чун шабнам аст» («Наша жизнь - росинка») дар мавзӯи кӯтоҳ будани умри инсонӣ эҷод шудааст, ки тарҷумаи русии онро В.Маркова ба сомон расонидааст.

Наша жизнь – росинка

Пусть лишь капелька росы

Наша жизнь – и все же... [176, с. 14].

Тарҷумаи Фарзона:

Зиндагии мову ту чун шабнам аст.

Оре, оре, қатраи шабнам

Ва дигар ҳеч ...[42, с. 218]

Фарзона зимни тарҷума мисраи аввалро «зиндагии мову ту чун шабнам аст» баргардон карда, кӯтоҳии умри инсонро танҳо як нафас, як қатра шабнам маънидод намудааст. Агар дар тарҷумаи русӣ мисраи дуюм «Пусть лишь капелька росы» омада бошад, дар тарҷумаи Фарзона «Оре, оре, қатраи шабнам» ифода ёфтааст, ки калимаи «оре» илова шуда, калимаи «лишь» («танҳо») партофта шудааст. Дар мисраи сеюм низ мутарҷими тоҷик бо ифодаи «Ва дигар ҳеч» ҳаёти инсонро ба як қатраи шабнам, як қатра оби оддӣ монанд карда, бо ифодаи ва дигар ҳеч ба итмом расонидааст, ки шахсро водор мекунад боз оид ба зиндагии гузаштаи худ андеша кунад.

Ҳайку жанри адабиест, ки озодона ва сода эҷод гардида, дар он истифодаи қофияву радиф зарурат надорад. Шоири дигари ҷопонӣ Ёса Бусон мебошад, ки бо ҳайкуҳои содаву равони хеш дар адабиёти Ҷопон нақши

бузурге гузоштааст. Аз рӯйи сохту мазмун шеърҳои ӯ чаззобу таъсирбахш мебошад. Фарзона дар тарҷумаи ҳайкуҳои шоири Ҷавқуззикр тасвироту тавсифоти бадеиро корбаст намуда, бо обуранги тоза матлаби ӯро инъикос кардааст. Мувофиқи ақидаи муҳаққиқ, шарқшинос Н.И.Конрад ҳайкуҳои Бусон хеле осон ва бо услуби гуфтугӯӣ эҷод шудааст ва тарҷумон зимни баргардони он душворӣ намекашад. Масалан, ҳайкуи «Накҳати ғамнок дорад» аз ҷониби Фарзона чунин тарҷума шудааст:

Накҳати ғамнок дорад
Шоҳаи бишкуфтаи олу
Дар кафи пурчин [42, с. 217].

Тарҷумаи русии шеър:

Ветку сливы сорвал –
Нежный запах в каждой морщине
Дряблые руки [176, с. 14].

Нисбат ба тарҷумаи русии шеър тарҷумаи тоҷикӣ фаҳмотару мазмуннок баромадааст, зеро дар тарҷумаи русӣ фикрҳо бо ҳамдигар мувофиқат намекунанд. Лекин дар тарҷумаи Фарзона дар кафи пурчин шоҳаи бишкуфтаи олу накҳати ғамнокро дорост, ки ин аз рафтани ҷавониву фаро расидани пирӣ дар ҳаёти инсонро ифода намудааст. «Шукуфтани олу» ҷавонӣ буда, «кафи пурчин» пириро инъикос кардааст, ки ин накҳати ғамнокро («нежный запах») дорост. Фарзона накҳатро ғамнок гуфтааст, ки ин муқобили фикр аст, зеро накҳат – маъноӣ бӯи хушро дошта, ғамгин шуда наметавонад.

Ҷои дигар адиби ҷопонӣ Бусон борони баҳориро тасвир намуда, гуфтугӯӣ чатру ҷомаву боронро тавсиф намудааст. Фарзона ба шеър рангу ҷилои нав бахшида, онро бо мисраи «Метаровад риштаборони баҳор» оғоз кардааст. Ӯ боридани борони баҳориро чун суҳбати чатру борон васф намудааст. Маҳорати мутарҷими тоҷик дар он зоҳир мегардад, ки ӯ калимаву таркибҳо ва ифодаҳои навсохти хешро мувофиқи мазмун эҷод карда, дар ҷойҳои зарурӣ истеъмол намудааст:

Метаровад риштаборони баҳор,

Дар сари роҳ суҳбати гарм доранд

Чатру боронӣ [42, с. 217].

Тарчумаи русии шеър:

Весенний дождь

Куда-то бредут, болтая беспечно

Зонтик с плащом [176, с. 15].

Дар тарчума Фарзона ибораи «метаровад риштаборон»-ро ба ҷои калимаи «дождь», «дар сари роҳ»-ро ба ҷои «куда-то бредут» , «чатру боронӣ» ба ҷои «зонтик с плащом» оварда, калимаи русии «плащ», «боронӣ» тарчума шудааст. Ин ҷо тарчумон боронро ба риштаборони баҳор монанд карда, аз санъати ташбеҳ истифода намудааст.

Ҳайкуи дигар «Аз ҳамин бед» унвон гирифта оид ба фалсафаи ҳаёт ва оғози ҳама навигариҳо баҳс мекунад. Шоири ҷопонӣ дарахти бедро оғози тирагии шом доништа, роҳи саҳроро нишон медиҳад, ки онро тарчумони рус Делюсина Соколова чунин тарчума кардааст:

Из зелени ив

Вечерный сумрак рождается.

Тропка в полях [176, с. 16].

Тарчумаи Фарзона:

Аз ҳамин бед

Мешавад оғоз оҳанги ғурубӯ тирагии шомӣ нопадӯ-

Роҳ ба саҳро [42, с. 217].

Тарчумаи тоҷикии ҳайкуи адиби Ҷопон нисбат ба тарчумаи русии он фаҳмотару мазмунноктар баромадааст. Инсон зимни мутолиаи он роҳи саҳроро аз дарахти бед, оҳанги тирагии шомӣ нопадӯ, вақти ғуруб, ки оғози торикии шаб аст, дарёфт карда ба андешае ғӯтавар мегардад. Фарзона вақти тарчума мисраи дуҷумро «Мешавад оғоз оҳанги ғурубӯ тирагии шомӣ нопадӯ» («Вечерный сумрак рождается») баргардон карда, мақсади адиби ҷопониро моҳирона баён намудааст. Дар тарчумаи Фарзона ҳайкуи мазкур саҳеҳтар, комилтар ва равшантар ифода ёфтааст.

Фукуда Тиё яке аз шоирони чопонӣ буда, давомдиҳандаи фалсафаи Майуо Басё мебошад. Аз рӯи маълумоти сарчашмаҳо шоира ҳаёти вазнину пурмашаққатро аз сар гузаронида, дар синни 25-солагӣ шавҳар ва фарзандаш вафот мекунад. Бинобар ин, аксари ҳайкуҳои эҷодкардаи ӯ оҳанги ноумедиву дилмондагӣ аз зиндагиро ифода карда, бо содагиву ҳассосияташ фарқ мекунад:

О, мой ловец стрекоз!
Куда в неведомую даль
Ты нынче забежал? [176, с. 18].

Тарҷумаи Фарзона:

Овах, эй сайёди хайли гулпаракҳо,
Бар кадомин кишвари ноошно
Ин замон бигрехтӣ?! [42, с. 216].

Ҳайкуи мазкурро Фукуда Тиё ҳангоми ғавти писараш эҷод карда, дарду алам ва ҳолати модари фарзандгумкардари ифода намудааст. Мутарҷим бо эҳсосоти комил ва ғаму андуҳ бозии кӯдаке, ки бо сайди гулпаракҳо машғул аст, тасвир намуда, ғавти кӯдакро бо ифодаи ба кишвари ноошно ин замон бигрехтӣ тарҷума намудааст, лекин дар тарҷумаи русии шеър «неведомую даль» («дурии дуриҳо») омадааст.

Фарзона дар вақти тарҷума ҳолату руҳияи шоири чопониро эҳсос намуда, ҳайкуи «Шабнамак аз баргҳои нозбӯи заъфарон»-ро дар қолаби зебову тасвироти барҷаста ба забони тоҷикӣ баргардонидааст. Шабнам дар болои гул ё барги он хусусияту зебогии худро дорад, лекин вақте ки ба замин мечакад, ба осонӣ оби маъмулӣ мегардад. Бинобар ин, ҳар чиз асолати худро дар лаҳзаҳои махсус нигоҳ медорад, чуноне ки шукуфтани гул дар вақти фасли баҳор, боридани барф дар зимистон, чакидани шабнам дар субҳ ва монанди инҳо, яъне матлаби тарҷумон ҳам ҳамин аст, ки шабнам дар алоҳидагӣ оби маъмулиро мемонаду бас:

Шабнамак аз баргҳои нозбӯи заъфарон
Мечакад бар рӯи хоку мешавад осон

Оби маъмулӣ [42, с. 216]

Тарҷумаи русии шеър:

Роса на цветах шафрана!

Прольется на землю она

И станет простой водою... [176, с. 21].

Боз як тафовути тарҷумаи Фарзона он аст, ки ба ҷои калимаи тарҷумаи русӣ калимаҳои дигарро илова мекунад, ба монанди, дар мисраи аввал «Роса на цветах шафрана» омадааст, лекин дар тарҷума «Шабнамак аз баргҳои нозбӯи заъфарон» оварда шудааст. Дар луғатҳо «цветы шафрана» гули заъфарон тарҷума шуда, мутарҷим бо истифодаи санъати ташбеҳ иборати «баргҳои нозбӯӣ»-ро илова кардааст, ҳарчанд ки ба ҷои калимаи гул (цветы), барг омадааст. Дар мисраи дуюм ба ҷои калимаи «земля» хокро корбаст намуда, калимаи «осон»-ро илова кардааст, то ки ба хонандаи тоҷик матлаби шоир маълум гардад.

Ҳайкуи дигари адиби ҷопонӣ «Рӯи мавҷи ҷӯйбор» унвон гирифта, лаҳзаи бозии гулпаракро дар рӯи ҷӯйбор тасвир кардааст.

Тарҷумаи русии Вера Маркова:

Над волной ручья

Ловит, ловит стрекоза

Собственную тень [176, с. 41].

Тарҷумаи Фарзона:

Рӯи мавҷи ҷӯйбор

Гулпарак созад шикор

Сояҳои хешро [42, с. 216].

Ҳайкуи Фукуда Тиё сода ва фаҳмо буда, Фарзона онро бо таркибҳои «мавҷи ҷӯйбор» («волной ручья»), «созад шикор» («ловит, ловит»), «сояҳои хешро» («собственную тень») тарҷума намуда, ба хонандаи тоҷик матлаби шоир бо услуби хос дарҷ гардидааст. Инчунин мутарҷим калимаи русии «ловит»-ро «созад шикор» баргардон кардааст.

Шоири дигари чопонӣ Мукаи Кёрай шогирд ва дӯсти Майуо Басё мебошад. Фарзона аз ашъори ин адиби чопонӣ ду ҳайкуро тарҷума намудааст, ки яке аз он ҳайкуи «Ачаб аст ин, ёрон» ном дорад. Тарҷумаи русии ҳайку ба калами тарҷумон Вера Маркова тааллуқ дорад. Аксари ҳайкуҳои чопонӣ мазмуни фалсафӣ доранд, ба монанди шукуфтани олуҷа маъноӣ тавлидшавӣ, оғози ҳаёти нав бошад, теғи ҷонситон маъноӣ марг, анҷом ёфтани умри инсонро дорост. Ҳарчанд ки инсон ба шукуфтани олуҷа назар мекунад, лекин дар камараш теғро нигоҳ медорад.

Тарҷумаи русии Вера Маркова:

Как же это, друзья?

Человек смотрит на вишни в цвету

А на поясе длинный меч! [176, с. 11].

Тарҷумаи Фарзона:

Ачаб аст ин, ёрон,

Ки касе ошиқона бингарад ба растаи олуҷаҳои гулбаста

Касе, ки дар камараш мерахшад теғи ҷонситон [42, с. 215].

Дар тарҷума Фарзона сохти ҳайкуро тағйир додааст. Ҳичои мисраи дуҷум нисбат ба мисраҳои якуму сеюм зиёд шудааст. Барои он ки аз ҷониби мутарҷим калимаҳои «ошиқона», «раста» ва дар мисраи сеюм калимаи «мерахшад» илова карда шудааст. Вежагии махсуси тарҷумаҳои Фарзона дар он аст, ки ба ҷои калимаву ибораҳои русии «друзья» (дӯстон) - «ёрон», «вишни в цвету» (олуҷаҳои шукуфта) - «олуҷаҳои гулбаста» ва «длинный меч» (теғи дароз) - «теғи ҷонситон»-ро истифода намудааст. Инчунин агар дар матни русӣ шеър бо ҷумлаи саволий оғоз шуда бошад, дар тарҷума ҷумлаи ҳикоягӣ омадааст.

Мактаби тарҷумаи бадеии русӣ чун бузургтарин мактаби тарҷумаи бадеии тамоми ҷаҳон эътироф гардидааст ва мо онро чун маҳаку меъёр қабул дошта, ба дастовардҳои он арҷгузорӣ мекунем.

Ҳамин тариқ, ҳайкуҳои чопонӣ дар ашъори тарҷумонии шоири ширинкалом Фарзона нақши муҳим бозида, ба воситаи он маҳорату истеъдоди

ӯ дар арсаи ҷаҳонӣ маълуму машҳур гардидааст. Ба воситаи ин жанри ҷопонӣ ҳолати руҳиву таассуроти ботинии шоири тоҷик дар се мисраъ ғунҷоиш дода шудааст, ки ин кор на ба ҳар кас муяссар мегардад. Ҳарчанд ки, ин жанри адабӣ дар анвои жанрҳои адабии тоҷикӣ вучуд надорад, лекин Фарзона тавонистааст, бо як маҳорати шоирона таассуроташро дар ин жанри хориҷӣ инъикос намояд.

3.3. Тарчумаи ашъори Абай Кунанбоев

Фарзона эҷодкори соҳибзавқу соҳибдониш, соҳибсабк аст, ки дар адабиёти Шарқ низ ҷойгоҳи худро касб намудааст. Ӯ суҳанвари мумтози каломӣ бадеъ буда, суҳани оқилонаи вай аз зиндагӣ ба шеър ворид шуда, содаву равон ва бузургиву начобати хешро пайдо мекунад. Фарзона муъҷазбаён аст, ҳар як суҳани ӯ дар шеър мавқею мақоми худро дорост. Бинобар ин, маъруфияти Фарзона дар адабиёти Шарқ низ сазовори таҳсин аст. Алиасғари Шердӯст дар ин бора гуфтааст: «Фарзонаи Хучандӣ дар зумраи ҷавонтарин шоирони тоҷик аст, ки тавониста саманди бодпои ҳунарро роми хеш кунад ва ҳаминон бо бузургон дар ин арса дарояд, гарчи ин суҳан ҳамвора сидк намекунад, аммо дар бисёре аз маворид сихатии он ба исбот расидааст, ки пас аз ин бояд мунтазири халқи осори барҷастае аз Фарзона бояд буд, гарчи офаринишҳои ӯ то кунун барои сабти номи ӯ дар зумраи худовандгорони шеъри муосири Тоҷикистон кифоят мекунад» [39, с. 5].

Дар Ҷумҳурии исломии Эрон якчанд маҷмуаҳои ашъори Фарзона, чун «Паёми ниёгон» (1996), «Сӯзи нотаом» (2005), «Набзи борон» (2013) бо алифбои форсӣ ба таъб расидаанд. Инчунин, ашъори шоири машҳури қазоқ Абай Кунанбаев низ дар тарҷумаи ин суҳанвари мумтоз соли 1995 ба хонандагон пешниҳод шудааст.

Маҷмуаи «Нигоҳе ба зиндагӣ ва осори Абай, бунёдгузори адабиёти навини қазоқ», ки аз тарафи Фарзона тарҷума шуда, соли 1995 дар нашриёти «Суруш» ба таъб расидааст, ашъори шоири қазоқ Абай Кунанбаев мебошад. Абай Кунанбаев шоири бузурги мардуми қазоқ, мутафаккир, файласуфи инсондӯст, оҳангсоз ва устои суҳани бадеӣ мебошад. Ӯ дар ташаккули адабиёти миллати худ саҳми босазое гузошта, навоари зиёд ворид намудааст. Ба ақидаи адабиётшинос ва тарҷумон Абдурашид Самадов «Шеърӯ сурудхо, ақидаҳои фалсафӣ, суҳанҳо ва андешаҳои ӯ бо одамият, муҳаббат ва умқи худ дар қалбҳои инсонҳо роҳ ёфтаанд». Дар ташаккули ҷаҳонбинии Абай шоиру донишмандони Шарқ, ки ғояҳои башардӯстонаро меписандиданд (Фирдавсӣ,

Алишери Навоӣ, Низомӣ, Фузулӣ, Ибни Сино) ва асарҳои адибони классики рус ва аврупоӣ таъсиргузор буданд. Шоири қазоқ тавонистааст аз худ мероси бой боқӣ гузорад, зеро ашъораш пур аз панду андарз ва афкори фалсафист. Забони шоир мураккаб, образнок ва мушкил мебошад. Дар назми Абай таъсири Фирдавсию Низомӣ, Ҳофизу Саъдӣ мушоҳида мегардад. Панду ҳикмат ва фикру андешаҳои фалсафӣ дар насри Абай ҳодисаи бесобиқаи адабӣ буда, адабиёти қазоқро бо насри классикии тоҷик наздик кард. Ба ақидаи адабиётшиносони қазоқ насри Абай бевосита зери таъсири «Насихат-нома»-и Унсурмаолии Қайковус ва «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ эҷод шудааст. Шеърҳои Абай, ки аз тарафи Фарзона дар маҷмуаҳои «Себарга» (2010) ва «Найсон» (2019) оварда шудааст, аз тарҷумаҳои мутарҷимони рус Д.Бродский, Ю.Кузнетсов, Ю.Нейман, В. Рождественский, С.И.Липкин, М.Дудин ва дигарон гирифта шудааст.

Дар маҷмуаи «Себарга» 42 шеър (421 мисраъ) ва «Найсон» 14 (247 мисраъ) шеъри Абай «Зарбаҳои набзи соат»[42,249], «Мо тоирему бар абадият равонаем» [42,250], «Эй қазоқ, эй халқи заҳматдидаам» [42,251], «Навҷавон будаму чашмони саводам баста» [42,252], «Бургут ки хуш парварида шуд...» [42,253], «Раҳгумзада пиндорат дар ҷодаи ҳақ худро»[42,254], «Ҷуз ғами сарват набошад...» [42,255], «Бар тани зиндаам ҷӣ мебинӣ» [42,256], «Эй даруни синаат амвоҷи нур» [42,257], «Шеър гуфтам на аз барои ном» [42,242], «Аз кокули ӯ мақомҳо мерезанд» [42,242], «Зиндагонӣ зи даст шуд охир» [42,242], «Устоди азал чаро нанавишт» [42,264], «Ман аз сағбаччае сағ парваридам» [42,264] ба забони тоҷикӣ оварда шудааст. Тарҷумаи ашъори ин суҳанвари мумтози миллати қазоқро Фарзона соли 1994 оғоз намуда, соли 1995 ба итмом мерасонад ва ҳамон сол дар Техрон интишор меёбад. Тарҷумаҳои ба забони форсӣ баргардоншуда, лирикаи Абай ва ҳаёти имрӯзу фардои миллати қазоқро фарогир аст. Ба ин мисол шуда метавонад шеъри «О казахи, мой бедный народ...», ки соли 1886 навишта шуда, аз тарафи мутарҷим С. Липкин тарҷума шудааст:

О казахи мои! Мой бедный народ!
Жестким усом небритым прикрыл ты рот.
Кровь - на правой щеке, на левой – жир...
Где же правда? Твой разум не разберёт

Ты и с виду неплох, и числом велик,
Почему же, скажи, так обманчив твой лик?
Ты не хочешь добрым советам внимать,
Режет всех без разбора твой серп-язык.

Власть не можешь явить над своим добром,
Спишь тревожным сном и тревожишься днём.
То заносчив, а то с обидой глядишь,
Постоянен в непостоянстве одном [61, с. 110].

Фарзона чунин тарчума намудааст:

Эй қазоқ, эй халқи заҳматдидаам,
Бар лаби гӯё сабилат қуфл зад
Ними рӯят рӯған асту нима хун,
Некро баски набишносий зи бад.

Дар назар бикшодарӯю меҳрубон,
Лек ҳар раҳ чоमारо дигар кунӣ.
Мезанӣ бар ташти холӣ чӯбҳо,
Бонг бар лаб шӯриши маҳшар кунӣ.

Не ба шаб хобиву не хандӣ ба рӯз,
Баски дар хулқат накӯй чира нест.
Меҳурад бухлу ҳасад чони туро
Дар сарат ғайр аз хаёли тира нест... [42, с. 251]

Дар шеъри мазкур адиби казоқ дар радифи фикрҳои файласуфона норозигии мардум, муборизаҳои байнихудӣ дар ҷомеа ва зулму истисмори ҳокимонро зери тозиёнаи танқид гирифтаст. Ӯ бо як дарди самимӣ азобу шиканҷа, нобаробарӣ, ҷангу ҷидол ва вучуд надоштани тартиботро иброз намуда, бо ақли солим дарк накардани ҳақиқатро бо ифодаи «твой разум не разберёт» баён намудааст.

Мутаносибан Фарзона низ имкони ифодаи шевои матолиби шоири казоқро дар тарҷума аз даст намодааст. Дар тарҷума низ мо изтироб, навмедӣ, дурӯягӣ, костагии ҷомеаро бо ифодаҳои «ними рӯят рӯған асту нима хун», «некро баски набишносӣ зи бад», «дар назар бикшодарӯву меҳрубон», «дар хулқат нақӯӣ чира нест», «меҳурад бухлу ҳасад ҷони туро» ва ғайра мушоҳида карда метавонем. Муқоисаи ин ду шеър дар ду забон нишон медиҳад, ки тарҷума ба назар сатр ба сатр, дар сатҳи олий ва шинам сурат гирифта, тағйироту тафовути зиёде дар синтаксиси шеър дида намешавад.

Ба ҳамин тариқ, комёбии аслии тарҷума, пеш аз ҳама, дар имконияти васеъ ва таъбу завқи баланди шоирии мутарҷим аст. Зеро Фарзона ба тарҷумаи Семён Липкин таъба намуда, аз мавзӯи аслии дур нарафта, бо ифодаву тавсифҳои содаву фаҳмо ва бо истифодаи санъатҳои бадеии маҷоз, истиора ва ташбеҳ ба хонандаи тоҷик пешкаш кардааст.

Дар тарҷумаи Фарзона шеърҳои Абай ба назар чун шеъри тоҷикӣ мерасад ва бемуҳобот, кас як муддат аз дигар забон будани онҳоро фаромӯш мекунад. Чунончӣ шеъри «Эй даруни синаат амвоҷи нур» дар тарҷумаи Фарзона:

Эй даруни синаат амвоҷи нур,
Гӯш деҳ, к-ин ҳарфи ман дархурди туст!
Зиндаи гумгаштатар аз мурдаҳост
Он, ки қалбаш бе фуруғи орзуст.
Ҳар касе, чун пеши чашмаш шира баст,
Ӯст беғамтар зи кулли халқ ӯст.
Гар чӣ беимом ҳам бошад намоз,

Форсхоро ин қабул асту дуруст.
Бе раҳу раҳбар кучо хоҳад шудан
Тӯдаи гумрах, ки кораш хоюхӯст?! [42, с. 242]

Тарчумаи С. Ботвинник ба забони русӣ:

Коль свет горит в твоей душе,
К ней обращаю я призыв
Коль тьма царит в твоей душе,
Мне все равно, ты мертв иль жив
Коль на глазах твоих бельмо,
Умрешь, добра не различив...
Как без имама ни молись-
Дойдет ли к небу твой порыв?
Вовек дороги не найдешь,
Судьбу мудрейшим не вручив [61, с. 84].

Агар ба тарчумаи ин ду нафар назар кунем, маълум мегардад, ки ҳар ду мазмуну муҳтавои шеърро бо сабку услуб ва роҳу равиши хоси худ рӯйи коғаз овардаанд. Аз мисраъҳои аввали тарчумаи Фарзона пай бурдан мумкин аст, ки бе орзуву умед зиндагии инсон бемаъно ва якранг гардида, ӯ беаҳаммият ва бефоида гузаштани ҳаётро таъкид намудааст. Чунки ҳар як қор бояд бамаҷза бамаҷза буда, роҳбару роҳбалад ва пешбаранда дошта бошад. Барои пуробуранг ва пурмаъно баромадани тарҷума Фарзона ба мисраи русии

Как без имама ни молись,
Дойдет ли к небу твой порыв? [61, с. 84].

Чунин калимаву таркибҳои илова намудааст:

Гар чӣ беимом ҳам бошад намоз,
Форсхоро ин қабул асту дуруст [42, с. 242].

Умуман, истифодаи таркибу тавсифҳои «амвоҷи нур», «фурӯғи орзу», «зиндаи гумгашта», «тӯдаи гумрах» ва ифодаҳои ҷолиб ноҷаҷраҳои тарҷумонро нишон медиҳад. Фарзона лаҳзаҳои ҳаёти инсонро чунон воқеъбинона тасвир намудааст, ки хонанда ба фикру хаёл фурӯ меравад.

Абай Кунанбаев адиби эҷодкору барҷастаи миллати қазоқ буда, дар ҳар шеъри эҷоднамудааш образу маъноӣ нав меофарад. Ҳар як тарҷумоне, ки ба осори Абай рӯ меоварад, бо олами маънавӣ ва санъати суҳанварии ӯ шинос мегардад. Фарзона низ бо тамоми муҳаббату самимият ва маҳорату истеъдоди тарҷумонӣ ба олами файласуфонаи ин адиби қазоқ дохил шудааст. Шеъри дигаре, ки аз тарафи Фарзона тарҷума шудааст «Зарбаҳои набзи соат» («Не просто это – звук часов, «тик-так») мебошад. Шеъри мазкур аз тарафи тарҷумонони рус Ю.Нейман, Э.Шехтман ва С.Маршак аз забони қазоқӣ ба забони русӣ тарҷума шудааст.

Аз банди аввали шеър маълум мегардад, ки Фарзона дар тарҷума қолабу ҳаҷми худро интихоб кардааст. Барои он ки, дар тарҷумаҳои русӣ соҳти чормисрай ва 10-13 ҳичогӣ истифода шуда, дар тарҷумаи тоҷикии он соҳти панҷмисрағӣ ва 8-9 ҳичогӣ ба қор бурда шудааст:

Зарбаҳои набзи соат
Нест як овози холӣ.
Зарбаҳои набзи соат
Рафтани умр аст, эй дӯст,
Рафтани умри бақимат [42, с. 249].

Тарҷумаи русӣ:

Не просто это – звук часов: «тик-так»,
То уходящих дней бесспорный знак.
Прошла минута – стала жизнь короче,
И жизни бег не удержать никак! [61, с.163].

Мавзуи асосии шеър гузарон будани умр буда, шоир онро ба овози тик-тиқи соат ташбеҳ додааст. Вай мегӯяд, ки набзи соат ин танҳо овоз нест, балки аломатест аз гузаштани умри одамӣ. Агар дақиқае гузарад, ҳам умри инсон кӯтоҳ гардида, дигар барнамегардад. Фарзона низ ин нуктаро таъкид намуда, зарбаҳои набзи соатро ба рафтани умри бақимат монанд кардааст. Дар ин банди шеър ибораи «эй дӯст» ва калимаи «бақимат» илова шудааст. Банди дуоми шеърро Фарзона тамоман бо сабку услуби хос тарҷума намуда, барои умри

човидона пайдо кардан, оби бақо хостааст. Лекин дар фарҷом афсӯс хӯрдааст, ки ин чоми ӯ холӣ аст. Дар тарҷумаи Фарзона олами маънавию эҳсосоти руҳии қаҳрамони лирикӣ намудор мегардад, вай гузаштани вақтро дузди умр пиндошта, чӣ тавр аз ӯ пинҳон шуданро меҷӯяд:

Охир аз ин дузд пинҳон
Нақди худро чун паноҳам.
Ташнаям, оби бақоро
Човидон хоҳам, ки хоҳам,
Чоми ман холӣ шуд, афсус [42, с. 249].

Бандҳои сеюму чоруми шеър дар тарҷумаи русӣ чунин омадааст:

Хоть расшибись, а все же это – так!
Уносит жизнь привычный звук «тик-так».
Хоть все обманывать себя готовы.
Но втайне это понимает всяк.

Так день за днём, и так – за годом в год,
И вот уже старость – у твоих ворот...
Не вечен, видно, век у человека,
И лишь Предвечный – верный наш оплот[61, с. 163].

Ба гуфти шоир овози тик-тақи соат ҳаёти моро ба дуриҳои дур мебарад ва ҳарчанд ки худро фиреб диҳем ҳам, мо медонем, ки бо зиндагии худ падруд гуфтаем. Рӯзҳо, солҳо мегузаранду пириамонро эҳсос мекунем ва танҳо Худованд медонад, ки кай ин умри мо ба итмом мерасад. Зимни мутолиаи шеъри мазкур инсон ба ҳаёти худ, зиндагии худ бо чашми дигар назар мекунад, чунки муҳтавои шеър водор мекунад, ки боз як бори дигар аз ҳаёти худ фикр намой. Дар тарҷумаи Фарзона боз ба мисраи аввал баргашта, бо ибораи «зарбаҳои набзи соат» мисраи дигарро оғоз намудааст. Ӯ зарбаҳои набзи соатро сахлу ором пиндошта, тик-тик овози қадамҳояшро ба шарфаи пой умри инсон шабеҳ додааст. Инчунин, умри гузаштаро «солиёни пошхӯрда» ва «рӯдҳои

бодбурда» хонда, дар мисраъи охирин аз даргоҳи Худованд раҳмат талабидааст, ки аз хунари волои шоирии ӯ далолат медиҳад:

Зарбаҳои набзи соат
Саҳлу орому фиребост.
Тик-тик овози қадамҳош
Умри моро шарфаи пост,
Умри осон паркашида.

Хуфта андар кӯлборам
Солиёни пошхӯрда.
Рӯзҳои бодбурда,
Лаҳзаҳои сарди мурда.
Ё Худо, раҳмат бифармо... [42, с. 249]

Абай ҳамчун асосгузори адабиёти қазоқ аввалин шуда, дар бораи мардуми одӣ, меҳнаткашу пуртоқат суҳан ронда, дар шеърҳои образи деҳқону кишоварзро дар сатҳи баланд тараннум кардааст. Ба ин гуфтаҳо мисол шуда метавонад, шеъри «Шеър гуфтам на аз барои ном» («Не для забавы я слагаю стих»), ки дар мавзӯи меҳнати тоқатфарсои миллати қазоқ баҳс мекунад. Абай бори нахуст дар адабиёти қазоқ ба образи шоир ва вазифаҳои ӯ дар назди ҷамъият мурочиат намудааст. Ӯ умед дорад, ки насли ҷавон ба эҷодкориву донишандӯзӣ кӯшиш мекунад:

Не для забавы я слагаю стих,
Не выдумками наполняю стих.
Для чутких слухом, сердцем и душой,
Для молодых я свой рождаю стих.
Кто сердцем прозорлив и чуток, тот
Поймет, что в каждый я влагаю стих [61, с. 122].

Дар тарҷума Фарзона соҳти чормисраиро пазируфта, матлаби шоири қазоқро изҳор менамояд. Ӯ мегӯяд, ки ман на аз барои ном ё чизи беҳуда шеър мегӯям, балки барои он ки роҳи ояндаи ҷавонро бо шеъри худ, бо суҳани худ

равшан созам. Боз давом медиҳад, ки ин сухан дархури касест, ки ū фитрате дораду дили бедор ва бо роҳи қач марав, рост биёву фақат ба гуфтаҳои ман гӯш деҳ. Ин мисраъҳо бо калимаву таркибҳои «ҷодаи равшан», «дили бедор», «гӯши ҷон», «қачмақач» ҳусну сурати нав пайдо намудааст:

Шеър гуфтам на аз барои ном,
На барои фасонаҳо хондан.
Шеър гуфтам, ки навҷавонҳоро
Раҳ намоям ба ҷодаи равшан.

Ин сухан дархури касест, ки ū
Фитрате дораду дили бедор.
Қачмақач раҳ нагарду рост биё,
Гӯши ҷонатро ба ҳарфи ман бисупор [42, с. 242].

Дар ин шеър Абай мегӯяд, ки бигзор шеъри ман аз байн равад, бигзор ба нестӣ дучор шавад, лекин ман намехоҳам, ки ашъорамро ҳарзгарону тирахаёлон, базлагӯён ва дурӯғгӯён хонанду сароянд, чунки сухан қимату арзиши беандоза дорад ва он фақат ба инсонҳои хубу бомаданият марбут аст:

Родятся из барымтачей лгуны,
Бездельники рождаются, болтуны.
Без разума, без дома, без скота:
Все знают их, и всем они видны
Навек замолкни лучше ты, мой стих,
Когда тобою они восхищены [61, с. 122].

Фарзона низ ҳамин матлабро таъкид намуда, дар мисраъҳои сонӣ гуфтааст, ки гоҳе мешавад, ки аз марди паҳлавон, писари ганчдуду тирахаёл, аз марди ҳақназар, писари ҳарзагару сифлаву паст таваллуд мешавад. Бинобар ин, агар ту қудрати сухансанҷӣ дошта бошӣ, хомӯширо пеша кун, чунки ҳар як сухани баландмазмун ба монанди мушти ғубор аст бар ҳаво. Матлаби шоирро мутарҷим хеле фаҳмову баландмазмун ироа кардааст. Зимни тарҷума отифаи

сухан, мазмуну мухтавои тозаву мутахҳар эҳсос мегардад. Инчунин, саноеи бадеӣ, аз қабилӣ ташбеҳ, истиора ва маҷоз фаровон ба кор бурда шудааст:

Эй чавонон, каломи ман шунавед,
Ки калом аст нодир аз ҳама мол!
Гоҳе аз марди паҳлавон рӯяд
Писаре ганчдузду тирахаёл.

Гоҳе аз марди ҳакназар рӯяд
Писаре ҳарзагару сифлаву паст.
Ҷоҳилон гар маро мазох кунанд,
Лаб бибандам ману фишонам даст [42, с. 242].

Хусусияти фарқкунандаи тарҷумаи Фарзона дар он аст, ки баъзан як мисраъро бо як калима ифода менамояд. Масалан, мисраъи «Без разума, без дома, без скота» – ро бо калимаи «ҷоҳилон» ифода намуда, ибораҳои «без дома» («бе хона»), «без скота» («бе чорво») - аз мадди назар гузаштааст. Ё ин ки, ибораҳои «маро мазох кунанд», «фишонам даст» дар тарҷумаи русии шеър дида намешавад. Мутарҷими тоҷик тавонистааст, образҳои мураккабу дунёи фалсафии адиби қазоқро бо як маҳорату истеъдоди комил ва сабку услуби хос ба хонандагони ҳеш пешкаш намояд.

Дар эҷодиёти адиби қазоқ Абай мавзӯҳои ишқ, муҳаббат, хусну ҷамоли ёр ва симои зебою нозукандоми маъшуқа мавқеи сазоворро ишғол мекунад. Ба ин монанд шеъри «Аз кокули ӯ мақомҳо мерезанд» («Жгут тяжелой косы – в руку толщиной») дар мавзуи ҳусни маҳбуба ва карашмаи ӯ навишта шудааст, ки аз ҷониби Фарзона бо як мазмуннокии баланд ва истеъдоди комил тарҷума шудааст. Тарҷумаи русии шеъри мазкур аз тарафи мутарҷими рус Андрей Глоба ба иҷро расонида шудааст, ки шоири тоҷик аз он истифода намудааст:

Шеъри Абай дар тарҷумаи А.Глоба:

Жгут тяжелой косы – в руку толщиной,
Серебро в косе –звенят шолпы в туго
Бобровая шапка, черная коса, -

Ты видал красавицу с такой косой?

Посмотришь в зеркало очей дорогой, -

Загорится сердце, будешь сам не свой.

Белотела, лицо – всю бы жизнь глядеть!

Ты видал красавицу красы такой?

Стройный стан, тонкий стан, легкая нога,

Красивая девушка всем дорога.

Как спелое яблоко, я бы сорвал

Желанную, что прекрасна и строга [61, с. 100]

Дар тарчумаи Фарзона:

Аз кокули ӯ мақомҳо мерезанд,

Зангӯла занад шилшилаи пӯпаки ӯ.

Махмалкулаҳу мӯсияҳу симзақан,

Кай оядат инчунин буте рӯи ба рӯ.

Чашми сияҳаш сафо диҳад оинаро,

Барқи ниғаҳаш ба мағзи ҷонам биравад.

Он шаддаи дандону тани субҳфурӯз

Зебост бад он сон, ки назираш набувад.

Шамшодқаду мурчамиёну хушрав,

Ҳаққо, ки чунин ҳусни накӯ ноёб аст.

Гӯё, ки на духтар аст, себи суманист,

Себи сумании навраси шодоб аст [42, с. 262]

Аз мисраъҳои аввали тарҷумаи шеър маълум аст, ки Фарзона ба шеър ҷилои тоҷикона бахшида, бо мисраи «Аз кокули ӯ мақомҳо мерезанд» ба ҷои «Жгут тяжелой косы – в руку толщиной» оғоз намудааст. Дар тарҷумаи русӣ байти дуум бо ҷумлаи саволи «Ты видал красавицу с такой косой?» ба итмом расида, дар тарҷума «Кай оядат инчунин буте рӯи ба рӯ» омадааст, ки зебосанам (красавица)-ро бо калимаи «бут» ифода кардааст. Дар банди дуум

Фарзона ифодаҳои «чашми сиях», «барқи нигах», «шаддаи дандон», «тани субҳфурӯз» – ро истифода намуда, хусну ҷамоли духтари зебосанамро тасвир кардааст. Дар банди охири шеър мутарҷими тоҷик бо ибораву калимаҳои «шамшодқаду мурҷамиёну хушрав» ҷамоли духтарро «хусни накӯю ноёб» ифода намуда, бо истифода аз санъати ташбеҳ зебогии духтари наврасро ба «себи симин» монанд кардааст, ҳарчанд ки дар тарҷумаи русӣ «спелое яблоко» (себи пухта) омадааст.

Фарзона на танҳо тавассути ашъори ҷаззоб ва ибтикороташ дар шеъри имрӯзи тоҷик муҳимтарин суннатҳои адабиёро давом бахшидааст, балки дар тарҷумаҳои ӯ хусусиятҳои барҷастаи шеъри тоҷикӣ, аз ҷумла, падидаҳои хунарии шеър ба мушоҳида мерасад. Интишори намунаҳои ашъори шоири тавонои халқи тоҷик Фарзона далели он аст, ки мақоми ин суҳанвари беҳамто дар адабиёти Шарқ воло буда, хонандагони зиёдро соҳиб гардидааст.

Хулоса

1. Адабиёти Ғарб ва рус бо ҳам алоқамандии зич дошта, дар равобиту ҳамбастагии адабиётҳо аҳаммияти бузург дорад.

2. Ба воситаи ҳайкуҳои ҷопонӣ ҳолати руҳиву таассуроти ботинии шоири тоҷик дар се мисраъ ғунҷоиш дода шудааст, ки ин кор на ба ҳар кас муяссар мегардад. Ҳарчанд ки, ин ҷинси адабӣ дар анвои жанрҳои адабии тоҷикӣ вучуд надорад, лекин Фарзона тавонистааст, бо як маҳорати шоирона таассуроташро инъикос намояд.

3. Зимни тарҷумаи осори адибони Шарқ Фарзона таркибу ибора ва калимаҳоеро истифода намудааст, ки ба фаҳму дарки хонандаи тоҷик наздик буда, бардошти онро осон мегардонад.

4. Умуман, мутарҷим кӯшидааст, ки руҳу равон, завқу эҳсоси шоирони ширинкалом, муҷазбаён ва калимаорони беҳамторо бо ҳамаи шукуҳу шаҳоматаш ба адабиёти тоҷик ворид намоянд. Ин тарҷумаҳо дар идомаи суннатҳои адабии ҳазорсолаи форсу тоҷик як мактаби бебадали ошноӣ бо анъанаҳои замони нав пайванде ба вучуд оварданд.

ХУЛОСА

Тарҷумаи бадеӣ яке аз омилҳои асосии ривож ва ташаккули адабиёти миллӣ ва тафаккури адабӣ аст. Аз таҳқиқоти пайвастаи муҳаққиқон маълум мешавад, ки адабиёти тарҷумашуда воситаи беҳтарини шиносӣ ва омезиши маънавии халқҳо буда, он роҳу васила ва сабаби асосии нашри афкор ва равобитӣ таърихӣ халқҳо ба шумор меравад.

Яке аз хусусиятҳои тарҷумаи бадеӣ ворид кардани тафаккури бадеии як миллат ба миллати дигар мебошад. Тарҷумаи як силсила ашъори шоирони халқҳои ҷаҳон ба забони тоҷикӣ ва мутаносибан шоирони тоҷик ба забони русӣ ба хотири ошноии хонандагон бо дастовардҳои фарҳангӣ бо назардошти ниёзҳои замони мухталиф сурат гирифтааст. Масалан, тарҷумаи осори А.Лохутӣ, М.Турсунзода ва дигарон ба ривочи сиёсат, авзои замона ва муносибатҳои байналмиллалӣ вобастагӣ дорад.

Дар рисола таърихи иртиботи адабиёти тоҷикӣ русро дар мисоли тарҷумаҳои Фарзона ва тарҷумаи ашъори Фарзона ба забони русӣ мавриди омӯзиш қарор дода, ба чунин натиҷа расидем, ки дар замони нав ин анъана мазмун, шакл ва оҳанги комилан дигар гирифтаанд.

1. Намунаи ашъори С. Айнӣ, А. Лохутӣ, П. Сулаймонӣ М. Турсунзода, М. Миршакар, М. Раҳимӣ, Ҳ. Юсуфӣ, А. Шукӯҳӣ, А. Ҳаким, А. Деҳотӣ, М. Аминзода, М. Қаноат, Лоик, Б. Собир, Гулрухсор, Гулназар, У. Раҷаб, Г. Сулаймонӣ, Ф. Ансорӣ, Фарзона ва дигарон чандин маротиба ба забони русӣ тарҷума ва нашр шуда, мавриди баҳрабардории зиёде қарор гирифтаанд [1-М, 7-М, 9-М].

2. Ба таблиғи тарғиби адабиёти классикӣ ва нави тоҷикӣ омилҳои зиёде таъсир расонида, таҳқиқи масъалаҳои он дар кишвари рус бо роҳу усулҳои мухталиф давом кард ва гузашта аз ин санаву ҷашнҳои адабӣ боиси афзоиши миқдори асарҳои тарҷумашуда гардиданд. Ин ҳодисаҳо дар навбати дигар суръати омӯзиши хусусиятҳои ҷудоғонаи ду адабиёт ва дарёфти шаклу васоили нави ҳамкориҳои дучонибаро ба миён овардаанд. Дар саҳифаҳои таърихи давраи

шуравии адабиёти тоҷик чашни 30 солагии фаъолияти эҷодии устод Лоҳутӣ (1933), устод Айнӣ (1935), Анҷумани 1-уми нависандагони шуравӣ, Даҳа ва Рӯзҳои адабиёт ва санъати тоҷик дар Москва (1941,1949,1965, 1974, 1984, 1986, 1997...), 1100 ва 1150-солагии зодрӯзи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (1944; 2008), 550-солагии Абдурраҳмони Ҷомӣ (1964) 650-солагии Ҳофизи Шерозӣ (1971), 100-солагии Садриддин Айнӣ (1978) ва Абулқосим Лоҳутӣ (1987), 70, 75, 90, 100, 110-солагии Мирзо Турсунзода боиси ривочи равобити адабӣ ва тарҷумаи ашъори онон ба забони русӣ гардиданд [3-М, 6-М].

3. Дар густариши равобити адабии тоҷику рус мактаби тарҷумонии шӯравии рус нақши муҳим дорад. Ин мактаб шеърӣ муосири тоҷикро ба хонандаи рус ошно кард. Тарҷумаи осори шоирони муосири тоҷик марҳалаи дигари ошноии хонандаи рус бо офаридаҳои адабии тоҷикӣ аст. Мутарҷимони рус, амсоли Б. Лапин, З. Хасревин, П. Лукницкий, С. Бородин, А. Адалин, В. Левик, Т. Стрешнева, Л. Пенковский, Н. Тихонов, К. Липскерб, С. Липкин, В. Державин, С. Бону, Н. Гребнев, Г. Плисецкий, А. Борщаговский, В. Звягинцева, М. Кургансев, Ю. Смирнов, Я. Смеляков, С. Северсов, Р. Рождественский, В. Солоухин, Л. Бат, С. Куняев, С. Золоцев, Я. Козловский, И. Кашежева, Е. Хромов, М. Синелников, И. Лиснянская тарғибгарони адабиёти тоҷик дар кишвари рус гардиданд ва анъанаҳои равобити адабии тоҷику русро ғановат бахшиданд [1-М, 4-М, 8-М].

4. Ҳодисаи тарҷумаи як асар аз ҷониби чанд мутарҷим дар таърихи ташаккули тарҷума ва равобити адабии тоҷику рус низ ба қайд гирифта шудааст. Масалан, «Мсири»-ро Ҳ. Юсуфӣ, Р. Ҳошим, Қ. Киром, «Достони Калашников»-и М.Ю. Лермонтовро Ҳ. Юсуфӣ, Б. Фирӯз, «В.И. Ленин»-и В. Маяковскийро М. Раҳимӣ, Ф. Мирзо анҷом додаанд. Дар адабиёти муосири тоҷик низ шеърӣ «Найшакар»-и Гётеро Л. Шералӣ, М. Миршакар, Фарзона, Ш. Шифо ва К. Сафавӣ тарҷума кардаанд, ки муқоисаи онҳо барои шинохти хунари мутарҷимон, аз як тараф, ва дарки беҳтари ашъори шоир, аз тарафи дигар, мусоидат мекунад [4-М, 11-М].

5. Махсусиятҳои тарҷумаи ашъори Фарзонаро мавҷудияти чанд варианти тарҷума, афзоиш ва ё кам шудани мисраъҳо, нигоҳ дошта шудани асли вожаҳо, нигоҳдорӣ ва баргардони таъбирҳо дар забони русӣ, нигоҳ доштани маънӣ дар тарҷума, сифатсозӣ дар тарҷума, рангинии ифодаҳои шоирона ба забони русӣ, аз асл дур рафтани вожаҳо ва ё сарфи назар шудани таъбирҳои хоси аслӣ ва шоирона ба сабаби ноошноӣ аз табиати забони асл, дур рафтан аз асли мавзӯ, тағйири матлаб ва сабки шоирӣ, умумигӯӣ, тавзеҳи мутарҷим дар матни аслӣ, тавзеҳи мутарҷим ва ғ. муайян мекунад [1-М, 8-М, 10-М].

6. Дар ин робита тарҷумасозе, ки Фарзона аз забонҳои дигар ба забони тоҷикӣ анҷом дод, бо таҳлилу фарогирии андешаҳои иҷтимоии замон ва шинохти моҳият ва мундариҷаи иҷтимоии адабиёт дар замони нав тафовути мушаххасро дошта, рангу тафаккури миллий ба бар кардаанд. Ин тарҷумасоз дар идомаи суннатҳои адабии ҳазорсолаи форсу тоҷик як мактаби бебадали ошноӣ бо анъанаҳои замони нав пайванда ба вучуд оварданд. Тарҷумаи ашъори шоирони ҷаҳон ба забони тоҷикӣ ва тарҷумаи ашъори Фарзона ба забони русӣ ва дигар забонҳо давоми он суннатҳои тарҷума ҳастанд, ки дар даҳсолаи мухталиф сурат гирифта буданд. Ин тарҷумасоз ба рушду ташаккули адабиёт ва фарҳанги милливу байналмиллалӣ замони нав таъсири кулӣ расонидаанд [2-М, 5-М, 6-М].

7. Бо чунин фазои мусоиди адабӣ ва фарҳангӣ тарҷумасозии Фарзона дар хизмати ҷомеа қарор гирифтанд. Аз фаъолияти тарҷумонии Фарзона, ки садоқати ӯ ба суннатҳои адабиёти ҷаҳонӣ, хусусан, шаклу тарзи ифодаи баён бештар равшан шудааст, ба ин восита нигоҳи андешаманди ӯ, ба падида ва фалсафаи кори тарҷумонӣ амиқ рафтааст. Дар айни замон тарҷумаи ашъори ӯ ба забонҳои дигар дар ҳифзи асолати шеъри тоҷик дар байни хонандагони халқу миллатҳои гуногун таъсиргуздор буд. Тарҷумаи шеъри Фарзона сабаб ва ё роҳҳои густариши шеъри шоирро дар ҳар давраи замон ифода мекунад. Зеро, мутарҷимон кӯшиш бар он доштанд, ки афкори мазомини шеърҳои шоири тоҷикро дар фазои маърифати фарҳангӣ ва адабии замона мавриди тарҷума

қарор диҳанд [3-М].

8. Дар шиноҳти осори тарҷумавии Фарзона ва нақши тарҷума дар эҷодиёти ӯ нуктаҳои ҷолибе пеш омаданд, ки аз онҳо ба унвони созгории матнӣ, ҳаммаъноӣ, боэътимодӣ, саҳеҳият, соҳибихтиёрӣ, айният метавон ёд кард. Ин вежагиҳо дар мисоли намунаҳои осори тарҷумакардаи Фарзона ба ҳубӣ равшан мешаванд [1-М, 4-М, 5-М, 12-М].

9. Фарзона на танҳо ба воситаи ашъори ҷаззоб ва ибтикораш дар шеъри имрӯзи тоҷик муҳимтарин суннатҳои адабиरो давом бахшидааст, балки дар тарҷумаҳои ӯ хусусиятҳои барҷастаи шеъри тоҷикӣ, аз ҷумла, падидаҳои ҳунарии шеър ба мушоҳида мерасад. Ҳангоми муқоисаи тарҷумаҳои анҷомдодаи Фарзона бо матни русии ашъори шоироне чун Анна Ахматова, Марина Светаева, Абай ва дигарон маълум гардид, ки дар раванди тарҷумаи бадеӣ муҳимтарин аркони ҳунарии шеъри тоҷикӣ дар онҳо ҷой дода шудаанд [7-М, 8-М, 16-М].

10. Шеъри Фарзона ба шеъри ҷаҳоншинохта табдил ёфта, далели ин нукта наشري мутааддиди ашъори ӯ ба забонҳои хориҷӣ мебошад, Омӯзиш нишон дод, ки ашъори Фарзона ба забонҳои русӣ, англисӣ, олмонӣ, белорусӣ, ўзбекӣ, ҳиндӣ, испанӣ, туркӣ ва арабӣ тарҷума шудааст [3-М, 10-М, 15-М].

Аз таҳлил ва таҳқиқе, ки анҷом гирифт, чунин хулоса кардан мумкин аст, ки дар раванди равобити адабии тоҷику рус ва кишварҳои хориҷӣ тарҷумаҳои Фарзона ҷойгоҳи хоса дошта, таҳқиқоти дар ин замина анҷомгирифта нақши тарҷума ва хусусиятҳои онро дар эҷодиёти Фарзона муайян кардааст.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Аз омӯзиши мавод ва масъалаҳои мавриди баҳси диссертатсия бармеояд, ки он пажӯҳиши мукамал ва фарогири роҷеъ ба тарҷумаҳои Фарзона ба шумор меравад.

1. Масъалаҳои назарӣ, равишҳои таҳқиқ ва хулосаҳои ҳосилшуда дар ин рисола ҷанбаҳои назарии омӯзиши тарҷумаро пурратар гардонида, дар таъйини арзишҳои ҳунариву адабӣ ва тарҷумонии Фарзона метавонад нақши бориз дошта бошад.

2. Натиҷаҳои бадастомада аз мабоҳиси ҷудоғонаи рисола ва равишҳои бақоргирифтаи муаллифро дар раванди пажӯҳишот ва масоили марбут ба тарҷума метавон истифода кард

3. Маводи ҷамъовардашуда дар рисола ва натиҷаҳои таҳқиқро метавон ҳангоми навиштани мақола, таълифи рисолаҳои илмӣ оид ба масъалаҳои хусусиятҳои мавзӯиву ҳунарии тарҷумаи шеърӣ тоҷикӣ ва русӣ, иншоии китобҳо дар бораи таърихи адабиёти муосири тоҷик ва давраи истиқлолият, таълиф ва мурағаб сохтани китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ дар донишгоҳу донишкадаҳо, мактабҳои миёна, омода кардани курси лексияҳо аз таърихи адабиёти тоҷик, курс ва семинарҳои махсус дар мактабҳои олий, суҳанрониҳо дар мактабҳои миёна ва олий истифода кард.

РҶӢХАТИ АДАБИЁТ

I. САРЧАШМАҶО

а) бо забони тоҷикӣ

1. Абулхай, Х. Паймон дар андеша [Матн] / Ховари Абулхай. – Душанбе: Эргграф, 2018. – 108 с.
2. Айнӣ, С. Куллиёт: дар 14 ҷилд. Ҷ. 2. [Матн] / С. Айнӣ [Мураттибон: К. Айнӣ, А. Маниёзов]. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик., 1942. – 474 с
3. Ахматова, А. Шеърҳо. Тарҷумаи Фарзона [Матн] / Анна Ахматова. – Хучанд: Ношир, 2008. – 112 с.
4. Ахматова, А. Мунтахаби ашъор. Шеърҳо [Матн] / Анна Ахматова. – Тошканд, 1942. – 354 с.
5. Гулназар. Армон [Матн] / Гулназар. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 64 с.
6. Гулназар. Лолаҳо дар ёлаҳо [Матн] / Гулназар. – Душанбе: Бухоро, 2017. – 142 с.
7. Гулназар. Паҳно [Матн] / Гулназар. – Душанбе: Ирфон, 1988. – 240 с.
8. Гулназар. Лоикче чун Лоикче [Матн] / Гулназар. – Душанбе: Оли Сомон, 2013. – 104 с.
9. Гулрухсор. Девон [Матн] / Гулрухсор. – Душанбе: Интишороти Пайванд, 2004. – 170 с.
10. Гулрухсор. Офтоб дар соя [Матн] / Гулрухсор. – Душанбе: Адиб, 2016. – 142 с.
11. Гёте, И.В. Аз «Девони ғарбиву шарқӣ» (Ба се забон: тоҷикӣ, русӣ, олмонӣ) [Матн] / Мураттиб: Матлубаи Мирзоюнус. – Хучанд: Нури маърифат, 2007. – 404 с.
12. Дилором. Тӯфонҳои соқит [Матн] / Дилором. – Хучанд: Ношир, 2008. – 146 с.
13. Зарафшонӣ, Салим. Хунбаҳо [Матн] / Салими Зарафшонӣ. – Душанбе: Адиб, 1992. – 150 с.

14. Киром, Қутбӣ. Нафаси озод [Матн] / Қутбӣ Киром. – Душанбе: Адиб, 1992. – 336 с.
15. Киром, Қутбӣ. Чашми дил [Матн] / Қутбӣ Киром. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 190 с.
16. Қаноат, Муъмин. Аз бесутун то кунун [Матн] / Муъмин Қаноат. – Душанбе: Адиб, 1993. – 176 с.
17. Қаноат, Муъмин. «Тоҷикистон – исми ман» [Матн] / Муъмин Қаноат. – Душанбе: Маориф, 2019. – 239 с.
18. Начот, Доро. Гулҷӯшаҳо [Матн] / Доро Начот. – Душанбе: Сифат-офсет, 2016. – 542 с.
19. Начот, Доро. Тулӯе дар ғуруб [Матн] / Доро Начот. – Душанбе: Ирфон, 1998. – 236 с.
20. Начот, Доро. Дар он сӯи хобҳо [Матн] / Доро Начот. – Душанбе: Ирфон, 1999. – 240 с.
21. Нурзод, Нуралӣ. Азони танҳой [Матн] / Нуралӣ Нурзод. – Хучанд: Нури маърифат, 2004. – 150 с.
22. Одил, Икром. Таҳажжуд [Матн] / Икром Одил. – Хучанд: Хуросон, 2007 - 248с.
23. Пушкин, А.С. Кохи ёдгор [Матн] / Александр Пушкин. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 254 с.
24. Пушкин, А.С. Кохи ёдгор. Шеърҳо ва дostonҳо [Матн] / Александр Пушкин. Тарҷума аз русӣ. – Душанбе: Адиб, 1999. – 148 с.
25. Рӯдакӣ, Абуабдуллоҳ. Девон. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам [Матн] / Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. – Душанбе: Бухоро, 2015. – 334 с.
26. Собир, Бозор. Хуни қалам [Матн] / Бозор Собир. – Душанбе: Шучоиён, 2010. – 132 с.
27. Собир, Бозор. Аз ватан вақте ки мерафтам [Матн] / Бозор Собир. – Душанбе, 1999. – 164 с.
28. Собир, Бозор. Аз «Гули хор» то «Симхор» [Матн] / Бозор Собир. – М.: Интрасдорнаука, 2003. – 256 с.

29. Собир, Бозор. Замини модарӣ [Матн] / Бозор Собир. – Хучанд: Ношир, 2018. – 410 с.
30. Сулаймонӣ, Пайрав. Асарҳои мунтахаб [Матн] / Пайрав Сулаймонӣ. – Сталинобод, 1954. – 84 с.
31. Светаева, М. Шеърҳо [Матн] / М. Светаева. Тарҷумаи Фарзона. – Хучанд: Ношир, 2008. – 124 с.
32. Турсунзода, Мирзо. Шеър ва дostonҳо [Матн] / Мирзо Турсунзода. – Душанбе: Адиб, 1991. – 320 с.
33. Турсунзода, Мирзо. Гузидаи ашъор. Ба кӯшиш ва интиҳоби Мухаммадҷаъфари Ранҷбар [Матн] / Мирзо Турсунзода. – Душанбе: Китобхонаи устод Халилуллоҳи Халилӣ, 2011. – 281 с.
34. Турсунзода, Мирзо. Гулчини ашъор [Матн] / Мирзо Турсунзода. – Душанбе: Адиб, 2011. – 300 с.
35. Фарзона. Ояти ишқ: Маҷмуаи ашъор [Матн] / Фарзона. – Душанбе: Адиб, 1994. – 198 с.
36. Фарзона. Қатрае аз Мулиён [Матн] / Фарзона. – Хучанд: Ношир, 2003. – 398 с.
37. Фарзона. Муҳри гули мино [Матн] / Фарзона. – Хучанд: Ношир, 2006. – 400 с.
38. Фарзона. Панҷсад ғазали дилангез [Матн] / Фарзона. – Хучанд: «Хуросон», 2014. – 540 с.
39. Фарзона. Ҳама гул, ҳама тарона. Ҷ. 1 [Матн] / Фарзона. – Хучанд: Хуросон-Медиа, 2014. – 504 с.
40. Фарзона. Ҳама гул, ҳама тарона. Ҷ. 2 [Матн] / Фарзона. – Хучанд: Хуросон-Медиа, 2014. – 500 с.
41. Фарзона. Себарга [Матн] / Фарзона. – Хучанд: Ношир, 2010. – 503 с.
42. Фарзона. Найсон. Маҷмуаи рубоӣ, дубайтӣ ва тарҷумаҳо [Матн] / Фарзона. – Хучанд: Хуросон, 2019. – 320 с.
43. Фарзона. Дарёи сӯзон [Матн] / Фарзона. – Душанбе: Адиб, 2014. – 240 с.

44. Фарзона. Аз Балху Ҳинду Шероз [Матн] / Фарзона. – Техрон: Муассисаи фарҳангӣ-хунарии шоирони порсизабон, 2020. – 110 с.
45. Фарзона. Ишқ тасбеҳи [Матн] / Икром Одил. – Хучанд, 2017. – 120 с.
46. Фирдавсӣ. Шоҳнома. Ҷ. 2 [Матн] / Фирдавсӣ. – Душанбе: Ирфон, 1964.
47. Шералӣ, Лоиқ. Девон. Мураттибон: Ромиш Лоиқзода ва Парвина Усмонова [Матн] / Лоиқ Шералӣ. – Хучанд: «Хуросон», 2018. – 524 с.
48. Шералӣ, Лоиқ. Куллиёт. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 1. Ашъор [Матн] / Лоиқ Шералӣ. – Душанбе, Адиб, 2008. – 542 с.
49. Шучоъ, Шаҳобиддин. Сафири кишвари нур [Матн] / Шаҳобиддин Шучоъ. – Душанбе: «Бухоро», 2005. – 146 с.
50. Ҷо, Шапкотт. Фарзона Хучандӣ. Ашъор [Матн] / Шапкотт Ҷо. – Лондон. 2008. – 115 с.

б) бо забон ва хатти форсӣ

51. Аҷамӣ, Муҳаммадалӣ. Атри шабҳои Хуросон [Матн] / Муҳаммадалӣ Аҷамӣ. – Техрон: Нигоҳ, 1387. – 222 с.
52. Деҳлавӣ, Бедил. Куллиёт. Тасҳеҳи Холмуҳаммади Хаста ва Халилуллоҳи Халилӣ. Ба кӯшиши Баҳман Халифаи Баноравонӣ. Иборат аз чаҳор ҷилд. Ҷ.1. – Баҳши 1 [Матн] / Бедил Деҳлавӣ. – Техрон: Талоя, 1389. – 798 с.
53. Деҳлавӣ, Бедил. Куллиёт. Тасҳеҳи Холмуҳаммади Хаста ва Халилуллоҳи Халилӣ. Ба кӯшиши Баҳман Халифаи Баноравонӣ. Иборат аз чаҳор ҷилд. Ҷ. 1. – Баҳши 2 / Бедил Деҳлавӣ. – Техрон: Талоя, 1389. – 802 с.
54. Гулрухсор. Ашки тӯфон [Матн] / Гулрухсор. – Техрон: Сурушан, 1378. – 471 с.
55. Начот, Доро. Рӯйиш дар сукут [Матн] / Доро Начот. – Душанбе: Пайванд, 1385. – 290 с.
56. Начот, Доро. Дар кӯчаи Лайлӣ [Матн] / Доро Начот. – Техрон: Нигоҳ, 1387. – 222 с.
57. Фарзона, Хучандӣ. Паёми ниёкон [Матн] / Фарзона Хучандӣ. – Техрон: Суруш, 1375. – 232 с.

58. Фарзона, Хучандӣ. Абай [Матн] / Фарзона Хучандӣ. – Техрон: Суруш, 1376. – 232 с.
59. Фарзона, Хучандӣ. Набзи борон [Матн] / Фарзона Хучандӣ. – Техрон: Суруш, 1391. – 200 с.
60. Фарзона, Хучандӣ. Маро эй шеър тармими дигар кун [Матн] / Фарзона Хучандӣ. – Техрон: 2014. – 245 с.

в) бо забони русӣ

61. Абай, К. Стихи. Переводы русских поэтов [Текст] / К. Абай. – Алмааты: ҒЫЛЫМ, 1995. – 207 с.
62. Блок, А. Собрание стихотворений [Текст] / А. Блок. – М.: «Мусагет», 1911. – 542 с.
63. Байрон, Дж. Полное собрание стих. и поэм в одном томе [Текст] / Дж. Байрон. – М.: Альфа-книга, 2018. – 398 с.
64. Всемирная литература. Ирано-таджикская поэзия. Т. 21 [Текст] / сост. И. Брагинский. – М.: Художественная литература, 1974. – 621 с.
65. Гёте И.В. Западно-восточный диван // Фауст. Лирика. Перевод с немецкого языка [Текст] / И.В. Гёте. – М.: Художественная литература, 1986. – 705 с.
66. Гейне, Г. Сборник стихов «Книга песен» [Текст] / Г. Гейне. – Гамбург: Хофман и Кампе, 1827. – 235 с.
67. Гейзер, А. Ашъори Фарзонаи Хучандӣ [Текст] / А. Гейзер. – Берлин – Худжанд, 2014. – 8 с.
68. Горелов, Н. Истоки [Текст] / Н. Горелов. – М.: Молодая гвардия, 1989. – 382 с.
69. Державин, В. Краткая литературная энциклопедия / В. Державин [Текст] [Глав. Редактор: А. Сурков] – М.: Советская энциклопедия, 1962. – 241 с.
70. Есенин, С. Собрание стихов и поэм [Текст] / С. Есенин. – Берлин: Изд. З.И. Гржебина, 1922. – 178 с.
71. Звезды поэзии [Текст] / Сост. И. Брагинский. – Душанбе: Адиб, 1984. – 519 с.

72. Калаус, Л. Соловей в клетке [Текст] / Л. Калаус. – Алмаата: 2008. – 420 с.
73. Нольман, М.Л. Пушкин и Саади [Текст] / М.Л. Нольман. – М.: Русская литература, 1965. – 186 с.
74. Мумин Каноат. Школа Пушкина [Текст] // Наш Пушкин.– М.: 1999. – 205 с.
75. Пушкин, А.С. Подражание Корану [Текст] / А.С. Пушкин. – М.: ГИХЛ, 1980. – 121 с.
76. Тхоржевский, И. Рубаи Омара Хайама [Текст] / И. Тхоржевский. – М.: СПб., 1901. – 170 с.
77. Тютчев, Ф. Весенние воды. Лирика [Текст] / Ф. Тютчев. – М.: Детская литература, 1989. – 127 с.
78. Фарзона. Двадцать лепестков [Текст] / Т. Смертина. – М.: Советский писатель. 1990. – 178 с.
79. Фирдоуси. Шахнаме [Текст] / Пер. Ц. Бану, А. Лахути. – М., 1942 – 258 с.
80. Цветаева, М. Вечерный альбом. [Текст] / М. Цветаева. – М.: Книга, 1988. – 231 с.
81. Шекспир, У. Сонеты [Текст] / У. Шекспир. / Изд. подг.: А. Горбунов, В. Макаров, Е. Первушина, В. Флорова. – М.: Наука, 2016. – 254 с.
82. Экзюпери, А. Избранное [Текст] / А. Экзюпери. – М.: Молодая гвардия, 1966. – 254 с.
83. Эсхил. Трагедия [Текст] / Эсхил. – М.: Искусство, 1978. – 352 с.
84. Таджикистан: мгновенья вечности [Текст] / Перевод с тадж.: Микола Митаицкий. – Минск: Звёзды гор, 2009. – 56 с.
85. Под звездой Рудаки [Текст] / Перевод с тадж.: Микола Митаицкий. – Минск: Звезда, 2013. – 148 с.

II. ОСОРИ ТАҲҚИҚӢ

а) бо забони тоҷикӣ

86. Абдуманнонов, А. Нуктаи назар [Матн] / А. Абдуманнонов. – Душанбе: Адиб, 1990. – 240 с.

87. Абдуманнонов, А. Пиндорҳо ва ингорҳо [Матн] / А. Абдуманнонов. – Душанбе: Адиб, 2006. – 216 с.
88. Акбарзода, Ю. Таҳқиқи шеър аз дидгоҳи нав [Матн] / Ю. Акбарзода. – Душанбе: Адиб, 2004. – 196 с.
89. Акбарзода, Ю. Шеъри тоҷикии нимаи дуюми садаи бист [Матн] / Ю. Акбарзода – Душанбе: Адиб, 2011. – 320 с.
90. Асозода, Х. Адабиёти тоҷик дар садаи XX [Матн] / Х. Асозода. – Душанбе: Адиб, 1996. – 161 с.
91. Аҳрорӣ, Ҳ. Нобобиҳои бебабонӣ [Матн] / Ҳ. Аҳрорӣ // Садои Шарқ. – 1966. – №7. – С. 105-107.
92. Аҷамӣ, Муҳаммадалӣ. Тафаккур ва ҳис дар шеър [Матн] / М. Аҷамӣ. – Душанбе: Адиб, 2008. – 208 с.
93. Аъзамзод, С. Адабиёт ва маърифати нақд. (Масъалаҳои шинохти таърихи адабиёт ва нақди адабии тоҷикии садаи бист). Маҷмуаи мақолаҳо. [Матн] / С. Аъзамзод. – Хучанд: Анис, 2012. – 200 с.
94. Бобоева, Т. Тасвир дар шеъри муосири тоҷик (дар мисоли ашъори Фарзона). Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ, аз рӯйи ихтисоси 10.01.03 – Адабиёт халқҳои мамлакатҳои хориҷӣ (Адабиёти тоҷик) [Матн] / Тайиба Бобоева. – Хучанд: 2002. – 150 с.
95. Бухорӣ, Муҳаммадҷон Шакурӣ. Нигоҳе ба адабиёти тоҷикии садаи XX [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе, 2006. – 426 с.
96. Бобоалиева, З. Баррасии сабки матни асл ва мутобиқати он бо тарҷума (дар мисоли тарҷумаи осори Ч. Айтматов ба забони тоҷикӣ) [Матн] / З. Бобоалиева. – Душанбе: ҚДММ «Нури моҳтоб», 2019. – 142 с.
97. Ваҳҳобзода, Р. Таҳаввули поэтикаи вазн ва ритми шеъри муосири тоҷик [Матн] / Р. Ваҳҳобзода. – Душанбе: 2008. – 242 с.
98. Ғаффоров, У. Дурдона ва дарё [Матн] / У. Ғаффоров. – Хучанд: Ношир, 2014. – 164 с.
99. Давронов, А. Адабиёт ва воқеият (Маҷмуи мақолаҳо) [Матн] / А. Давронов. – Душанбе: Адиб, 2003. – 242 с.

100. Давронов, А. Адабиёт ва замон. Масъалаҳои равобити адабӣ ва тарҷумаи бадеӣ [Матн] / А. Давронов. – Душанбе: Ирфон, 1996. – 54 с.
101. Дехотӣ, А. Барои сифати баланди асарҳои назмӣ [Матн] / А. Дехотӣ. – Душанбе: Ирфон. 1966. – 204 с.
102. Имомзода, М., Кӯчарзода, А., Абдуллозода, М.А., Табарӣ, М. Адабиёти тоҷик дар замони Истиқлолият [Матн] / М. Имомзода, А. Кучарзода, М. Абдуллозода, М. Табарӣ. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – 346 с.
103. Кӯчаров, А. Масъалаҳои матншиносии адабиёти тоҷик [Матн] / А. Кӯчаров. – Душанбе: Маориф, 1994. – 142 с.
104. Машғалдори шеър [Ҷойгоҳи Лоик Шералӣ дар шеъри муосир] [Матн] / Таҳияи номзадҳои илми филология Шамсиддин Муҳаммадиев ва Анзурат Маликзод. – Душанбе: Дониш, 2021. – 466 с.
105. Мирзоюнус, М. Шукуфаи андух [Матн] / М. Мирзоюнус. – Хучанд: Ношир, 1999. – 232 с.
106. Мирзоюнус, М. Адабиёти миллӣ ва муколамаи фарҳангҳо [Матн] / М. Мирзоюнус. – Хучанд: Ношир, 2016. – 516 с.
107. Матлубаи Мирзоюнус. Шарҳи шаст шеъри Фарзона [Матн] / М. Мирзоюнус. – Хучанд: Ношир, 2019. – 242 с.
108. Мирзоева, С. Марина Светаева ва адабиёти тоҷик (хусусиятҳои тарҷумаи ашъори Марина Светаева ба забони тоҷикӣ). Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.03 – Адабиёти халқҳои мамлакатҳои хориҷӣ (Адабиёти тоҷик) [Матн] / С. Мирзоева. – Хучанд, 2019. – 140 с.
109. Мирзо Турсунзода ва масоили назарии фарҳанги навини тоҷикон. Маҷмуаи мақолоти таҳқиқӣ [Матн] / Мураттибон: Аскаралӣ Раҷабов ва Муҳаммадраҳим Каримзода. – Душанбе, 2011. – 428 с.
110. Мухтор, Ш. Замон ва тарҷумон [Матн] / Ш. Мухтор. – Душанбе: Адиб, 1989. – 208 с.
111. Набиев, А. Адабиёт ва нақди адабӣ [Матн] / А. Набиев. – Душанбе: Адиб, 1993. – 304 с.

112. Назар, Н. Ҳамосаи панҷгона [Матн] / Н. Назар. – Ар–Риёз, 2019. – 90 с.
113. Нарзикул, М. Фурӯғи ҳастӣ [Матн] / М. Нарзикул. – Душанбе: Адиб, 2002. – 118 с.
114. Насрулло, Камол. Шаҳписари Хайём [Матн] / К. Насрулло. – Душанбе: Сарредаксияи Энциклопедияи миллии тоҷик, 2018. – 152 с.
115. Нурзод, Н. Парниёни сабзи андеша. Маҷмуаи мақолаҳо дар нақди адабиёти муосири форсӣ [Матн] / Н. Нурзод. – Хучанд: Нури маърифат, 2014. – 296 с.
116. Раҳмонзода, А. Ҳаёт, адабиёт, воқеият. Китоби якум [Матн] / А. Раҳмонзода. – Душанбе: «Эр-граф», 2019. – 319 с.
117. Сайфуллоев, А. Фурӯғи маънавият [Матн] / А. Сайфуллоев. – Хучанд: Нашриёти давлатии ба номи Раҳим Ҷалил, 2003. – 616 с.
118. Сайфуллоев, А. Дӯстии халқҳо – дӯстии адабиётҳо [Матн] / А. Сайфуллоев. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 221 с.
119. Сайфуллоев, А. Ҳаким Карим [Матн] / А. Сайфуллоев. – Хучанд: «Хуросон», 2005. – 342 с.
120. Самад, В. Пайвандҳои адабӣ чун омили муҳими инкишофи адабиёт [Матн] / В. Самад. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 122 с.
121. Самадов, А. Мактаби тарҷума [Матн] / А. Самадов. – Душанбе: Графика Принт, 2020. – 175 с.
122. Самадов, А. Шигардҳои тарҷума [Матн] / А. Самадов. – Душанбе: Графика Принт, 2019. – 142 с.
123. Самадов, А. Шарқ дар оинаи Ғарб [Матн] / А. Самадов. – Душанбе: Графика Принт, 2019. – 134 с.
124. Сатторов, А. Нуқтаи пайванд (Баъзе масъалаҳои инкишофи шеър ва танқиди адабӣ) [Матн] / А. Сатторов. – Душанбе: Ирфон, 1992. – 240 с.
125. Сатторзода, А. Аз Рӯдакӣ то Лоик [Матн] / А. Сатторзода. – Душанбе: Адиб, 2013. – 176 с.
126. Ёлмасова, З. Ғояҳои ватанхоҳӣ дар эҷодиёти Мирзо Турсунзода [Матн] / З. Ёлмасова. – Хучанд: Нашриёти Р. Ҷалил, 2001. – 188 с.

127. Ёлмасова, З. Васлгари адабиёти тоҷику рус (Мақола бахшида ба 90-солагии Б. Ҳочибоева) [Матн] / З. Ёлмасова. – Хучанд: Нури маърифат, 2018. – 242 с.
128. Футухӣ, Маҳмуд. Балоғати тасвир [Матн] / Маҳмуд Футухӣ. – Душанбе: Матбааи ДДОТ, 2018. – 335 с.
129. Ҳочаева, Матлуба. Дар ҷустуҷӯи ҷони суҳан [Матн] / Матлуба Ҳочаева. – Хучанд, 1994. – 168 с.
130. Ҳолов, Ҷ. Назарияи тарҷума [Матн] / Ҷ. Ҳолов. – Душанбе: Дониш, 2015. – 128 с.
131. Ҳақимов, А. Дар каламрави суҳан [Матн] / А. Ҳақимов. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 224 с.
132. Ҳақим, А. Анвои шеърӣ ғиноӣ [нимаи дувуми садаи XX] [Матн] / А. Ҳақим. – Душанбе: Дониш, 2020. – 546 с.
133. Ҳақимова, С. Шеър, ҳунар ва иҷтимоӣ [Матн] / С. Ҳақимова. – Хучанд: Ношир, 2018. – 336 с.
134. Ҳамробоев, Н. Марҳалаҳои ташаккул ва таҳаввули ҳаракати тарҷума дар асрҳои VIII-XIV / Н. Ҳамробоев. – Хучанд: Ношир, 2019. – 356 с.
135. Ҳамроҳ, Р. Падидаҳои ҳунарии дар шеърӣ Гулназар / Р. Ҳамроҳ. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 192 с.
136. Ҳомидова, Н. Баъзе масъалаҳои тарҷума дар ашъори Лоик Шерали. Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ [Матн] / Н. Ҳомидова. – Хучанд. – 158 с.
137. Ҳочибоева, Б. Фаррухрисолат [Матн] / Б. Ҳочибоева. – Хучанд: Нури маърифат, 2018. – 420 с.
138. Шакурии Бухорӣ. Нигоҳе ба адабиёти тоҷикии садаи бист [Матн] / Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ. – Душанбе: Пайванд, 2006. – 426 с.
139. Шарифов, Х. Суҳан аз адабиёти миллӣ [Матн] / Х. Шарифов. – Душанбе: Пайванд, 2009. – 476 с.
140. Шарифов, Х. Равобити адабии дирӯз ва имрӯзи халқҳои Осиёи Миёна [Матн] / Х. Шарифов // Номаи пажухишгоҳ, 2003. – 122 с.

141. Шарифзода, Х. Савтҳои Аҷам [Матн] / Х. Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2002. – 136 с.
142. Шарифова, Г. Равобити адабӣ ва тарҷумаи бадеӣ [Матн] / Г. Шарифова. – Душанбе: ҶДММ «Бебок», 2012. – 140 с.
143. Шукуров, М. Паҳлуҳои тадқиқи бадеӣ [Матн] / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 272 с.
144. Шердӯст, Алиасфар. Чашмандози шеъри имрӯзи тоҷик [Матн] / Алиасфари Шердӯст. – Душанбе: Адиб, 1997. – 272 с.
145. Шодиқулов, Ҳ., Давронов, А. Пайвандҳои адабии халқи тоҷик (Назаре ба таърихи ташаккули мактаби тарҷумаи бадеӣ ва пайвандҳои адабии тоҷик) [Матн] / Ҳ. Шодиқулов, А. Давронов. – Душанбе, 2003. – 124 с.
146. Шоири хуршеду дарё. Маҷмуаи мақолаҳо ба муносибати 70-солагии Шоири халқии Тоҷикистон Лоик Шералӣ [Матн] / Мураттибон: С. Саидов, Б. Мирсаидов ва Н. Ҳаётов. – Хучанд: Ношир, 2011. – 248 с.
147. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷ. 7 [Матн]. – Душанбе: 1987. – 634 с.
148. Ҳафтаномаи «Нигоҳ» [Матн]. – Душанбе, 2014. – 3 ноябр. – № 32. – 16 с.
149. Ҳайдарӣ, Пурқозим. Суннати тарҷума [Матн] / П. Ҳайдарӣ. – Техрон: Бунгоҳи тарҷума, 1394. – 216 с.

б) бо забони русӣ

150. Аминов, А. Проблемы эквивалентного перевода художественной литературы [Текст] / А. Аминов. – Душанбе: Маориф, 2012. – 284 с.
151. Бархударов, Л. Язык и перевод. Вопросы общей и частичной теории перевода [Текст] / Л. Бархударов. – М.: Изд. ЛКИ, 2010. – 240 с.
152. Виноградов, В. Введение в переводоведение. Общие и лексические вопросы [Текст] / В. Виноградов. – М.: 2001. – 224 с.
153. Влахов, С., Флорин, С. Непереводимое в переводе [Текст] / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Изд.4. – Валент, 2009. – 306 с.
154. Вейнберг, П. Байрон. Европейские классики в русском переводе [Текст] / П. Вейнберг. – М.: 1876. – 240 с.

155. Гарбовский, Н. Теория перевода [Текст] / Н. Гарбовский. – М.: Изд. Моск. ун-та, 2004. – 542 с.
156. Гачечиладзе, Г. Художественный перевод и литературные взаимосвязи [Текст] / Г. Гачечиладзе. – М.: 1972. – 242 с.
157. Илюшкина, М.Ю. Теория перевод [Текст] / М.Ю. Илюшкина. – М.: Изд. «Флинта», 2017. – 114 с.
158. Киматби, Э. Проблемы перевода и воспроизведения стиля, ритмико-интонационные особенности поэзии А.А. Ахматовой на таджикском языке. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук [Текст] / Э. Киматби. – Душанбе, 2017. – 142 с.
159. Комиссаров, Н.В. Теория перевода (лингвистические аспекты) (Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.) [Текст] / Н.В. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
160. Комиссаров, Н.В. Общая теория перевода [Текст] / Н. Комиссаров. – М.: Черо, 1999. – 136 с.
161. Курелла, А. Свое и чужое. Новое к проблеме социалистического гуманизма [Текст] / А. Курелла. – М.: Прогресс, 1970. – 280 с.
162. Лилова, А. Введение в общую теорию перевода [Текст] / А. Лилова. – М.: Высшая школа, 1985. – 256 с.
163. Муллоджонова, З. Стиль оригинала и перевод (Издание второе переработанное и дополненное) [Текст] / З. Муллоджонова – Душанбе, 2014. – 191 с.
164. Негматджонова, М. Метафорическая категоризация словесных единиц в рубаи Омара Хаяма и способы перевода на русский язык [Текст] / М. Негматджонова // Ученые записки (ХГУ имени академика Б. Гафурова). Серия гуманитарные науки. – Худжанд, 2005. – №10. – С. 85-98.
165. Фёдоров, А. Основы общей теории перевода [Текст] / А. Федоров. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
166. Холов, Х. История и принципы перевода лирической поэзии А.С. Пушкина в таджикской литературе [Текст] / Х. Холов. – Душанбе, 2000. – 150 с.

167. Ходжибаева, Б., Мирзоюнус, М. Пушкин и Восток [Текст] / Б. Ходжибаева, М. Мирзоюнус. – Худжанд: Нури маърифат, 2018. – 312 с.
168. Ходжибаева, Б. Пушкин и Саади / Б. Ходжибаева, М. Мирзоюнус // Эҳёи Аҷам. – Худжанд, 1999. – №2. – С. 81-95.
169. Ходжибаева, Б. Пушкин и Восток. Монография / Б. Ходжибаева, М. Мирзоюнус. Ответственный редактор: А.З. Дун. – Худжанд: Государственное издательство имени Рахима Джалила, 1999. – 190 с.
170. Ходжибаева, Б. Новая книга о Пушкине / Б. Ходжибаева, М. Мирзоюнус // Мектеп (Кыргызстан). – 2001. – №3. – С. 272-287.

СОМОНАҲОИ ИНТЕРНЕТӢ

171. Адабиёти форсӣ. [Манбаи электронӣ] <http://adabiatfarsi.com/post.aspx?id=422>
<http://bonyadbidel.ir/>
172. Адабиёт 2009. [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <http://adabiat2009.blogfa.com/post/290/%D8%B3%D9%84%D9%8A%D9%85%D8%A7%D9%86%D8%B5%D8%A8%D8%A7%D8%AD%D9%8A%D8%A8%DB%8C%D8%AF%DA%AF%D9%84%D9%8A>
173. Лирика Тютчева [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <http://rushist.com>
174. Мавод аз Википедия – донишномаи озод [манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <https://tg.wikipedia.org>
175. Султанова, Э. «Себарга»-«Трилистник» сердца поэта Фарзона [Электронный ресурс] / Э. Султанова // Режим доступа: www.hum.vestnik.tj
176. Назми классикии Чопон [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <http://nihon-go.ru yponskaya-poaziya>
177. Джордж Байрон [Электронный ресурс] // Режим доступа: www.askbooka.ru

НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- [1-М]. Раҳимова, Н. Ашъори Ф. Тютчев дар тарҷумаи Фарзона [Матн] / Наргис Раҳимова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2022. – № 3. – С. 189-194.
- [2-М]. Раҳимова, Н. Тафовути тарҷумаи ашъори Иохан Гёте аз тарафи Лоик ва Фарзона [Матн] / Наргис Раҳимова // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2022. – № 1-3. – С. 164-172.
- [3-М]. Раҳимова, Н. Вежагиҳои тарҷумаи ашъори Фарзона ба забони русӣ [Матн] Наргис Раҳимова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2022. – № 3. – С. 248-254.
- [4-М]. Раҳимова, Н. Фарзона ва хусусиятҳои тарҷумаи «Иқтидо ба Қуръон»-и Пушкин [Матн] / Наргис Раҳимова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 2. – С. 225-232.
- [5-М]. Ёлмасова, З.Х., Раҳимова, Н. Намунаи ҳайкуҳои чопонӣ дар тарҷумаи Фарзона [Матн] / З.Х. Ёлмасова. Н. Раҳимова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 6. – С. 154-159.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [6-М]. Раҳимова, Н. «Pray» by A. Eshpery in Farzona's translation [Text] / Наргис Раҳимова // Проектирование. Опыт. Результат. Международный научный журнал. – Воронеж, 2021. – № 3. – С. 41-44.
- [7-М]. Раҳимова, Н. Баъзе масъалаҳои тарҷума дар замони муосир [Матн] / Наргис Раҳимова // Паёми наврӯҳони илм. Маҷмуаи мақолаҳои олимон,

- муҳаққиқони ҷавон ва магистрантон. – Хучанд: Ношир, 2021. – № 1. – С. 55-60.
- [8-М]. Раҳимова, Н. Вижагиҳои ғабалияти тарҷумонии Фарзона [Матн] / Наргис Раҳимова // Паёми наврӯҳони илм. Маҷмуаи мақолаҳои олимон, муҳаққиқони ҷавон ва магистрантон. – Хучанд: Ношир, 2021. – № 1. – С. 60-69.
- [9-М]. Раҳимова, Н. Мавқеи тарҷума дар ашъори Фарзона [Матн] / Наргис Раҳимова // Паёми наврӯҳони илм. Маҷмуаи мақолаҳои олимон, муҳаққиқони ҷавон ва магистрантон. – Хучанд: Ношир, 2022. – № 2 – С. 229-235.
- [10-М]. Раҳимова, Н. Махсусиятҳои тарҷумаи ашъори Фарзона ба забони русӣ [Матн] / Наргис Раҳимова // Маводи конференсияи онлайнии байналмилалӣ дар мавзӯи «Шеърҳои имрӯз: суннат ва навоарӣ». – Хучанд: Ношир, 2022. – С. 55-60.
- [11-М]. Раҳимова, Н. Художественный перевод как фактор истории русско-таджикских литературных взаимосвязей [Текст] / Наргис Раҳимова (в соавторстве) // Международный научно-практический журнал. – Алматы, 2022. – С. 184-191.
- [12-М]. Раҳимова, Н. Тарҷумаи ҳайкуҳои ҷопонӣ дар эҷодиёти Фарзона [Матн] / Наргис Раҳимова // Маводи конфронси байналмилалӣ «Саҳми пешвои миллат дар тақвияти мақоми забони тоҷикӣ дар арсаи байналмилалӣ». – Хучанд, 2023. – С. 420-425.
- [13-М] Раҳимова, Н. Садриддин Айнӣ ва тарҷумаи бадеӣ [Матн] / Наргис Раҳимова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ «Ҷойгоҳи Садриддин Айнӣ дар рушди забон ва адабиёти тоҷик» (бахшида ба 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 145-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, устод Садриддин Айнӣ). – Хучанд, 2023. – С. 625-629.
- [14-М]. Раҳимова, Н. «Ниёиш»-и А. Экзюпери дар тарҷумаи Фарзона [Матн] / Наргис Раҳимова // Суханшиноси ҷавон. – Хучанд: Нури маърифат, 2023.

– № 4. – С. 143-149.

[15-М]. Раҳимова, Н. Таҳаввули тарҷумаи шеъри русӣ ва тоҷикӣ [Матн] / Наргис Раҳимова // Суханшиноси ҷавон. – Хучанд: Нури маърифат, 2023. – № 4. – С. 200-210.

[16-М]. Раҳимова, Н. Перевод как своеобразное связующее звено в таджикско-русских литературных взаимоотношениях [Текст] / Наргис Раҳимова // Тенденции развития науки и образования. Рецензируемый научный журнал. – Самара, 2023. – № 102. – С. 201-204.